

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

სპეცალი

რეცენზირებადი ელექტრონული ბილინგვური სამეცნიერო ჟურნალი

№ 5

2012

ISSN 1987-8583

რამდენიმე უცნობი დეტალი ირანისა და ქართლ-კახეთის სამეფოს 1795 წლის დაპირისპირების შესახებ

ირანის მმართველის, ალა-მაჰმად ხანის, საქართველოში ლაშქრობისა და კრწანისის ბრძოლის შესახებ არაერთი გამოკვლევა არსებობს. შესაბამისად, ამ მოვლენებთან დაკავშირებით მრავალი დეტალია დაზუსტებული [იხ. შაიშმელაშვილი, 1965; ცინცაძე, 1969; კაკაბაძე, 1991; დუმბაძე, ციტიშვილი, 1973]. მიუხედავად აღნიშნულისა, კრწანისის ბრძოლასთან დაკავშირებული საკითხები კვლავაც იპყრობს მკვლევართა ყურადღებას. ჩვენ ამჯერად ყურადღებას გავამახვილებთ ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ, აღნიშნულ საკითხის მკვლევართათვის აქამდე უცნობ ორი დოკუმენტზე, რომლებიც ირანისა და ქართლ-კახეთის სამეფოს დაპირისპირების ზოგიერთ დეტალს აზუსტებს.

პირველი მათგანი წარმოადგენს 1795 წლის 14 ივნისით დათარიღებულ ერეკლე II-ის წერილს აზნაურ ქაიხოსრო მურვანიშვილისადმი, რომელშიც მნიშვნელოვანი ინფორმაციაა დაცული ქართლ-კახეთის სამეფოს თავდაცვითი ღონისძიებების შესახებ. საქმე ისაა, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ბოლომდე გარკვეული არ არის ის ფაქტი, თუ რატომ ვერ მოახერხა წინასწარ საკმოდ კარგად ინფორმირებულმა ერეკლე II-მ ალა-მაჰმად ხანის წინააღმდეგ საკმარისი რაოდენობის ძალების თავმოყრა და რატომ აღმოჩნდა მრავალრიცხოვან მტრთან გადამწყვეტი ბრძოლის წინ თითქმის მოუმზადებელი?

კრწანისის ბრძოლის წინ ერეკლე II-ის მოუმზადებლობას აღნიშნულ საკითხის მკვლევრები სხვადასხვა მიზეზით ხსნიან. ივ. შაიშმელაშვილი ეყრდნობა არტემ არარატელის, ბუტკოვის და ალ. ჯამბაკურ ორბელიანის ცნობებს და აღნიშნავს, რომ ბატონიშვილთა და დიდ თავადთა გულგრილობამ გამოიწვია ქვეყნის დამარცხება [იხ. შაიშმელაშვილი, 1965: 29-47]. იასე ცინცაძემ, თუმცა, წყაროთა კრიტიკის ფონზე სამართლიანად უარყო ბატონიშვილთა და დიდ მოხელეთა ღალატის ფაქტები, მაგრამ კრწანისის ომში დამარცხება ქართლ-კახეთის სამეფოს სოციალ-ეკონომიკური და მმართველობის ჩამორჩენილი ფორმებიდან გამომდინარე კანონზომიერად ჩათვალა [იხ. ცინცაძე, 1969]. იმავე აზრს ავითარებს სარგის კაკაბაძე თავის ნაშრომში "კრწანისის ომი" [კაკაბაძე, 1991: 158-160]. საერთოდ კი, საბჭოთა ისტორიოგრაფია დამარცხების მიზეზთა ძიებისას არ ითვალისწინებდა კონკრეტულ გარემოებებს და უმეტესად აქცენტს აკეთებდა ქართლ-კახეთის მმართველობის სისტემის უვარგისობაზე, ქვეყნის ჩამორჩენილობაზე და კრწანისის ტრაგედიასაც ამ კუთხით აფასებდა. ყოველივე ეს პირდაპირ უკავშირდება

რუსეთის იმპერიის საქართველოში გაბატონების ლეგიტიმურობის მტკიცებას. მაგ. ივ. შაიშმელაშვილი გადმოგვცემს, რომ კრწანისის ბრძოლის შემდეგ *"ქართველი ხალხი რუსეთთან მეგობრობის საიმედო საფარმა იხსნა დეგრადაციისა და განადგურების საშიშროებისაგან"* [შაიშმელაშვილი, 1965: 125]. საქართველოს ისტორიის ნარკვევებში აღნიშნულია, რომ *"კრწანისის ტრაგედიის ერთი დიდი მიზეზი ქართლ-კახეთის ფეოდალური სახელმწიფოს შინაგანი დაუძლურება, მისი ცენტრალური ხელისუფლების სისუსტე იყო"* [დუმბაძე, ციტირებული, 1973: 766].

საბოლოოდ გაზიარებულია მოსაზრება, რომ ირანელთა ჯარების შეკრების გაცხადების შემდეგ ქართლ-კახეთის სამეფოშიც დაწყებული შესაბამისი მზადება, მაგრამ სამხედრო ძალების მობილიზება არ იყო კარგად ორგანიზებული და აგვისტოს ბოლოსათვის მოხერხდა იმერეთის სამეფოდან მხოლოდ 2000 კაცისა და ქართლ-კახეთის სამეფოდან 2-3 ათასი მოლაშქრის შეგროვება. ამის მიზეზად სახელდება ქვეყნის შინაგანი დაუძლურება და ცენტრალური ხელისუფლების სისუსტე, რის გამოც ერეკლე II მტერს მოუმზადებელი დახვდა [დუმბაძე, ციტირებული, 1973: 158-160].

ჩვენ მიერ მოძიებული დოკუმენტი, რომელიც ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის Hd ფონდის # 14261 საბუთს წარმოადგენს, ერეკლე II-ის მიერ აღა-მაჰმად ხანის აგრესიის მოსაგერიებლად გატარებული თავდაცვითი ღონისძიებების შესახებ მნიშვნელოვან ინფორმაციას შეიცავს. ერეკლე II აზნაურ ქაიხოსრო მურვანიშვილისადმი გაგზავნილი წერილის დასაწყისში ეხება ყარაბაღის სახანოში გაგზავნილი ალექსანდრე ბატონიშვილის რაზმის ჯარისკაცებითა და სურსათით მომარაგებას, ჯაშუშების სათანადო ადგილებზე განწყობასა და სხვა საკითხებს. შემდეგ ერეკლე II აღნიშნავს: *"...ღვთ]თის მოწყალებით ამ ორსაოდ დღეში ან ჩვენ წამოვალთ (ყარაბაღში) ხუთი ექვსი ათასის კაცით და ან ჩვენს შვილს იულონს გამოვისტუმრებთ. ამ ხუთს ექვს ათასს კაცს რომ ვიწერებით ესენი ახლა აქ გზას არიან და დღე დღეობით ემატებიან. ესენი ქართლისა და კახეთის ჯარი არის. ჯერ მთის კაცნი და უცხოთა ქვეყნის ჯარები არ მოგვსვლიან. დაბარებულნი არიან და მოველით. და ჯერ ქართლისა და კახეთის ჯარი არცა მესამედი მოსულა და არც მთის კაცნი მოსულან, ჯერ არც იმერლები და არც ლეკები და ჯერ ღ[ვთ]თის მოწყალებით იმგვარი ამბავი არა არისრა"* [ხეც., Hd_ 14261].

როგორც ვხედავთ, დოკუმენტი ერთგვარად განსაზღვრავს 1795 წლის ივნისის შუა რიცხვებში ქართლ-კახეთის სამეფოში ჯარის შეკრების ორგანიზების გეგმებს. ერეკლე II წერილში აცხადებდა, რომ რამდენიმე დღეში იბრეიმ ხანისა და ალექსანდრე ბატონიშვილის

დასახმარებლად, რომელიც ქართული ჯარის ნაწილებით იმყოფებოდა ყარაბაღში, 5-6-ათასკაციან ჯარს გაგზავნიდა, რომელსაც ან თავად წარუძღვებოდა ან იულონ ბატონიშვილი. ერეკლე II-ის განცხადებით, ეს იყო ქართლ-კახეთის ჯარის მხოლოდ მესამედი და კიდევ მოელოდა ჯარს, რომელიც თანდათან იკრიბებოდა. გარდა ამისა, "მთის კაცნი" და უცხო "ქვეყნის ჯარები" დაბარებულნი ყოფილან და მეფე მათაც მოელოდა. "მთის კაცში" ერეკლე, რა თქმა უნდა, ქართლ-კახეთის მთიანეთის, ანუ თუშ-ფშავ-ხევსურეთის, არაგვისა და ქსნის ხეობის მოსახლეობას გულისხმობდა. "უცხო ქვეყნის ჯარების" შესახებ ინფორმაციას კი უფრო აკონკრეტებს და აღნიშნავს, რომ "ჯერ არც იმერლები და არც ლეკები" არ მოსულანო. ერთი სიტყვით, ერეკლე II-ის გეგმის მიხედვით 1795 წლის ივნისში უნდა შეკრებილიყო ქართლ-კახეთის ბარისა და მთის მოსახლეობიდან, დაახლოებით, 15-20-ათასკაციანი არმია. იმერეთის და დაღესტნელთა ჯარის ჩათვლით 1795 წლის ივნისის ბოლოსათვის სამეფო კარი უკვე შეკრებილ და დაბარებულ ჯართან ერთად სულ, დაახლოებით, 25000 კაცის მობილიზებას აპირებდა.

იმის გასარკვევად, თუ რამდენად შესრულდა აღნიშნული გეგმა, საჭიროა ყურადღებით შევისწავლოთ ამ საკითხთან დაკავშირებით არსებულ წყაროთა მონაცემები. უპირველესად, აღსანიშნავია დარჩია ბებუთაშვილის ერთი კერძო წერილი ვინმე ისაიასადმი. წერილში აღნიშნულია: *"ბატონიშვილი ალექსანდრე [ჯარით] ხომ დიდი ხანია გოგჩაზე (სევანის ტბა, - ა. თ.) ბრძანდება და ახლაც მისი უგანათლებულებსობა ბატონიშვილი იულონ და მუხრან-ბატონი, ამილახვარი, - ეს სარდლები უმაღლესობამ (ერეკლე II-მ, - ა. თ.) გამოისტუმრა. არტილერიაც სრული ძალით გამოდგა. ღვთით და უმაღლესობის დოვლათით ვნახოთ, რას იმოქმედებს. გუშინ განჯიდან კაცი მოვიდა ჯავათ-ხანისა, რომ აღა-მაჰმად-ხან ყარაბაღში მოვიდაო. ეს საეჭვო არის, სარდალი კი იქნება რომ მოსულიყოს. აქ დიდრონი ჯარები იყრება. პირიქით ლეკის ჯარი სულ ხვალ ან ზევ შემოვა და იმერელიც (სოლომონ II, - ა. თ.) ახლა ქართლს მოსული იქნება"* (1795 წლის ივნისი) [კაკაბაძე, 1991: 82; Пурцеладзе, 1882: 61].

ამ დოკუმენტიდან ჩანს, რომ ერეკლე II-ის 14 ივნისის წერილში აღნიშნული გეგმა, მართლაც, ხორციელდებოდა. დარჩია ბებუთაშვილი ადასტურებს, რომ ერეკლეს იულონ ბატონიშვილი მემარჯვენე სარდალ ამილახვართან და მემარცხენე სარდალ მუხრანბატონთან ერთად გაუსტუმრებია ყარაბაღში იბრეიმ ხანის და ალექსანდრე ბატონიშვილის დასახმარებლად. ბებუთაშვილი გაგზავნილი ჯარის რაოდენობას არ აკონკრეტებს, მაგრამ, ცხადია, ის მართლაც ერეკლე II-ის 14 ივნისის წერილში გაცხადებული ციფრის ანალოგიური იქნებოდა, რადგან ჯარს მთელი არტილერია ახლდა. ზოგადად, ქართლ-კახეთის მცირე ჯარი არტილერიას არ ატარებდა. ამავე დროს, ერეკლე II, რომელმაც

თითქმის მთელი თავისი შემოსავლები არტილერიის შექმნას მოახმარა, მცირე ჯართან ერთად არ გაგზავნიდა და დამარცხების შემთხვევაში მის დაკარგვას არ დაუშვებდა. ამ ფაქტებიდან გამომდინარე, ცხადი ხდება, რომ ერეკლე II-მ ივნისის მეორე ნახევარში ყარაბაღში დამატებითი 5-6- ათასკაციანი ჯარი გაგზავნა. ერთი სიტყვით, 1795 წლის ივნისის ბოლოსათვის ყარაბაღის სახანოს დასახმარებლად ერეკლე II-მ ორ ეტაპად, მინიმუმ, 7000 კაცი გაგზავნა ალექსანდრე ბატონიშვილის, იულონ ბატონიშვილის, ოთარ ამილახვრისა და იოანე მუხრანბატონის სარდლობით. იბრეიმ ხანისა და ქართლ-კახეთის გაერთიანებულმა ჯარმა, ბუტკოვის ცნობით, 1795 წლის ივნისში გაანადგურა ალა-მაჰმად ხანის მიერ ყარაბაღის დასამორჩილებლად გაგზავნილი 10 000- კაციანი ჯარი [Бутков, 1869: 258]. წერილის ბოლოს აღნიშნულია, რომ, ყარაბაღის სახანოში გაგზავნილი ჯარის (დაახლოებით, 7000 კაცი) გარდა, თბილისში "დიდრონი ჯარები" გროვდებოდა. წერილის კონტექსტიდან კარგად ჩანს, რომ "დიდრონ ჯარებში" ბეზუთოვი დადესტნისა და იმერეთის ჯერ კიდევ მოუსვლელ ჯარებს არ გულისხმობდა. ბეზუთოვის განმარტებით, დადესტნის ჯარებს სრულად უახლოეს დღეებში მოელოდნენ და იმერლებიც 30 ივნისისათვის უკვე ქართლში უნდა ყოფილიყვნენ მისულნი. როგორც ვხედავთ, ერეკლე II-ის მიერ 14 ივნისს გაცხადებული გეგმა უტოპიური პერსპექტივა არ ყოფილა და მისი განხორციელება მართლაც დაწყებულა. ივნისის ბოლოსათვის დამატებით ყარაბაღში 5-6 ათასი კაცი გაუგზავნიათ და, მის გარდა, თბილისში "დიდრონი ჯარებიც იყრებოდა". ყარაბაღში გაგზავნილ, დაახლოებით, 7000 ჯარისკაცის გარდა, "დიდრონ ჯარებში" თუ ერთი ამდენს ვიგულისხმებთ, ცხადი ხდება, რომ 1795 წლის ივნისის ბოლოსათვის ერეკლე II-ს მხოლოდ ქართლ-კახეთიდან, დაახლოებით, 14-15 000 კაცის მობილიზება მოუხდენია.

ჯარის მობილიზება ქვეყანაში სრული მასშტაბით რომ ხორციელდებოდა, ამას ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ ყარაბაღიდან ახლად დაბრუნებული ალექსანდრე ბატონიშვილი უკვე 8 ივლისს მობილიზებას უკეთებს მის მიერვე ყარაბაღიდან ჩამოყვანილ მომთაბარე ელებს ყაზახსა და შამშადილუში [Brosset, 1857: 550].

ჯარების სრული მობილიზების ფაქტზე მეტყველებს, აგრეთვე, დ. ფურცელაძის მიერ გამოქვეყნებული 1795 წლის ერთ-ერთი დოკუმენტი, რომელიც წარმოადგენს ერეკლე II-ის ბრძანებას გლახა ჭავჭავაძისადმი, რომელშიც აღნიშნულია, რომ თავის საგამგებლო ტერიტორიაზე მსახლობელი თითოეული ოჯახიდან ერთი კაცი უნდა გამოიყვანოს და 30 ივნისს მეფესთან გამოცხადდნენ [Пурцеладзе, 1881: 29]. ცხადია, ანალოგიური ბრძანებები ეძლეოდა ქართლ-კახეთის სამეფოს ყველა მოურავსა და სამხედრო-სამობილიზაციო რგოლს.

როგორც ამ დოკუმენტებიდან ჩანს, ქართლ-კახეთის ბარის რაიონებში კომლიდან თითო კაცის მობილიზება ხდებოდა.

ერეკლე II-ის წერილში აღნიშნული იყო, ასევე, რომ ჯარებს მოელოდნენ იმერეთიდან და დაღესტნიდან. დადასტურებული ფაქტია, რომ იმერეთის ჯარები ივლისის თვეში, მართლაც, ჩამოვიდნენ თბილისში და კრწანისის ბრძოლაში 2000 კაცზე მონაწილეობდა. თუმცა, სხვადასხვა წყარო მიუთითებს, რომ ივნის-ივლისში იმერელთა გაცილებით დიდი რაოდენობის ჯარი უნდა მოსულიყო თბილისში. ს. კაკაბაძის აზრით, ყველაზე სანდო წყაროდ უნდა მივიჩნიოთ დავით თუმანიშვილის ცნობა, რომლის მიხედვითაც იმერეთის დამხმარე ჯარი 4000 კაცისაგან შედგებოდა [კაკაბაძე, 1991: 83]. მარი ბროსეს მიერ გამოქვეყნებულ ერთ-ერთ დოკუმენტში, რომელიც 1795 წლის 18 ივლისით თარიღდება, აღნიშნულია, რომ სოლომონ II, რომელსაც დადიანი წყალდიდობის გამო ვერ გამოჰყვა, ჯარით გორში იმყოფებოდა და 1500 კაცით სარდალი ქაიხოსრო წერეთელი ფცაში იყო მისული და ქართლისაკენ მიემართებოდა [Brosset, 1857: 549].

როგორც ამ დოკუმენტიდან ჩანს, სოლომონ II-ის თანმხლები ჯარის გარდა, ქართლში ქაიხოსრო სარდალსაც მოუყვანია 1500 მოლაშქრე. ერთი სიტყვით, ივლისის თვეში თბილისში მართლაც უნდა შემოსულიყო იმერეთის ჯარი, რომელიც 4000-მდე მეომარს ითვლიდა.

ჩვენ ხელთ არსებული წყაროები გარკვეულწილად გვიდასტურებენ დაღესტნელ მთიელთა დაქირავების ფაქტსაც. მარი ბროსეს გამოქვეყნებულ ერთ-ერთ დოკუმენტში 1795 წლის ივლისში ფიქსირდება დაქირავებული ჯარი. აქ 2 თუმანს აძლევდნენ თითოეულ მეომარს, რომლებსაც ფრანგული თარგმანის მიხედვით "Daouthalabi"-ის [\[1\]](#) ხალხად მოიხსენიებენ [Brosset, 1857: 550]. აგვისტოს დასაწყისში იგივე ხალხი სამხედრო ოპერაციებშიც იღებს მონაწილეობას. დაღესტნელთა დაქირავებული ჯარის ნაწილის "ჯამაგირით" გასტუმრებას უნდა ასახავდეს დ. ფურცელაძის მიერ გამოქვეყნებული ერთ-ერთი დოკუმენტი, რომელშიც საუბარია 1795 წლის ზაფხულში 2870 მანეთის "ფარჩისა" და ლურჯი საღებავის ლეკებისათვის გადაცემაზე [Пурцеладзе, 1882: 60].

1795 წლის ზაფხულში ქართლ-კახეთის სამეფოში სამხედრო ძალების, მათ შორის დაქირავებული ჯარების, მობილიზებას ადასტურებს, ასევე, გარსევან ჭავჭავაძის მოხსენება რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიისადმი, რომელშიც ქართველი თავადი აღნიშნავს: *"...მეფესა ჩემსა... ჰყავს ახლანდელს დროებაში შეყრილი სხვა და სხვა ხალხი ჯარათ, რომლისაც თანამდეგ არის მიცემად მათდა ყოვლისავე ჯამაგირისა..."* [Чагарели, 1898: 117].

როგორც ვხედავთ, 1795 წლის ივნის-ივლისში ერეკლე II-ს, დაახლოებით, 20 000- კაციანი არმიის მობილიზება მოუხერხებია. ამავე დროს ერეკლემ ყარაბაღის ხანს სამხედრო დახმარებასთან ერთად 120 000 მანეთი გაუგზავნა [Бутков, 1869: 254]. იბრეიმ ხანმაც რამდენიმეათასკაციანი ჯარის მობილიზება შეძლო. საბრძოლო მზადყოფნაში იყო მოყვანილი ერევნის სახანოც.

ჩანს, ალა-მაჰმად ხანი მოერიდა ერეკლე II-ის, იბრეიმ ხანისა და ერევნის ხანის გაერთიანებული ძალების წინააღმდეგ ბრძოლას. თბილისზე ლაშქრობის ნაცვლად, რისი შესაძლებლობაც მას ივლისში აშკარად ჰქონდა, განჯის ხანის უკვე გარკვეული პოზიციის გამო, მან სამი მიმართულებით დაძრა თავისი არმია: ერთი ნაწილი შირვანისაკენ გაგზავნა, მეორე ნაწილი - ერევნის ციხისაკენ, ხოლო ძირითადი ძალებით 8 ივნისს შუშის ციხეს მიაღწა და ალყაში მოაქცია. თავის მხრივ, რუსეთის ჯარების დახმარების გარეშე ვერც ერეკლე II-მ გაბედა იბრეიმ ხანთან გაერთიანება და მტერთან გენერალური ბრძოლის ყარაბაღშივე გამართვა.

ირანის მმართველი თბილისზე ლაშქრობას განზრახ აჭიანურებდა. არც შუშის ციხეზე მიჰქონდა გადამწყვეტი იერიში და ერევანში მყოფ სარდლობასაც უბრძანებდა, რომ, შესაძლებლობის მიუხედავად, არ აეღოთ ერევნის ციხე და არც ხანი დაეპატიმრებინათ [Чагарели, 1902: 94-95].

ტაქტიკური თვალსაზრისით ეს იყო აბსოლუტურად სწორი პოზიცია. ალა-მაჰმად ხანმა კარგად იცოდა, რომ დროის გაჭიანურებით საბრძოლო უპირატესობას დაეუფლებოდა, რადგან ერეკლე II დიდი ხნით ჯარებს ვერ შეინახავდა. იგი ამავე დროს მოადუნებდა ქართველთა ყურადღებას და მათ წარმატების ილუზიას შეუქმნიდა.

ამასობაში ერეკლე II-მ მოღალატე განჯის ხანის წინააღმდეგ ალექსანდრე და იულონ ბატონიშვილები გაგზავნა. აგვისტოს დასაწყისში მათ განჯა დაარბიეს. ამ ლაშქრობაში დაქირავებული დაღესტნელი მთიელებიც მონაწილეობდნენ [Brosset, 1857: 550].

8 აგვისტოს ალა-მაჰმად ხანმა შუშის ციხე მიატოვა და უკან დაიხია. ამით შექმნა შთაბეჭდილება, თითქოს, მისი არმია სუსტი იყო. ამ ამბავს თბილისში სიხარულით შეხვდნენ. ერთ-ერთი დოკუმენტის ფრანგულ თარგმანში აღნიშნულია, რომ *"ალა-მაჰმად ხანმა უკან დაიხია, როგორც ლტოლვილმა (დეზერტირმა), დატოვა ორი ზარბაზანი, კარები, დროშები, სამხედრო აღჭურვილობა, ყუმბარები, ტყვია და დენთი და გაემართა ხუდაფრენის ხიდისაკენ (მდინარე არაქსის მიმართულებით, - ა. თ.)"* [Brosset, 1857: 550].

როგორც ჩანს, აგვისტოს დასაწყისში აღა-მაჰმად ხანის მოჩვენებითმა წარუმატებლობამ თავისი შედეგი გამოიღო და ქართველებმა ძალები მოადუნეს. ამავე დროს, ერეკლე II-ს რუსეთიდან დამაიმედებელი ცნობები მოსდიოდა. კავკასიის ხაზის გენერალი გუდოვიჩი გამორიცხავდა ირანელთა თბილისზე ლაშქრობას, წინააღმდეგ შემთხვევაში ერეკლეს დახმარებას ჰპირდებოდა. თანაც ზამთარი ახლოვდებოდა. ქართველი სარდლობა დარწმუნდა, რომ სპარსელები ამჯერად თბილისზე სალაშქროდ აღარ მოდიოდნენ და ჯარების დიდი ნაწილი დაითხოვა. ამ დროს უნდა დაეთხოვათ იმერელთა ის დაჯგუფება, რომელსაც ქაიხოსრო წერეთლი ხელმძღვანელობდა, დაღესტნელები (რომლებიც კრწანისის ბრძოლაში არ მონაწილეობდნენ) და ქართლ-კახეთის ჯარების ნაწილები. ჩვენს მოსაზრებას პირდაპირ ეხმაურება კრწანისის ბრძოლის მომსწრის, თბილისელი სომხის, სეროზ რგიჩის, ნაშრომი "აღა-მაჰმად ხანის მიერ 1795 წლის 11 სექტემბერს დედაქალაქ თბილისის (ფაიტაკარანის) გადაწვის მოკლე ისტორია", რომელიც კრწანისის ბრძოლიდან რამდენიმე თვეში დაიწერა. წყაროში პირდაპირაა აღნიშნული, რომ ერეკლე II-მ 1795 წლის ზაფხულში თავისი ჯარები დაშალა [სეროზ რგიჩი, 1991: 119].

ერეკლე II-მ მხოლოდ 2000-კაციანი იმერეთის სამეფოს ჯარი და 2500 კაცამდე საკუთარი ჯარის ნაწილები დაიტოვა ერევნის სახანოში მყოფი სპარსული ნაწილების გასადევნად. აგვისტოს ბოლოს ერეკლე II სოლომონ II-სთან ერთად ერევნისაკენ გაემართა. საზღვართან მისულმა მეფემ ყაზახში Seityo აღა-მაჰმად ხანის თბილისისაკენ გამოლაშქრების ამბავი [Чагапели, 1898: 96-97]. მოკლე დროში არმიის ხელახალი მობილიზება ვერ მოხერხდა და ერეკლე II მცირე ძალებით დაუპირისპირდა ირანელებს. ერთი სიტყვით, 1795 წლის ივნის-აგვისტოში ჩატარებული თავდაცვითი ღონისძიებების მიუხედავად, აღა-მაჰმად ხანის სწორმა ტაქტიკურმა ნაბიჯებმა და რუსეთის იმპერიის დამაბნეველმა ქმედებამ ერეკლე II შეცდომაში შეიყვანა და ირანელებთან ომს მოუმზადებელი შეხვდა.

ჩვენს ხელთ არსებული მეორე დოკუმენტი წარმოადგენს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის Qd ფონდის # 9355 საბუთს. საბუთი გაცემულია ვახტანგ ბატონიშვილის მიერ თავად გიორგი ვეზირიშვილისადმი და ეხება უშუალოდ კრწანისის ბრძოლის საწყის ეტაპს. დოკუმენტს ამოწმებს ერეკლე II და, ამდენად, მის სანდოობაში ეჭვის შეტანა შეუძლებელია. დოკუმენტში აღნიშნულია: *"ასტრბადელი მაჰმად ასან ხანის შვილი აღა-მაჰმად ხან სპარსეთისა, არაყისა და არდიბეჟანისა და სხვას ურიცხვის ჯარით საქართველოს აღსაოკრებლად ტფილისის დიდად მახლობლად მოვიდა. მაშინ სეკდემბრის ათს, ორშაბათს დღეს, მათის უმაღლესობის ბრძანებით კრწანისის ბაღებთან თოფხანასთან ვიდუქით და მოკდა იმგვარად რომ ჯარი არ გვახლდა, ასე მცირე ვიყავით რომ იმ ორის მაიორისა და*

ხუთსა ექვსს თოფჩს (მეზარბაზნეს, - ა. თ.) გარდა, თორმეტნი თუ იქნებოდნენ ჩემის ამალით და სხვათ. მოგვიხდა ყიზილბაშის ჯარი ორპირად, ერთი დასტა სოღანლულის გზიდამ და მეორე კრწანისს ზემოთს კლდეზედ, იმ დროს ჩვენთან მოხველ და მანამდის ქალაქიდან ჯარი გამოგვეშველებოდა ერთი საათი მეტი გასწია შეგვექნა დიდი ბრძოლა და შენ იმ ომში დიდად მკნედ და სახელოვნად გაისარჯე..." [ხეც. Qd _9355].

დოკუმენტში აღნიშნულია 10 სექტემბრის ბრძოლის დაწყების პერიპეტიები. როგორც ვხედავთ, ვახტანგ ბატონიშვილის მეთაურობით ქართველი გუშაგთა რაზმი და არტილერიისტთა მცირე გუნდი ორ ოფიცერთან ერთად პირველი ჩაბმულა ბრძოლაში და მტერი ერთი საათის განმავლობაში შეუჩერებია. ასეთი მცირე ძალებით ირანელთა მრავალრიცხოვანი ძალების შეჩერება, ერთი შეხედვით, წარმოუდგენელი ჩანს, თუმცა, ფაქტია, მათ ეს შეძლეს. ამ წარმატების მიზეზი კი არტილერიისტების ზუსტი მოქმედებით უნდა ავხსნათ. რომ არა მათი თავგანწირვა, ალა-მაჰმად ხანს დაიკავებდა ქართველთა საბრძოლო პოზიციას და მის ხელში აღმოჩნდებოდა ერეკლე II-ის უმთავრესი იარაღი – საველე ზარბაზნები, რაც უომრად დამარცხების ტოლფასი იქნებოდა. დოკუმენტიდან ასევე ისიც ჩანს, რომ ქართულ მხარეს კრწანისის ველზე თავდაცვითი პოზიციები წინასწარ ჰქონია მომზადებული და "თოფხანაც", ანუ არტილერია, განულაგებია შესაბამის ადგილზე. მაგრამ ჩანს, ქართველი სარდლები ალა-მაჰმად ხანის ასეთ სწრაფ და უეცარ იერიშს არ მოელოდნენ.

აღნიშნულ წყაროებზე დაყრდნობით შემდეგი დასკვნის გაკეთებაა შესაძლებელი: კრწანისის ბრძოლაში ქართველთა მოუმზადებლობა გამოწვეული იყო არა შინაგანი ღალატით, ანდაც ქვეყნის დეცენტრალიზაციით, არამედ, ერთი მხრივ, მოწინააღმდეგის დამაბნეველი მოქმედებებით და, მეორე მხრივ, რუსეთის იმპერიის უპასუხისმგებლო პოლიტიკით. ერეკლე II-ის მიერ 1795 წლის ზაფხულში განხორციელებულმა აქტიურმა თავდაცვითმა ღონისძიებებმა ალა-მაჰმად ხანის დამაბნეველი და სწორი ტაქტიკური ნაბიჯების გამო შედეგი ვერ გამოიღო.

[1] "Daouthalabi ერთ-ერთი დაღესტნელი ბელადის სახელის თარგმანი უნდა იყოს.

ლიტერატურა

1. დუმბაძე, მ., ცეციტიშვილი ზ. საქართველო-ირანის ურთიერთობის გამწვავება.
ირანელთა შემოსევა 1795 წ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტომი IV.
თბილისი, 1973
2. კაკაბაძე ს. კრწანისის ომი.- თბილისი, 1991
3. სერომ რგიზი. აღა-მაჰმად ხანის მიერ 1795 წლის 11 სექტემბერს დედაქალაქ
თბილისის (ფაიტაკარანის) გადაწვის მოკლე ისტორია (რუსუდან ჭუბაბრიას
თარგმანი). საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე. ენისა და ლიტერატურის
სერია.- თბილისი.- 1991.-#3
4. შაიშმელაშვილი ივ. კრწანისის ომი.- თბილისი, 1965
5. ცინცაძე ი. აღა-მაჰმად ხანის თავდასხმა საქართველოზე.- თბილისი, 1969
6. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი Hd_14261
7. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი Qd _9355
8. Бутков П. Г. Материалы для новой истории Кавказа: с 1722 по 1803 год.: ч. III.- СПб, 1869
9. Цагарели А. Грамоты и другие исторические документы ,относящиеся до Грузии. Том II.
выпуск 1 / Под редакцией: Цагарели А. А.- СПб, 1898
10. Цагарели А. Грамоты и другие исторические документы , относящиеся до Грузии. Том II.
выпуск 2 / Под редакцией: Цагарели А. А. - СПб, 1902
11. Пурцеладзе Д. П. Грузинские дворянские грамоты / Составил Д. П. Пурцеладзе.- Тифлис,
1881
12. Пурцеладзе Д. П. Грузинские крестьянские грамоты / Составил Д. П. Пурцеладзе.- Тифлис,
1882
13. Brosset M. Histoire De La Georgie: II Partie: II Livrasion.- SPb, 1857

აფხაზური ენა და ქართული გრაფიკა

აფხაზურ ენაზე დამწერლობა არ არსებობდა XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე. აფხაზური სიტყვებისა და ფრაზების პირველი ჩანაწერები 1641 წელს შეასრულა თურქმა მოგზაურმა **ევლია ჩელებიმ**, რომელმაც ამ მიზნით გამოიყენა არაბული გრაფიკა, რომლის ასო-ნიშნები საკმარისი არ იყო აფხაზური ენის უმდიდრესი ფონემატური სისტემის ზუსტად გადმოცემისათვის. 1846 წელს ბერლინში გამოიცა გერმანელი ორიენტალისტის, **გეორგ როზენის** ნაშრომი ოსური ენის სტრუქტურის შესახებ, რომელსაც ერთვოდა აფხაზური ენის, აგრეთვე, მეგრული და სვანური მეტყველებების მოკლე გრამატიკული მიმოხილვები. ამ წიგნში ავტორს ოსური, აფხაზური და ქართველური ენობრივი მასალა გადმოცემული ჰქონდა ქართული გრაფიკის (მხედრულის) მეშვეობით. არც ე. ჩელებისა და არც გ. როზენის მცდელობები არაბული და ქართული გრაფიკის გამოყენებისა აფხაზური ენობრივი მასალის გადმოსაცემად არ შეიძლება ჩაითვალოს აფხაზური სამწიგნობრო ენის შექმნის ცდებად. ავტორებს ეს მიზანი არც ჰქონიათ: ე. ჩელები აფხაზურ სიტყვებსა და ფრაზებს იწერდა თავისი ტურისტული ცნობისმოყვარეობის დასაკმაყოფილებლად და სულაც არ ზრუნავდა ზუსტი ტრანსკრიფციის ან დამწერლობის შექმნაზე, ხოლო გ. როზენს ქართული გრაფიკა წმინდა სამეცნიერო თვალსაზრისით ესაჭიროებოდა. მას მიაჩნდა, რომ აფხაზური ენის ფონემატური სისტემა შეიძლება გადმოიცეს ქართული ანბანით, თუმცა, მეცნიერმა ვერ შენიშნა ის ფაქტი, რომ აფხაზურ ენაში ქართულთან შედარებით 2-ჯერ მეტი ფონემაა და მას არც უცდია ამ სპეციფიკურ ფონემათა ასახვა.

პირველი მკვლევარი, რომელმაც შენიშნა აფხაზური სპეციფიკური ფონემები და არა მარტო მათი აღნიშვნა სცადა საგანგებო გრაფემებით, არამედ შექმნა აფხაზური დამწერლობა, იყო რუსეთის არმიის გენერალი **პეტრე უსლარი**, რომელმაც 1862 წელს ამ ენის გრამატიკული მიმოხილვის შედგენისას გამოიყენა რუსული გრაფიკა (კირილიცა) მის მიერვე გამოგონილი ასო-ნიშნების (ძირითადად, მოდიფიცირებული რუსული ასოების) დამატებით. **სწორედ პ. უსლარის ამ ნაშრომით იწყება აფხაზური დამწერლობისა და სალიტერატურო ენის ისტორიაც.**

იმავე 1862 წელს „კავკასიაში მართლმადიდებლური ქრისტიანობის აღმდგენმა საზოგადოებამ“ თბილისში შექმნა კომისია აფხაზეთის სამრევლო სკოლებისათვის **პირველი აფხაზური საანბანო სახელმძღვანელოს** შესადგენად. კომისიას თავმჯდომარეობდა გენერალი **ივანე ბარტოლომეი**, ხოლო წევრები იყვნენ: ქართველი **დ. ფურცელაძე** და რუსი **ვ.**

ტრიროგოვი. კომისიას დახმარებას უწევდნენ აფხაზი მოღვაწეები: მღვდელი **იოანე გეგია**, პრაპორშჩიკი **გიორგი ქურციკიძე** და აზნაური **სიმონ ეშბა**. კომისიის მიერ შედგენილი სახელმძღვანელოს აფხაზური ტექსტი შეამოწმეს და შეასწორეს **ჰასან მარღანიაძე**, **კონსტანტინე გიორგის ძე შარვაშიძე** და **გრიგოლ ალექსანდრეს ძე შარვაშიძე**. წიგნი დაიბეჭდა თბილისში 1865 წელს. მასში აფხაზური საკითხავი მასალა თარგმნილია რუსულ და ქართულ ენებზე [აფხაზური... 1986: 12-13]. ი. ბარტოლომეის კომისიამ გადაწყვიტა, აფხაზური ენობრივი მასალის გადმოსაცემად გამოეყენებინა ქართული დამწერლობა, მაგრამ პ. უსლარმა კომისია დაასმინა ხელისუფლებასთან, რის გამოც ი. ბარტოლომეის კომისია აიძულეს, გამოეყენებინა პ. უსლარის მიერ კირილიცას საფუძველზე შედგენილი დამწერლობა.

1862 წლიდან მოყოლებული აფხაზურ სალიტერატურო ენას რამდენიმეჯერ შეეცვალა გრაფიკული საფუძვლები: 1926-1928 წლებში მოქმედებდა აკად. **ნ. მარის** მიერ ლათინური გრაფიკის საფუძველზე შედგენილი დამწერლობა, 1928-1937 წლებში გამოიყენებოდა **ნ. იაკოვლევისა** და **ე. პოლივანოვის** მიერ შექმნილი ლათინიზებული გრაფიკა, 1938-1954 წლებში აფხაზური ენა გადაყვანილ იქნა ქართულ გრაფიკაზე, ხოლო 1954 წლიდან კვლავ აღდგა პ. უსლარისეული კირილიზებული დამწერლობა. აფხაზური სამწიგნობრო ენის გრაფიკის ცვლილებები დაკავშირებული იყო ჯერ მეფის რუსეთის, მერე კი საბჭოთა კავშირის მიერ განხორციელებულ ენობრივ პოლიტიკასთან [გვანცელაძე, 2011].

პრომოსკოვურ აფხაზურ სამეცნიერო, პუბლიცისტურ და პოლიტიკურ ლიტერატურაში ერთხმად გამოითქმის ბრალდება, რომლის თანახმადაც, 1938 წელს აფხაზური სამწიგნობრო ენის გადაყვანა ქართულ გრაფიკაზე განიხილება როგორც ქართველთა თვითნებობა და აფხაზი ხალხის გაქართველების მცდელობა. ამ პოზიციაზე მდგომი ავტორები ნებისით თუ უნებლიეთ არ ითვალისწინებენ ამ აქციის ჭეშმარიტ ისტორიასა და მიზანდასახულობას. ეს მაშინ, როცა საკითხთან დაკავშირებული საარქივო მასალები სულ სხვა დასკვნისაკენ გვიბიძგებენ. ქვემოთ სწორედ ამ საარქივო მასალებს განვიხილავთ.

ცნობილი ქართველი აფხაზოლოგის, აკად. სიმონ ჯანაშიას, პირად არქივში ინახებოდა და ამჟამად საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრშია დაცული 1937 წლის 4-5 დეკემბერს ქ. სოხუმში, აკად. ნ. მარის სახელობის აფხაზური კულტურის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში, ჩატარებული იმ საგანგებო თათბირის ოქმები, რომელზეც განიხილებოდა აფხაზური სამწიგნობრო ენის ლათინური გრაფიკიდან ქართულ გრაფიკაზე გადაყვანის

საკითხი (ოქმების რუსული ტექსტისა და მათი ქართული თარგმანის პირველი პუბლიკაცია იხ: გვანცელაძე, 2011: 455-486).

როგორც ოქმებიდან ირკვევა, აფხაზური სამწიგნობრო ენის ქართულ გრაფიკაზე გადაყვანის საკითხზე **სპეციალური დადგენილება 1937 წლის მაისში მიუღია საქართველოს კომუნისტური (ბოლშევიკების) პარტიის აფხაზეთის საოლქო ორგანიზაციის მე-15 პარტიულ კონფერენციას**. მაშინვე შექმნილა კომისია საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ბეჭდვითი სიტყვისა და პარტიული პროპაგანდის განყოფილების გამგის, პროფ. **პეტრე შარიას**, თავმჯდომარეობით. კომისიის წევრები ყოფილან აფხაზური ინტელიგენციისა და პარტიული ელიტის წარმომადგენლები: აფხაზური ლიტერატურის ფუძემდებელი, მწერალი **დიმიტრი გულია**, სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის დირექტორი **ანდრია ჯოჭუა**, აფხაზეთის ასსრ განათლების სახალხო კომისარი **მიხეილ დელბა**, ნ. მარის სახელობის აფხაზური კულტურის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი **არსენტი ჰაშბა**, აფხაზეთის ასსრ განათლების სახალხო კომისარი **დავით ჩაგავა** (რეპრესირებულ იქნა 1937 წლის მეორე ნახევარში და მის ადგილზე მ. დელბა დაინიშნა) და აფხაზეთის ასსრ უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარე **მუშნი ჰაშბა**.

ცხადია, მაშინდელი პრაქტიკის თანახმად, კონფერენციის დღის წესრიგში ამ საკითხის შეტანაც და დასამტკიცებელი რეზოლუციის ტექსტიც პრობლემის განსაკუთრებული მნიშვნელობის გამო **უეჭველად იქნებოდა შეთანხმებული მოსკოვთან**, სხვაგვარად სისხლიან 1937 წელს აფხაზ და ქართველ პარტიულ-საბჭოთა ფუნქციონერთა, მეცნიერთა და მწერალთა „თვითნებობა“ აუცილებლად აილაგმებოდა, რაც, საბედნიეროდ, არ მომხდარა სწორედ იმის გამო, რომ საკითხი აშკარად ინიცირებული იყო მოსკოვიდან.

1937 წლის 4-5 დეკემბერს სოხუმში, აფხაზური კულტურის ინსტიტუტში, გამართულ საგანგებო თათბირში მონაწილეობდნენ აფხაზები, ქართველები და რუსები, სულ 33 კაცი. მათგან **ეროვნებით აფხაზები** ყოფილან: ისტორიკოსი **სიმონ ბასარია**, ენათმეცნიერი **ხუხუტი ბლაჟბა**, პარტიული ფუნქციონერი **ნიკოლოზ გერია**, მთარგმნელი და ჟურნალისტი **მიხეილ გოჩუა**, მწერალი **გიორგი გულია**, მწერალი **დიმიტრი გულია**, პარტიული ფუნქციონერი **მიხეილ დელბა**, პედაგოგი **ბაგრატ კაცია**, **ნიკოლოზ კოკოსქერია**, ვ. მანანი, ვ. ნაყოფია, პედაგოგი **ნიკოლოზ პატიფა**, ენათმეცნიერი და ისტორიკოსი **გიორგი შაკირბაი**, ენათმეცნიერი **კონსტანტინე შაყრილი**, პედაგოგი **პლატონ შაყრილი**, პედაგოგი **კონდრატ მიძარია**, მწერალი და პარტიული ფუნქციონერი **სამსონ ჯანბა**, ნ. ჯოჭუა, ვ. ხარაზია, მწერალი და პარტიული ფუნქციონერი **მუშნი ჰაშბა**. მათგან მნიშვნელოვანი პოსტები ეჭირათ: სამსონ

ჭანბას (აფხაზეთის მწერალთა კავშირის თავმჯდომარე), მუშნი ჰაშბას (აფხაზეთის ასსრ უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარე), ანდრია ჭოჭუას (სოხუმის სახელმწიფო პედინსტიტუტის დირექტორი) და მიხეილ დელბას (აფხაზეთის ასსრ განათლების სახალხო კომისარი).

ეროვნებით ქართველები იყვნენ: პროფ. პეტრე შარია, პროფ. აკაკი შანიძე, პროფ. სიმონ ჯანაშია, პროფ. არნოლდ ჩიქობავა, პროფ. ვარლამ თოფურია (ყველანი თბილისიდან), აფხაზური ენის მკვლევარი ბაგრატ ჯანაშია, ქართული ენის მკვლევარი ნიკანდრო ბასილაია და პედაგოგი სერგო აქირთავა (ყველანი სოხუმიდან).

ეროვნებით რუსები ივნენ: პროფ. ა. გრენი, ი. ტიმჩენკო, ზ. მორინა და ა.ფადეევი. მათგან პირველი 3 მოსკოვიდან იყო, ა. ფადეევი კი - სოხუმიდან.

ოქმებიდან იგრძნობა, რომ მუშაობა მძიმე იდეოლოგიური ზეწოლის პირობებში მიმდინარეობდა, რასაც განაპირობებდა, ერთი მხრივ, თბილისელი და სოხუმელი პარტიული ფუნქციონერების დასწრება, მეორე მხრივ, მოსკოვის „თვალისა და ყურის“, სსრკ ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტთან არსებული ახალი ანბანის საკავშირო ცენტრალური კომიტეტის (აასცკ) თანამშრომლების ა. გრენის, ი. ტიმჩენკოსა და ზ. მორინას იქ ყოფნა, რომელთაც ევალებოდათ პროცესის გაკონტროლება და მოსკოვისათვის ინფორმაციის მიწოდება.

აფხაზური ენისათვის ქართული გრაფიკის შერჩევის ინიციატორები არ ყოფილან ქართველი მეცნიერები. ისინი იძულებით მონაწილეობდნენ ამ საქმეში. ამაზე მიუთითებს პროფ. სიმონ ჯანაშიას ქვეტექსტიანი განცხადება:

„ჩვენ, თბილისელი მუშაკები, ჩვენს თავს კონსულტანტებად მივიჩნევთ. საკითხი უნდა გადაწყვიტოს მან, ვინც იგი წამოჭრა, ე.ი. აფხაზეთის მშრომელებმა და კულტურის მუშაკებმა. საკითხი უნდა განხილულიყო ფართო შეკრებებზე“ [გვანცელაძე, 2011: 456].

მიუხედავად ზემოთ ნახსენები მძიმე იდეოლოგიური ვითარებისა, თათბირზე საკითხი აკადემიურად განხილულა. თათბირს წარედგინა 4 პროექტი: 1. აკ. შანიძისა; 2. ს. ჯანაშიასი; 3. დ. გულიასი და 4. დ. გულიას, ა. ჭოჭუასა და მ. ჰაშბასი. ამ პროექტებიდან თათბირმა სირთულის გამო უარყო მე-4 და დანარჩენი 3 პროექტის შესაჯერებლად შექმნა **სპეციალური კომისია დ. გულიას (თავმჯდომარე), აკ. შანიძის, ს. ჯანაშიას, ვ. ხარაზიას, ვ. მანის, პ. შაყრილისა და მ. ჰაშბას შემადგენლობით**. თათბირმა 5 დეკემბრის დილის სხდომაზე ერთხმად დაამტკიცა შემადგენელი კომისიის მიერ წარმოდგენილი საბოლოო პროექტი,

რომელშიც გამოყენებული იყო ქართული ანბანის (მხედრულის) 33-ვე ასო, 3 დამატებითი ასო-ნიშანი და 3 დიაკრიტიკული ნიშანი.

თათბირის სამივე სხდომისა და შემაჯერებელი კომისიის მუშაობაში ყველაზე აქტიურად მონაწილეობდნენ აფხაზი მეცნიერები, მწერლები, პედაგოგები და პარტიული ფუნქციონერები. არც ერთი მათგანის გამოსვლაში არ გამოთქმულა პროტესტი ან სერიოზული შენიშვნა აფხაზური დამწერლობის საფუძვლად ქართული გრაფიკის (მხედრულის) შერჩევის გამო. თათბირზე სიტყვით თუ რეპლიკით გამოსული 16 მონაწილიდან აფხაზი იყო 11, რომლებიც საკითხის განხილვაში 22-ჯერ მონაწილეობდნენ: მ. ჰაშბა 6-ჯერ გამოსულა, დ. გულია - 4-ჯერ, კ. მიძარია - 3-ჯერ, ხ. ზღაჟბა - 2-ჯერ, ხოლო გ. შაკირბაი, ნ. პატეიფა, ზ. კაცია, ს. ბასარია, პ. შაყრილი, ვ. მანაი და ვ. ხარაზია - თითოჯერ. შდრ. ქართველ მონაწილეთაგან 5-5-ჯერ გამოსულან პ. შარია და აკ. შანიძე, 3-ჯერ ს. ჯანაშია, 2-ჯერ არნ. ჩიქობავა და ერთხელ ვ. თოფურია, ხოლო ნ. ბასილაია, ს. აქირთავა და ბ. ჯანაშია - არც ერთხელ.

საყურადღებოა რუს დამსწრეთა საქციელი: მათგან სოხუმელი იყო ა. ფადეევი. იგი ბ. ჯანაშიასთან ერთად იყო თათბირის მდივანი, თუმცა, 3 სხდომიდან დაესწრო მხოლოდ 4 დეკემბრის დილისა და 5 დეკემბრის დილის სხდომებს. 4 დეკემბრის საღამოს სხდომაზე არ გამოცხადებულა არც ერთი რუსი მონაწილე. 5 დეკემბრის დილის სხდომას მხოლოდ ა. ფადეევი ესწრებოდა. პროფ. ა. გრენი, ი. ტიმჩენკო და ზ. მორინა რომ თათბირებზე აღარ დადიოდნენ, აშკარად მეტყველებს იმაზე, რომ მათ საგანგაშო ვერაფერი დაინახეს და ჩათვალეს, რომ საკითხის განხილვა გეგმის მიხედვით მიმდინარეობდა და ქართველები არ ჩაგრავდნენ აფხაზებს. სხვაგვარად წარმოდგენელია პროფ. ა. გრენის საქციელის ახსნა. ეს ის ა. გრენია, რომელიც ვერ ეგუებოდა ქართველთა „შოვინიზმს" და ჯერ კიდევ 1899 წელს რუსული გრაფიკის (კირილიცას) საფუძველზე შედგენილი „მეგრული ანბანის" („Мингрельская азбука») წინასიტყვაობაში წერდა: „ამ საანბანო წიგნის შედგენისას მე მიზნად მქონდა, როგორმე, თუნდაც ირიბად, გამომეწვია ნაციონალური ბრძოლისათვის მეგრელები, რომელთაც ფეხქვეშ თელავს უფრო ძლიერი ქართველი ხალხი. ამგვარი ბრძოლა, ჭეშმარიტად, სრულიად შეუძლებელია საკუთარი ეროვნული ანბანის უქონლად, [იმ ანბანისა,] რომლითაც მეგრელი თავის აზრებს ისევე გამოხატავდა, როგორც მისი მტერი, ამ შემთხვევაში - ქართველი" [ხუნდაძე, 1940: 104]. პროფ. ა. გრენს რომ არ სცოდნოდა მეტროპოლიის აზრი აფხაზური დამწერლობის საფუძვლად ქართული გრაფიკის შერჩევის საკითხზე, იგი ბოლომდე დარჩებოდა თათბირზე და ხმაურსაც ატეხდა „აფხაზთა

ეროვნული ინტერესების შელახვის" გამო. მაშასადამე, მან მშვენივრად იცოდა, რომ ეს აქცია თბილისმა კი არა, მოსკოვმა დაგეგმა.

იმ გარემოებამ, რომ მოსკოველი სტუმრები სხდომებს აღარ ესწრებოდნენ, როგორც ჩანს, გაანაწყენა აფხაზები, რისი გამოხატულებაც უნდა იყოს ის ფაქტი, რომ თათბირის დასასრულს სხდომების თავმჯდომარე **კ. ძიძარია** განსაკუთრებული მადლიერება გამოხატა თბილისელი მეცნიერების მიმართ, მაგრამ მოსკოველები სრულებით არ უხსენებია. ეს გასაგებიცაა, ვინაიდან წყდებოდა აფხაზი ხალხისათვის მეტად მნიშვნელოვანი საკითხი და ყოველ პროფესიონალურ მოსაზრებას, რჩევას, თუ შენიშვნას დიდი ფასი ჰქონდა, მოსკოველებმა კი ეს საკითხი არაფრად ჩააგდეს და წავიდნენ.

თათბირის აფხაზ მონაწილეთა დიდი დაინტერესება მათი დედაენისათვის ქართული გრაფიკის შერჩევით სხვაგვარადაც იგრძნობა:

1. როცა 4 დეკემბრის დილის სხდომაზე გამოსულ **მ. ჰაშბას** განუცხადებია, ამჟამად ხელთა გვაქვს პროფ. აკ. შანიძის, პროფ. ს. ჯანაშიას, დ. გულიასა და გულია-ჭოჭუა-ჰაშბას პროექტებიო, **დ. გულიას** რეპლიკით დაუზუსტებია: *„მე პროექტების მთელი წყება მაქვსო“* [გვანცელაძე, 2011: 456]. ამ განცხადებაში აშკარად გამოსჭვივის აფხაზი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის სიამაყე იმით, რომ იგი აქტიურად მონაწილეობდა ამ საქმეში;
2. ოქმებში შეინიშნება ერთგვარი კონკურენცია ზოგ აფხაზ მონაწილეს შორის, რაც არ არის მიმართული საქმეში ქართველ მეცნიერთა ჩარევის, ან ქართული გრაფიკის შემოღების წინააღმდეგ, რომელიც ყველას მოსწონდა. მაგალითად, **გ. შაკირბაის** უკმაყოფილება გამოუთქვამს **მ. ჰაშბას** მისამართით: *„მ. ჰაშბამ წარმოადგინა ოთხი ავტორის მიერ შედგენილი ალფაბეტის პროექტი და მას აფხაზური კულტურის ინსტიტუტის პროექტი უწოდა, მაგრამ ეს პროექტი არ არის ინსტიტუტისა, ვინაიდან ამ ალფაბეტის შედგენაში აფხაზური კულტურის ინსტიტუტის თანამშრომლები არ მონაწილეობდნენო“* [გვანცელაძე, 2011: 460]. ამავე საკითხზე **ხ. ზღაჟბას** აღუნიშნავს: *„ალფაბეტის შედგენა მონოპოლიზებულ იქნა ზოგი თანამშრომლის მიერ და [პროექტი] არ განუხილავთ აფხაზური კულტურის ინსტიტუტისა და უფრო ფართო წრეებს“* [გვანცელაძე, 2011: 460].

თათბირის დახურვისას სხდომის თავმჯდომარე **კ. ძიძარია** განაცხადა:

„თათბირმა 4 და 5 დეკემბერს სამ სხდომაზე განხილვის შემდეგ გამოიტანა ერთხმა გადაწყვეტილება და დაამტკიცა ქართულ ალფაბეტზე დამყარებული ახალი აფხაზური დამწერლობის პროექტი. ამით საფუძველი ჩაეყარა ამ დამწერლობის ათვისების, დანერგვისა და ფართოდ გავრცელების დიდ სამუშაოს, რაც დაიწყება შესაბამისი ზემდგომი ორგანოების მიერ მისი დამტკიცებისთანავე.

ახალი ალფაბეტი ხელს შეუწყობს ორი მომძე ხალხის [აფხაზებისა და ქართველების - თ. გ.] უფრო მეტად დაახლოებასა და ფორმით ეროვნული და შინაარსით სოციალისტური კულტურის შემდგომ განვითარებას.

თათბირის მუშაობა ნაყოფიერი იყო იმიტომ, რომ მასში ადგილობრივ მუშაკებთან ერთად აქტიურად მონაწილეობდნენ თბილისიდან ჩამოსული პროფესორები პ. შარია, ა. შანიძე, ს. ჯანაშია, ა. ჩიქობავა, ვ. თოფურია, რომელთაც ჩვენ დიდ მადლობას მოვახსენებთ" [გვანცელაძე, 2011: 467].

აქ ნახსენები "ზემდგომი ორგანოები" ფუნქციონირებდნენ არა მარტო სოხუმსა და თბილისში (მათი ერთი ნაწილის წარმომადგენლები მონაწილეობდნენ კიდევაც თათბირის მუშაობაში), არამედ მოსკოვშიც. კერძოდ, სოხუმში იყო საქართველოს კომუნისტური (ბოლშევიკების) პარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტი, აფხაზეთის ასსრ უმაღლესი საბჭო, აფხაზეთის ასსრ სახალხო კომისართა საბჭო და მის დაქვემდებარებაში მყოფი შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატი (შინსახკომი) თავისი დატოტვილი აგენტურით. აქვე არსებობდა აფხაზეთის ასსრ ახალი ანბანის საოლქო კომიტეტი (ხელმძღვანელი ზაქარია აგრბა), რომელსაც ევალებოდა აფხაზეთში გავრცელებულ ენათა დამწერლობისა და ტერმინოლოგიის საკითხთა კურიერება და სსრკ ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტთან (ცაკი) არსებულ ახალი ანბანის საკავშირო ცენტრალურ კომიტეტთან (აასცკ), როგორც უმაღლეს ორგანოსთან, მუშაობის კოორდინირება. ახალი ანბანის საკავშირო ცენტრალური კომიტეტის დასტურის გარეშე აფხაზეთის კომიტეტი ვერაფერს გადაწყვეტდა. ამიტაც იყო განპირობებული განხილულ თათბირებზე მოსკოველების დასწრებაც. ყოველივე ეს გამორიცხავდა იდეოლოგიურად უმნიშვნელოვანესი საკითხის (სამწიგნობრო ენისათვის გრაფიკული საფუძვლის) მოსკოვის ნებართვის გარეშე განხილვასა და გადაწყვეტას.

აქ გამოტანილი დასკვნის სისწორეს ადასტურებს საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველოში დაცული და ახლახან გახსნილი 5 დოკუმენტი, რომლებშიც ასახულია ზემოთ ხსენებული თათბირის შემდგომ, 1938 წელს, განვითარებული ზოგი მოვლენა^[1].

ამ დოკუმენტებიდან ერთ-ერთი წარმოადგენს 1938 წლის 9 მარტს შედგენილ სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის ენის, მატერიალური კულტურისა და ისტორიის ინსტიტუტის (ენიმკი) დირექტორის, პროფ. **სიმონ ჯანაშიას**, მიმართვას საქართველოს სსრ სახალხო კომისართა საბჭოს (სახკომსაბჭოს) თავმჯდომარე **ვალერიან ბაქრაძისადმი**. მიმართვის ასლები მეცნიერს გაუგზავნია საქართველოს სსრ ადგილობრივი მრეწველობის სახალხო კომისარ **გიორგი სტურუასათვის**, საქართველოს კომპარტიის ცკ ბეჭდვითი სიტყვისა და პარტიული პროპაგანდის განყოფილების გამგე **პეტრე შარიასა** და საქართველოს სსრ ადგილობრივი მრეწველობის სახალხო კომისარიატის პოლიგრაფკულტსამმართველოს უფროს **ხეჩუმოვისათვის**. მიმართვაში ს. ჯანაშია გამოხატავდა აღშფოთებას ქართული გრაფიკის საფუძველზე ახალი აფხაზური შრიფტის დამზადების დაგვიანებისა და ზოგიერთი პირის, კერძოდ, ხეჩუმოვის მხრიდან ამ საქმის შეფერხების გამო. მიმართვის ტექსტიდან ვიგებთ შემდეგ რეალურ ფაქტებს:

1. ქართულ გრაფიკაზე დამყარებული ახალი აფხაზური ანბანი მიმართვის დაწერის დროისათვის უკვე დამტკიცებული ყოფილა. სამწუხაროდ, არ ჩანს, რომელმა ორგანომ დაამტკიცა პროექტი;
2. ს. ჯანაშიას ხელმძღვანელი ორგანოებისაგან დავალებული ჰქონია ქართულ შრიფტში აფხაზური ანბანისათვის აუცილებელი 6 სპეციალური ასო-ნიშნის ჩამატება (ახალი აფხაზური ანბანი, როგორც ზემოთ ითქვა, შედგებოდა 33 ქართული ასოსაგან, 3 სპეციფიკური სრული ასოსაგან და 3 დიაკრიტიკული ნიშნისაგან). 3 სპეციფიკური სრული ასოსა და 3 დიაკრიტიკული ნიშნის მოხაზულობა 1938 წლის 11 იანვარს დაუმტკიცებია სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის ენის, მატერიალური კულტურისა და ისტორიის ინსტიტუტს (ენიმკი);
3. არსებულა კონკრეტული გეგმა, რომლის თანახმადაც, 1938 წლის 15 იანვრისათვის უნდა დამზადებულიყო (ტყვიისაგან ჩამოსხმულიყო) 3 სპეციფიკური სრული ასო. დაგეგმილი ყოფილა ისიც, რომ იმავე წლის 28 მარტისათვის მთლიანად უნდა დასრულებულიყო ახალი აფხაზური შრიფტის ჩამოსხმა;
4. პასუხისმგებლობა ქართული გრაფიკის საფუძველზე აფხაზური ანბანის შემუშავებაზე საბოლოოდ ეკისრებოდა **ს. ჯანაშიას**, მისი არყოფნის შემთხვევაში კი - პროფ. **ა. შანიძეს**;
5. ახალი ანბანის ასო-ნიშნითა მოხაზულობის დამტკიცების შემდეგ აუცილებელი იყო ახალი ლინოტიპების დამზადების შესახებ ქ. ლენინგრადში არსებულ **მაქს გელცის**

ქარხნისათვის დაკვეთის დროულად მიცემა (ეს ქარხანა ლინოტიპების დამამზადებელი ერთადერთი საწარმო იყო მთელ საბჭოთა კავშირში);

მეორე დოკუმენტი უთარიღოა, მაგრამ ისიც 1938 წელს უნდა იყოს დაწერილი. რუსულ ენაზე შედგენილ ამ წერილს ხელს აწერენ საქართველოს სსრ ადგილობრივი მრეწველობის სახალხო კომისარი **გიორგი გორდეზიანი** და კულტპოლიგრაფმრეწვის უფროსი **ლოხიშვილი**. ადრესატები არიან **მაქს გელცის ქარხანა** და **რუსეთის ფედერაციის მრეწველობის მართვის სახალხო კომისარიატის ცენტრალური სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი** (НИИЦ НКУП РСФСР). ავტორები ადრესატებს სთხოვდნენ, სასწრაფოდ დაემზადებინათ ქართული ანბანის 12 ასოს ნიშნები, რომლებიც საკმარისი იქნებოდა ძველი სასტამბო მატრიცების 20-25 კომპლექტის განსაახლებლად. იქვე აღინიშნებოდა, რომ ადრესატებს მალე გადაეგზავნებოდათ აფხაზური და ოსური ასოების ნიშნები (7-8 ერთეული);

მესამე დოკუმენტი წარმოადგენს საქართველოს კპ (ზ) ცენტრალური კომიტეტის ბეჭდვითი სიტყვის განყოფილებაში 1938 წლის 27 აგვისტოს შემდგარი თათბირის ოქმს, რომლიდანაც ირკვევა, რომ **ქართულ შრიფტში შეტანილი ყოველი ცვლილება დაუყოვნებლივ უნდა შეეტყობინებინათ და სათანადო ნახაზებიც გაეგზავნათ მაქს გელცის ქარხნისათვის**.

მეოთხე დოკუმენტი არის რუსეთის ფედერაციის პოლიგრაფიული მრეწველობის სამეცნიერო-ტექნიკური ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომლის **ფ. ტაგიროვის** მოხსენებითი ბარათი საქართველოს კპ (ზ) ცენტრალური კომიტეტის ბეჭდვითი სიტყვის განყოფილებისადმი, რომელიც რუსულ ენაზეა დაწერილი და ძნელად იკითხება.

მეხუთე დოკუმენტი წარმოადგენს იმავე **ფ. ტაგიროვის** ხელმოწერილ საბუთს „ქართული მატრიცების ათვისებისათვის მასალების დამზადების სამუშაო დროის გათვლა შრიფტში ზოგიერთი დაზუსტების აუცილებლობის გათვალისწინებით“. სამუშაო დროის განაწილების ამსახველ ამ ცხრილში გათვალისწინებულია **ფ. ტაგიროვის მუშაობა თბილისსა და მოსკოვში**. იქვე მე-3 დანაყოფის მე-6 პუნქტი ითვალისწინებს **საკითხის შეთანხმებას** რუსეთის ფედერაციის ადგილობრივი მრეწველობის სახალხო კომისარიატის პოლიგრაფიული მრეწველობის სამმართველოსთან და საქართველოს კპ (ზ) ცკ ბეჭდვითი სიტყვის განყოფილებასთან.

საქართველოს შსს საარქივო სამმართველოში დაცული დოკუმენტებისა და ზემოთ განხილული ოქმების მიხედვით წარმოვადგენთ იმ დაწესებულებათა ჩამონათვალს, რომლებიც იხსენიება წინამდებარე სტატიაში განხილულ საარქივო მასალაში ან რომელთა წარმომადგენლებიც მონაწილეობდნენ აღნიშნულ საქმეში:

1. აკად. ნ. მარის სახელობის აფხაზური კულტურის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი (ქ. სოხუმი);
2. სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი (ქ. სოხუმი);
3. აფხაზეთის ასსრ მწერალთა კავშირი (ქ. სოხუმი);
4. აფხაზეთის ასსრ განათლების სახალხო კომისარიატი (ქ. სოხუმი);
5. საქართველოს კომუნისტური (ბოლშევიკების) პარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტი (ქ. სოხუმი);
6. აფხაზეთის ასსრ უმაღლესი საბჭო (ქ. სოხუმი);
7. სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის ენის, მატერიალური კულტურისა და ისტორიის ინსტიტუტი (ქ. თბილისი);
8. საქართველოს სსრ სახალხო კომისართა საბჭო (ქ. თბილისი);
9. საქართველოს სსრ ადგილობრივი მრეწველობის სახალხო კომისარიატი (ქ. თბილისი);
10. საქართველოს კომუნისტური (ბოლშევიკების) პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ბეჭდვითი სიტყვისა და პარტიული პროპაგანდის განყოფილება (ქ. თბილისი);
11. საქართველოს სსრ ადგილობრივი მრეწველობის სახალხო კომისარიატის პოლიგრაფკულტსამმართველო (კულტპოლიგრაფმრეწვი) (ქ. თბილისი);
12. მაქს გელცის ქარხანა (ქ. ლენინგრადი);
13. რუსეთის საბჭოთა ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკის (რსფსრ) მრეწველობის მართვის სახალხო კომისარიატის ცენტრალური სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი (ქ. მოსკოვი);
14. რსფსრ პოლიგრაფიული მრეწველობის სამეცნიერო-ტექნიკური ინსტიტუტი (ქ. მოსკოვი);
15. რსფსრ ადგილობრივი მრეწველობის სახალხო კომისარიატის პოლიგრაფიული მრეწველობის სამმართველო (ქ. მოსკოვი);
16. სსრკ ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტთან არსებული ახალი ანბანის საკავშირო ცენტრალური კომიტეტი (ქ. მოსკოვი).

რა თქმა უნდა, ამ ორგანიზაციების სიმრავლე და გეოგრაფია აბსოლუტურად გამორიცხავს იმას, რომ აფხაზური სამწიგნობრო ენა ქართულ გრაფიკაზე (მხედრულზე) გადაიყვანეს მეტროპოლიასთან შეუთანხმებლად, პარტიზანულად და ამის შესახებ მთელი 16 წლის განმავლობაში (1938-1954 წწ.) არაფერი იცოდნენ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური (ბოლშევიკების) პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში, საბჭოთა კავშირის ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტსა და საბჭოთა კავშირის სახალხო კომისართა საბჭოში. მეტიც, ცნობილია, რომ ეს აქცია განხორციელდა საბჭოთა კავშირის ხელისუფლების იმ სპეციალური დადგენილების საფუძველზე, რომელიც გულისხმობდა ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ავტონომიური ოლქების „სატიტულო მცირე ერების“ სამწიგნობრო ენათა აუცილებელ გადაყვანას შესაბამისი მოკავშირე რესპუბლიკების სატიტულო ერის ენისათვის არსებულ გრაფიკაზე [პაპასქირი, 2003: 6; ჯოჯუა, 2007: 57].

უაღრესად დამაჯერებელია ამ საკითხის შესახებ სოხუმელი ისტორიკოს-პოლიტოლოგის დაზმირ ჯოჯუას მიერ წარმოდგენილი შემდეგი განმარტება:

„ფორმალურად და, ასე ვთქვათ, „კულტურული ფასადის“ თვალსაზრისით ეს ანბანური რეფორმა არ ტოვებდა იმპერიულ-ასიმილაციურ მიზანდასახულობის შთაბეჭდილებას და არ ჩანდა „მცირე ერებზე“ კულტურულ-ცივილიზაციური დარტყმის გამოვლინებად - „მცირე ერების“ დამწერლობა გადაჰყავდათ იმ მოკავშირე რესპუბლიკების სახელმწიფო ენის გრაფიკაზე, რომლის შემადგენლობაშიც ამ ერების ავტონომიური წარმონაქმნები შედიოდნენ. ამიტომ დამწერლობის სისტემა მოდიოდა გარკვეულ ჰარმონიზაციაში ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ სისტემასთან და მოკავშირე რესპუბლიკებზე ავტონომიური ერთეულების უშუალო დაქვემდებარების ზოგად პოლიტიკურ მოდელთან. თანაც ეს რეფორმა ხორციელდებოდა ოფიციალურად, ორგანული კანონმდებლობისა და კონსტიტუციური სისტემის ფარგლებში.

მაგრამ სულ სხვა ანალიტიკურ სიბრტყეში მოიაზრება რეფორმის ლატენტური მხარე, რომელიც რეალურად იმპერიულ-ასიმილაციურ ხასიათს ატარებდა, ოღონდ რუსიფიკაციის კონტექსტში. საქმე ისაა, რომ საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში შემავალ მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის იმ პერიოდში მხოლოდ ოთხის - რსფსრ, აზერბაიჯანის სსრ, უზბეკეთის სსრ და საქართველოს სსრ - ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ სტრუქტურას გააჩნდა ავტონომიური წარმონაქმნები, ხოლო მათგან მხოლოდ საქართველოს სსრ-ს სახელმწიფო ენას - ქართულ ენას - ჰქონდა საკუთრივ ორიგინალური ანბანი, დანარჩენი

რესპუბლიკების სახელმწიფო ენების დამწერლობა კი გაწყობილი იყო სლავურ-რუსულ ანბანზე, ე.წ. „კირილიცაზე“.

ამდენად, ცხადზე უცხადესია, რომ 30-იანი წლების მეორე ნახევრის „ალფაბეტური რევოლუციის“ ძირითადი მიზანი „მცირე ერების“ დამწერლობათა სისტემების გადაყვანა რუსულ-სლავურ გრაფიკულ სისტემაზე და უნიფიკაციის ამგვარი მოდელის ფარგლებში (ეს პროცესი წარიმართა 1936-1941 წლებში ლათინური შრიფტის „კირილიცაზე“ მასობრივი გადაყვანით) მათი კულტურულ-ინსტიტუციონალური რუსიფიკაციის ქმედითი ბაზისის შექმნაა. აფხაზური დამწერლობის რეფორმა, უფრო კონკრეტულად რომ ვთქვათ, დამწერლობის ლათინური შრიფტის გადაყვანა ქართულ გრაფიკულ სისტემაზე განხორციელდა „ანბანური რევოლუციის“ იმპერიული მოდელის ფარგლებს გარეთ, უფრო მეტიც, მისი ერთგვარი ალტერნატივის კონტექსტში. მაგრამ ამისი მიზეზი უნდა ვეძებოთ არა ი. სტალინის და ლ. ბერიას ეთნიკურ ქართველობაში, არც პიროვნების კულტისა და საბჭოთა რეჟიმის ტოტალიტარულ-რეპრესიული პოლიტიკის სპეციფიკურად ანტიაფხაზურ მიმართულებაში და განსაკუთრებით არც ქართველების მხრიდან აფხაზური ეთნოკულტურული თვითობის დესტრუქციის მცდელობაში, არამედ იმ სრულიად უდავო ლინგვო-ისტორიულ გარემოებაში, რომ ავტონომიების მქონე მოკავშირე რესპუბლიკების სახელმწიფო ენებიდან მხოლოდ ქართული გამოირჩეოდა „კირილიცისგან“ დიამეტრალურად განსხვავებული ანბანური დამწერლობით. ცხადია, იმპერიული ცენტრი თავის გადაწყვეტილებაში ვერ მოახდენდა ამ ქართული სპეციფიკის ნეიტრალიზებას და სპეციალურად საქართველოსთვის ცალკე გადაწყვეტილებას ვერ მიიღებდა“ [ჯოჯუა, 2007: 57-59].

ჩვენი მხრივ აქვე დავძენთ, რომ სომხეთის სსრ-ში სცადეს ხსენებული ზოგადსაბჭოური კონტექსტიდან გასვლა, როცა იმავე პერიოდში სომხეთში გავრცელებული ქურთული ენა ლათინური გრაფიკიდან გადაიყვანეს სომხურ გრაფიკაზე, თუმცა, იქ ქურთებს ავტონომიური წარმონაქმნი არ ჰქონიათ და რეფორმა მათი ენის გადაყვანას მოკავშირე რესპუბლიკის სახელმწიფო ენის - სომხურის - გრაფიკაზე არ მოითხოვდა. მეტროპოლიამ მალევე აღკვეთა ეს დარღვევა და ქურთული ენა რუსულ გრაფიკაზე (კირილიცაზე) გადაიყვანეს.

[1] შსს საარქივო სამმართველო, ფონდი 14, აღწერა 12, საქმე # 383 (9341), Отдел пропаганды, агитации и печати. Материалы об абхазском алфавите. Начато 9.3. 1938 г. Окончено 9.3. 1938 г.

ლიტერატურა

1. აფხაზური ლიტერატურის ისტორია: წიგნი პირველი.- სოხუმი (აფხაზურ ენაზე).- 1986
2. გვანცელაძე თ.აფხაზური ენა. სტრუქტურა, ისტორია, ფუნქციონირება.- თბილისი, 2011
3. პაპასკირი ზ.ქართველთა მხრიდან აფხაზი ხალხის ეთნოკულტურული ინდივიდუალობის მოშლის ე.წ. „მცდელობის“ შესახებ XX საუკუნის 30–იანი წლებისა მიწურულსა და 40–იან წლებში: საისტორიო ძიებანი: 6.- თბილისი, 2003
4. შსს საარქივო სამმართველო, ფონდი 14, აღწერა 12, საქმე # 383 (9341), Отдел пропаганды, агитации и печати. Материалы об абхазском алфавите. Начато 9.3. 1938 г. Окончено 9.3. 1938 г.
5. ხუნდაძე ტ.ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკა საქართველოში: (XIX ს. 80–იანი წლები).- თბილისი,1940
6. ჯოჯუა დ.აფხაზეთი 1938–2006 წლებში: რეგიონალური ისტორიული პროცესის ასპექტები.- თბილისი, 2007

აბრევიატურისა და მოკლე შეტყობინებების ენის რამდენიმე მნიშვნელოვანი ასპექტის გამო თანამედროვე ინგლისურში

დღესდღეობით აბრევიატურა და მოკლე ტექსტური შეტყობინების ენა ძალიან განვითარდა და მრავალენოვანი მსოფლიოს ნაწილი გახდა. SMS ენის მიზანია, დაამყაროს კომუნიკაცია მარტივი სტრუქტურების გამოყენებით. SMS ენა შეიძლება მიემსგავსოს რებუსს: ცალკეული ასოების, რიცხვების ან სურათების გამოყენებით იქმნება მთლიანი სიტყვა. მაგალითად ასო u ანაცვლებს სიტყვა you-ს. " i < 3 u" ქმნის გულის პიქტოგრამას სიყვარულის გამოსახატავად. იმ სიტყვებისა და ტერმინების გამოყენებისას, რომელთაც არ გააჩნიათ აბრევიატურა, ჩვეულებრივ, აკლებენ ხმოვნებს და ადამიანი, რომელიც კითხულობს მას, თავად აწყობს სიტყვას გამოტოვებული ხმოვნების დამატებით (მაგ: keyboard becomes kybrd and dictionary becomes dctnry). მკითხველმა უნდა შეძლოს ტერმინოლოგიის ვრცელი და მოკლე ფორმების ინტერპრეტაცია იმ კონტექსტისა და სიტუაციის მიხედვით, რომელშიც სიტყვა გამოიყენება, რადგან ბევრ შემთხვევაში სხვადასხვა ფრაზასა და სიტყვას ერთი და იგივე აბრევიატურა აქვს. მაგ: lol შეიძლება ნიშნავდეს lots of love-ს ან laugh out loud-ს. ასევე cryn ნიშნავს როგორც cryin-ს, ასევე crayon-ს. თუ ვინმე დაწერს, ttyl, lol-ს - ეს ნიშნავს: talk to you later lot of love-ს და არა: talk to you later laugh out loud-ს. ასევე, omg, lol ნიშნავს oh my god, laugh out loud-ს და არა: oh my god, lots of love-ს. Onw ნიშნავს oh no way-ს.

დორინგის მიხედვით, "ინგლისურში sms ენაში ხშირად ხდება სიტყვის ჩანაცვლება ასოთი"[Doring, 2002: 34]. მაგალითად, Oh გახდება o, sea-ს ან see-ს ჩანაცვლება ასო c, be-ს _ b. R გამოიყენება are-ის ნაცვლად, Why გახდება y, you - u, ok - kk ან k. ზოგ შემთხვევაში ციფრები ჩანაცვლებიან სიტყვებს. მაგ: won-ს ან one-ს შეცვლის რიცხვი 1, too-ს ან to-ს - 2, ხოლო ate შეიძლება შეცვალოს რიცხვმა 8-მ. არის შემთხვევები, როდესაც ციფრი იცვლება ფონემით ან მარცვლით: Tomorrow გახდება 2moro, ასევე, 2mro, today - 2day; Fore ან for გახდება 4. მაგალითად: before ჩანაცვლდება be4-ით, ხოლო forget - 4get-ით. Ate გახდება ციფრი 8; great ჩანაცვლდება gr8-ით, mate შემოკლდება, როგორც m8, late - l8, wait-w8, hate- h8, date-d8, later- l8r ან l8a, crate - cr8, ხოლო skate ჩანაცვლდება sk8-ით, skater-sk8-ით. Dდა კავშირის სიმბოლოა &, ხოლო thank you შეიძლება იყოს როგორც 10q, ასევე thnq. გარდა ამისა, you're იწერება, როგორც ur, someone-sum1, wonderful-1derfl, noone-no1 და ა.შ.

Sms ენის გასაგებად ძალიან მნიშვნელოვანია კონტექსტი. მისი გათვალისწინების გარეშე ტექსტის გაგება საკმაოდ რთულია (თუმცა, ინგლისურს, როგორც ყველა სხვა ენას, აქვს უმრავი სიტყვა, რომელთაც სხვადასხვა კონტექსტში სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვს). კორმოსის მიხედვით, „ტექსტი ყოველთვის არ მიჰყვება და არ ემორჩილება ჩვეულებრივ გრამატიკას, მეტიც, ხშირად გამოყენებული სიტყვები არ არის აღნიშნული სტანდარტული ინგლისური ენის განმარტებით ლექსიკონებში ან არ არის ცნობილი აკადემიური ინგლისური ენისათვის“ [Kormos, 2006: 16]

აბრევიატურას უფრო დიდი ხნის ისტორია აქვს, ვიდრე მოკლე ტექსტური შეტყობინების ენას. ამისი გამოყენება და გავრცელება დაიწყო მე-19 საუკუნიდან. მისი დანიშნულებაა დაზოგოს დრო წერითი და ზეპირი მეტყველების დროს, განსაკუთრებით, როცა საუბარი ეხება უამრავ ახალ ორგანიზაციას, საწარმოსა და ტექნოლოგიურ პროდუქტს. ეს ვითარება მეტად ნიშანდობლივია ინდუსტრიული საზოგადოებისათვის. აბრევიატურა შესაძლებელია, ადვილად გადაიქცეს სიტყვად, ასევე ინიციალებად, სადაც ასოები ინდივიდუალურად წარმოითქმის (მაგ: TV ან FBI) ან აკრონიმად, სადაც ასოები მარცვლების კომბინირებით გამოითქმის (მაგ: scuba, laser ან NAFTA). აბრევიატურათა ერთი ნაწილი არ იცვლება სხვადასხვა ენაში. მაგ: FAQ (frequently asked questions - ხშირად დასმული კითხვები - ინგლისურში, ფრანგულსა და გერმანულში ერთნაირად გამოიყენება); სიტყვა Madame-ს აბრევიატურას (m'me) ერთნაირად იყენებენ ფრანგები, ინგლისელები და ამერიკელები.

ინგლისელ ავტორთა ერთი ნაწილი მიიჩნევს, რომ აბრევიატურა და მოკლე ტექსტური შეტყობინება საფრთხეს უქმნის ინგლისური ენის სიწმინდეს. კრიტიკას იმსახურებს ის გარემოებაც, რომ შემოკლებათა ერთი ნაწილი შესაძლებელია, სხვადასხვანაირად გაიგოს მკითხველმა, რაც ართულებს კომუნიკაციას. მაგ: lol-ს აქვს სამი მკაფიოდ გამოხატული მნიშვნელობა: lots of love (დიდი სიყვარულით), laughing out loud (ხმამაღლა ვიცინე), little old lady (პატარა მოხუცი ქალბატონი). მნიშვნელობის დაკონკრეტება შესაძლებელია მხოლოდ კონტექსტის მიხედვით. აბრევიატურისა და მოკლე ტექსტური შეტყობინების მოწინააღმდეგეები, აგრეთვე, აცხადებენ, რომ sms არა მარტო აბინძურებს ენას, არამედ მოსწავლეებს სიზარმაცისაკენაც უბიძგებს, რადგან მისი ხშირი გამოყენება აქვეითებს წერითი მეტყველების კულტურის დონეს, პუნქტუაციისა და მართლწერის წესების გამოყენების უნარს. მთელი მსოფლიოს მასშტაბით მიიჩნევენ, რომ ინგლისური ენის არსებობას მომავალში საფრთხე ემუქრება. ენაში დაწყებული ცვლილებები, გამოწვეული მოკლე ტექსტური შეტყობინებების გამოყენებით, განსხვავებულია და დამოკიდებულია სიტუციასა და ასაკობრივ ჯგუფებზე.

სოციალური ქსელების მომხმარებელთა ზრდამ (Facebook, Twitter, Linkdin) ხელი შეუწყო sms ენის პოპულარიზაციას, მეცნიერები ინტერნეტში ხშირად გამოყენებულ სიტყვებს „ინტერნეტ სლენგსაც“ უწოდებენ. მაგალითად, AFAIK - as far as I know; BON - believe it or not; AAMOF - as a matter of fact; FOC - free of charge.

Sms ენა არ ემორჩილება გრამატიკულ ნორმებსა და სტანდარტებს. არ არსებობს არავითარი წესი sms შემოკლებების შექმნისა. მსგავსი შემოკლებები არ აისახება ლექსიკონებში და არ არის აღიარებული ლინგვისტების მიერ.

ბრიტანული GCSE-ის გამოცდის ერთ-ერთი მოთხოვნაა, სტუდენტებმა არ გამოიყენონ შემოკლებები, თუმცა, ასევე აღსანიშნავია, რომ სასწავლო დაწესებულებათა ერთი ნაწილი არ ზღუდავს sms ენისა და სხვადასხვა ტიპის შემოკლებების გამოყენებას ნაშრომებში. ბარონს, ცნობილ ბრიტანელ მეცნიერს, მოსწავლის მიერ sms ენის გამოყენების მაგალითად მოჰყავს შემდეგი ტექსტი, რომელიც ერთ-ერთი ინგლისური საჯარო სკოლის მოსწავლემ, 13 წლის გოგონამ, დაწერა : "My smmr hols wr CWOT. B4, we used 2go2 NY 2C my bro, his GF & thr 3 :- kids FTF. ILNY, it's a gr8 plc." გამართული ინგლისურით ეს ტექსტი შემდეგნაირად დაიწერებოდა: "My summer holidays were a complete waste of time. Before, we used to go to New York to see my brother, his girlfriend and their three screaming kids face to face. I love New York. It's a great place"[Baron, 2001: 67].

ერთ-ერთმა სტუდენტმა შექსპირის ტექსტიც დაწერა sms ენით.

- 2b or not 2b thats ?
- a @(----`---`--- by any otha name wd sml swEt
- rm rm w4Ru rm?
- 1nc mr un2 T brech dr frnds 1nc mr"[Baron, 2001: 106].

ჯოზეფ კონრადის ტექსტი "The Nellie, a cruising yawl, swung to her anchor without a flutter of the sails, and was at rest" ერთ-ერთმა სტუდენტმა sms შემოკლებების გამოყენებით შემდეგნაირად დაწერა: "T Neli, a crzng yal, swng 2 hr anchr wout a fluta of T sails and was @ rest"[Baron, 2001: 107].

ამერიკელი მწერლის, ჯონ სტეინბეკის, ტექსტი მთლიანად შემოკლებებზეა აგებული, მოკმედი გმირები არა მხოლოდ წერენ ამ ენაზე, არამედ საუბრობენ კიდევ. მწერალი ამბობს: „ჩემი წერის სტილი სარკესავით ასახავს ჩემი გმირების სულს".[Steinbeck , 2000: 4]

გამოთქმასა და ინტონაციას ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს sms ენის გამოყენებისას. შემოვიდა ტერმინი „ტექსტიზმი“. ეს უკანასკნელი გულისხმობს შემოკლებულ ენას, რომელსაც დამატებული აქვს ემოციური ნიშანი. ამ შემთხვევაში ადამიანი არ ექვემდებარება არანაირ წესს ერთი მარტივი მიზეზის გამო -- წესები არ არსებობს. უბრალოდ, ადამიანი თავის ემოციას ამატებს ტექსტს და ასე გამოხატავს საკუთარ აზრს.

შეინიშნება ტენდენცია, რომ მხოლოდ ახალგაზრდები არ გამოიყენებენ sms ენას. იგი პოპულარული გახდა ყველა ასაკის ადამიანისათვის.

რაც შეეხება აბრევიატურას, მას ბევრი კომპანია და ორგანიზაცია იყენებს, რათა დროის მცირე მონაკვეთში გადასცეს სათანადო შეტყობინება თავის აუდიტორიას. ეს გზა, ერთი მხრივ, მინიმუმამდე ამცირებს განცხადების ხარჯებს, ხოლო, მეორე მხრივ, უზრუნველყოფს საიმედოობას. აქედან გამომდინარე, მეცნიერებმა შექმნეს სხვადასხვა თეორია იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა გავრცელდეს კონკრეტული კომპანიის მიერ გადაცემული შეტყობინება აბრევიატურის მეშვეობით ისე, რომ შენარჩუნებულ იქნას მთავარი აზრი და სანდოობა.

აბრევიატურისა და მოკლე ტექსტური შეტყობინების ფართოდ გამოყენებას თავისი მომხრეებიც ჰყავს. მეცნიერთა ერთი ნაწილი მიიჩნევს, რომ

1. ზოგიერთი აბრევიატურა ყოველთვის გამოხატავს ზუსტად იმ სიტყვას, რომლის შემოკლებასაც წარმოადგენს. მაგ: AIDS - Acquired Immuno-Deficiency Syndrome; FAQ - Frequently Asked Questions; ESP - Especially. ამ ტიპის აბრევიატურების დახმარებით განცხადება ხდება უფრო გასაგები, ვიდრე მათი სრული ფორმების გამოყენებისას.
2. უამრავი აბრევიატურა გამოიყენება სხვადასხვა ქვეყნის, რეგიონისა და ადგილის სახელწოდების აღსანიშნად. საზოგადოებისათვის ისინი უფრო ცნობილია, ვიდრე სრული სახელწოდებები. მაგ: U.S.A - United States of America.
3. დიდი ორგანიზაციების, კომპანიებისა და ინსტიტუტების აბრევიატურების გამოყენება უფრო ხელსაყრელია მოკლე სარეკლამო განცხადებებში. მაგ: UNICEF - United Nations Children's Fund; BBC - British Broadcasting Co-operation; USAID - United States Agency for International Development და ბევრი სხვა.
4. მოკლე სარეკლამო განცხადებებში დროისა და ადგილის მოგების მიზნით შესაძლებელია წოდების აღმნიშვნელი სიტყვების აბრევიატურის გამოყენება. მაგ: პროფ. პროფესორის ნაცვლად, დოც. დოცენტის ნაცვლად და ა.შ.

5. როდესაც მზადდება მოკლე სარეკლამო განცხადება, სწრაფი და ეკონომიურია დღელამის მონაკვეთის, თვისა და სხვ. აბრევიატურების გამოყენება. მაგ: p.m. afternoon-ს ნაცვლად, a.m. - beforenoon ნაცვლად; Jan- January-ს ნაცვლად და ა.შ.
6. როდესაც საქმე ეხება ზომა-წონის, სიგრძისა და ა.შ. საზომ ერთეულებს, ტრადიციულად იყენებენ მათ შესაბამის აბრევიატურებს. მაგ: km (kilometer), m/s (metre per second) და ა.შ.
7. როდესაც შესაძლებელია ორი სიტყვის ან მარცვლის შემოკლება ან ერთ სიტყვად გადაქცევა, მიზანშეწონილია სილაბური აბრევიატურის გამოყენება, რათა შევამციროთ მოკლე სარეკლამო განცხადების ზომა. მაგ: Interpol - International Police.
8. 8. მოკლე სარეკლამო განცხადებების შედგენისას სასურველია მედიისა და ელექტრული ტექნიკის აღმნიშვნელი სიტყვების აბრევიატურის გამოყენება. M მაგ: TV (Television), PC (Personal Computer) და ა.შ.

გარდა ამისა, კომპანიები/ორგანიზაციები მოკლე სარეკლამო განცხადებებში აბრევიატურების გამოყენებისას ხაზს უსვამენ იმ ფაქტს, რომ გადასაცემი შეტყობინება ინარჩუნებს იმ მნიშვნელობას, რომელიც უნდა გადაეცეს მიმღებს. ეს ფაქტი ამყარებს თეორიას, რომლის მიხედვითაც შეტყობინება უნდა შეიცავდეს იმ სიტყვებს, რომლებიც საკმაოდ ნაცნობია მიმღებთათვის.

მოკლე ტექსტური შეტყობინებების ენის მომხრეები ფიქრობენ, რომ ამგვარი ცვლილებები გარდაუვალია მოდერნიზაციისა და მიმდინარე ტენდენციების პირობებში. თანამედროვე ტექნოლოგიების ათვისება და თანამედროვე საკომუნიკაციო მეთოდების (შეტყობინებათა მომსახურება და ტექსტური მიმოწერა მობილური ტელეფონის მეშვეობით) მხარდაჭერა გარდაუვლად განაპირობებს ცვლილებებს პუნქტუაციასა და გრამატიკაში. მოკლე ტექსტური შეტყობინებები ხელს უწყობს ინგლისური ენის პოპულარიზაციას მთელი მსოფლიოს მასშტაბით. სხვადასხვა ენაზე მოსაუბრე ადამიანები იყენებენ ინგლისურ ენაზე წარმოდგენილ ლოგოგრამებსა და პიქტოგრამებს. ისინი სიმბოლოთა მეშვეობით მნიშვნელობას ანიჭებენ სიტყვებს. ეს მეთოდი გამოიყენება სხვა ენებშიც, მაგალითად: ფრანგულში, გერმანულში, ჩინურში და სხვ. Sms ენის მომხრეები მიიჩნევენ, რომ ეს ენა ზრდის ინგლისური ენის კრეატიულობას, რადგან ადამიანებს საშუალება ეძლევათ, შექმნან საკუთარი ემოციის გამომხატველი სიმბოლოები, აბრევიატურები, სლენგი და აკრონიმები. ინდივიდუალიზმისა და თავისუფლების შეგრძნება აღაფრთოვანებს ადამიანებს, ამიტომ მოკლე ტექსტური შეტყობინებების გამოყენება ხდება კომუნიკაციის დამყარების უფრო

ეფექტური და პოპულარული გზა. მაგ. ფრანგულ ენაში გვხვდება იგივე მოკლე ტექსტური შეტყობინების მაგალითები, რომლებიც გვაქვს ინგლისურში.

მკვლევართა ერთი ნაწილი მიუთითებს აბრევიატურისა და მოკლე ტექსტური შეტყობინების ენის მრავალ უარყოფით მხარეზე და იმ საშიშროებებსა და სირთულეებზე, რომლებსაც მათი გამოყენება იწვევს. პირველ რიგში, ესაა წინააღმდეგობა აბრევიატურებს შორის. მაგ: MBA შეიძლება გამოყენებულ იქნას ორი მნიშვნელობით: როგორც Masters in Business Administration და როგორც Married but Available; TV-ის საყოველთაოდ ცნობილ მნიშვნელობას (Television) ამ ბოლო დროს დაემატა Transvestite-ც; BC ნიშნავს როგორც Before Christ-ს, ასევე Back Cover-ს; A/C ტრადიციულად ნიშნავდა Alternating Current-ს, ახლა კი Air Conditioning-ის მნიშვნელობითაც გამოიყენება. მოკლე სარეკლამო განცხადებებში აბრევიატურების ფართოდ გამოყენების მეორე შემზღუდავი ფაქტორი ერთი სიტყვისთვის ორგვარი აბრევიატურის არსებობაა. მაგ: Right Honorable შეიძლება წარმოდგენილ იქნას როგორც Rt Hon და როგორც Rt. Hon. ტერმინი Reverend შესაძლებელია შემოკლებულ იქნას, როგორც Rev და როგორც Revd. M

ელისი ფიქრობს, რომ "მოკლე ტექსტებმა შეცვალა ადამიანების ინგლისური წერისა და საუბრის მანერა"[Ellis, 2001: 52]. იული თვლის, რომ „ მოკლე ტექსტები მნიშვნელოვნად აკნინებს წერითი კომუნიკაციის ხარისხს." [Yule, 2005:31]. Sms ენის გამოყენება მნიშვნელოვან უარყოფით გავლენას ახდენს როგორც ინგლისურ, ასევე მედიის ენაზე გლობალური მასშტაბით. აქედან გამომდინარე უდავოა, რომ მომავალში ინგლისური ენის არსებობა თავისი პირვანდელი სახით ეჭვქვეშ დგება.

მიუხედავად უამრავი პრობლემისა, რომლებიც დაკავშირებულია Sms ენისა და აბრევიატურის გამოყენებასთან, ისინი თანამედროვე ინგლისური ენის განუყოფელ ნაწილად იქცა. ეს გლობალიზაციის შედეგი და ცივილიზაციის განვითარების პროცესის შემადგენელი ნაწილია.

ლიტერატურა

1. Baron N. Why Email looks like speech: Proofreading, pedagogy, and public face. Language, the media, and international communication.- Oxford : Catherine's College press, 2001

2. Doring N. Abbreviations and acronyms in SMS communication. Retrieved on 13-December -2011 from , 2002 <http://www.nicola-doering.de>
3. Ellis R. The Study of Second Language Acquisition.- Oxford: Oxford University Press, 2001
4. Kormos J. Speech Production and Second Language Acquisition. New York : Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers, 2006
5. Steinbeck J. Analyses, Critique, Reviews and General Resources on the Grapes of Wrath, Western Washington University, 2000
6. Yule G. Gender, Participation and Silence in the Language Classroom.- Oxford: Oxford University Press, 2005

დისკურსის პრაგმატული კოჰერენტულობის ფორმირების შესახებ

კოჰერენტულობა ტექსტის ლინგვისტური კვლევის საგანს წარმოადგენს. ლიტერატურის თეორეტიკოსები არ დავობენ, რომ ტექსტის ინტერპრეტირების დროს მნიშვნელოვანია კოჰერენტულობის გათვალისწინება, ვინაიდან სწორედ მისი მეშვეობით მიიღწევა ტექსტის ბმულობა და ორი ერთმანეთის გვერდით დაწერილი წინადადება ერთ მთლიან ტექსტად აღიქმება. როგორც ცნობილია, ლიტერატურათმცოდნეობაში განიხილება ტექსტის ბმულობის ორი შესაძლებლობა: შინაარსობრივ-სემანტიკური და ფორმალურ-გრამატიკული. ტექსტი კოჰერენტულია, თუ წინადადებათა შეკავშირების ორივე ხერხია გამოყენებული. წინამდებარე სტატიაში შევეცდებით დისკურსის კოჰერენტულ მთლიანობაში ინტეგრირების პრობლემასთან დაკავშირებული ზოგიერთი საკითხის წარმოჩენას.

ტექსტობრივი სქემების აგება და ინტერპრეტირება დაკავშირებულია გარკვეული სემანტიკური ინფორმაციის შემცველი გამონათქვამების ერთ კოჰერენტულ მთლიანობაში ინტეგრირების პრობლემასთან. მოლაპარაკე სუბიექტმა საკუთარი გამოცდილების გათვალისწინებით უნდა შეარჩიოს შესაფერისი კონცეპტები და მოვლენები და ისეთი თანმიმდევრობით მიაწოდოს ინფორმაცია აუდიტორიას/მსმენელს, რომ ამ უკანასკნელმა იოლად და იმავდროულად, მაქსიმალური სისრულით აღიქვას იგი. აღნიშნულ პროცესში მსმენელი, თავის მხრივ, მოლაპარაკე სუბიექტის მიერ მიწოდებული ინფორმაციის კოჰერენტულ რეპრეზენტაციას მიმართავს, რაც გულისხმობს, ერთი მხრივ, მის ხელმისაწვდომობას და, მეორე მხრივ, იმ კონცეპტების კონსტრუირებას, რომლებიც ფაქტობრივად მოლაპარაკე სუბიექტის კონცეპტების იდენტურია. ასწორედ ამ გზით ხდება ტექსტობრივი სქემების აგება და ინტერპრეტირება, რომელსაც *ცოდნის ინტეგრირების* პრობლემადაც განიხილავენ.

ურთიერთდამოკიდებულება დისკურსსა და ტექსტის სტრუქტურას, ასევე, გონებაში მათ გადამუშავებასა და ინფორმაციის შენახვას შორის იმთავითვე ინტერესის საგანს წარმოადგენდა. ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნეში ცნობილი გერმანელი ლინგვისტი ჰანს გეორგ კონონ ფონ დერ გაბელენცი (და სხვა მეცნიერებიც) "ფსიქოლოგიური საკითხის" განხილვისას (თემის ცნებასთან დაკავშირებით) მიმართავდნენ *ყურადღების პრიმიტიულ იდეებს*. ფსიქოლოგი სტაუტი ლინგვისტურ ქცევას გონებრივ აქტიურობასთან მიმართებით ხსნიდა [Lambrecht, 1994; Gundel, 1974]. თანამედროვე ლინგვისტებიც თავიანთ თეორიულ

კვლევებში მიმართავენ კოგნიტიურ ცნებებს, კერძოდ, აქტივაციისა (მეხსიერების) და ყურადღების იდეებს.

დისკურსის სემანტიკურ თეორიაზე მსჯელობისას გასათვალისწინებელია რამდენიმე მნიშვნელოვანი საკითხი. უპირველეს ყოვლისა, მოლაპარაკე სუბიექტს გონებაში უნდა ჰქონდეს ჩამოყალიბებული, აღბეჭდილი *საგნის კონცეპტუალური რეპრეზენტაციის* გარკვეული ფორმა/სახე. სწორედ ეს რეპრეზენტაცია წარმოადგენს იმ ფუნდამენტურ "მნიშვნელობას", რომელსაც მოლაპარაკე "ამუშავებს" დისკურსის კონსტრუირების დროს. ხშირად ლინგვისტები კონცეპტუალურ რეპრეზენტაციას *მოსაზრებათა ნაკრებად* მიიჩნევენ და *ტექსტობრივ რეპრეზენტაციას* ან *ტექსტობრივ საფუძველს* უწოდებენ [Kintsch, 1974; Kintsch, van Dijk, 1983]. მაგრამ კონცეპტუალური რეპრეზენტაცია არ არის მხოლოდ მოსაზრებებზე დამყარებული. მაგალითად, *ყავის დაღვევის* კონცეპტუალური რეპრეზენტაცია შესაძლოა, ძლიერ განხვავდებოდეს *მუსიკის მოსმენის* რეპრეზენტაციისაგან, ხოლო ეს უკანასკნელი - *ავტომანქანის სიჩქარეების* გადართვისაგან [Russell S. Tomlin..., 1997]. ამდენად, ჩვენ შეგვიძლია როგორც კონცეპტუალური რეპრეზენტაციების შექმნა, ასევე მათი მეხსიერებიდან და აღქმითი გამოცდილებიდან "გამომახება".

აღსანიშნავია, რომ დისკურსის შინაარსს მხოლოდ კონცეპტუალური რეპრეზენტაციები არ წარმოადგენს. მოლაპარაკე სუბიექტმა კონცეპტუალური რეპრეზენტაციის მთლიანობიდან უნდა შეარჩიოს ინფორმაცია, რათა მასზე დაყრდნობით ააგოს ტექსტი. მოლაპარაკე სუბიექტი არჩევს იმ ინფორმაციას, რომელსაც მნიშვნელოვნად მიიჩნევს მსმენელისთვის, რათა ამ უკანასკნელმა ადეკვატურად აღიქვას დისკურსის შინაარსი. მოლაპარაკის მიერ ინფორმაციის ფლობისა და გადმოცემის ხერხი მნიშვნელოვან როლს თამაშობს დისკურსის აგებასა და გააზრებაში. დისკურსის სწორად წარმართვა, მინიმუმ, ოთხ დამოუკიდებელ პრობლემას მოიცავს:

1. მოლაპარაკე სუბიექტი არასოდეს მიმართავს უმიზნო კონცეპტუალურ რეპრეზენტაციას სასაუბრო ენის საშუალებით. მას ყოველთვის გააჩნია გარკვეული მიზანი, ზოგჯერ რამდენიმეც კი.
2. მოლაპარაკე სუბიექტი შეზღუდულია რიტორიკული მიზნებით, კონცეპტუალური რეპრეზენტაციის გამოყენებისას დინამიურად არჩევს ადრესატსა და მისაწოდებელ ინფორმაციას. იგი თავად იღებს გადაწყვეტილებას, თუ რომელი რეფერენტი ან მოსაზრებაა ცენტრალური და უფრო მნიშვნელოვანი დისკურსის წარმართვაში. მოლაპარაკე სუბიექტის ამგვარი პოზიცია, საბოლოო ჯამში, მსმენელს მისი საკუთარი

კონცეპტუალური რეპრეზენტაციის შექმნაში ეხმარება. ამდენად, საწყის პოზიციაზე ცენტრალური რეფერენტები და მოსაზრებები დისკურსის თემატური ორგანიზების სპეციფიკას განსაზღვრავენ, ხოლო ასოცირებული პრაგმატული ცნებები და პროცესები კი - თემატური მენეჯმენტის შემადგენელ ნაწილებად განიხილება.

3. თემატური მენეჯმენტის პარალელურად მოლაპარაკე სუბიექტი დინამიკაში აკვირდება, თუ რომელი მოსაზრებაა მსმენელისათვის ნაცნობი (ე.წ. ნაგულისხმევი მოსაზრებები) და რომელი მოითხოვს წარდგენას (ე.წ. საპრეზენტაციო მოსაზრებები). ნაგულისხმევი მოსაზრებები შესაძლოა, ორ ჯგუფად დაიყოს; პირველ ჯგუფში გაერთიანდება ის მოსაზრებები, რომლებიც, მოლაპარაკე სუბიექტის აზრით, მსმენელისათვის უკვე ნაცნობია (ე. წ. ზოგადი ინფორმაცია); ხოლო მეორე ჯგუფში - ის მოსაზრებები, რომელთა გაგებისთვის, მოსაუბრის აზრით, მსმენელს დახმარება და გარკვეული განმარტება ესაჭიროება (ე. წ. გამიზნული ინფორმაცია). ნაგულისხმევი ინფორმაცია განსაზღვრავს დისკურსის რეფერენტულ ორგანიზებას, ხოლო მასთან ასოცირებულ პრაგმატულ ცნებებს და კოგნიტიურ პროცესებს შეიძლება *რეფერენტული მენეჯმენტი* ეწოდოს.
4. მოლაპარაკე სუბიექტი დინამიკაში აკვირდება, თუ რომელი ნაგულისხმევი მნიშვნელობაა მსმენელისთვის გასაგები. შესაძლოა, იგი ზოგჯერ არც იყოს დარწმუნებული, რომ მსმენელი რაღაც კონკრეტულ შემთხვევაში სწორედ მისთვის (მოლაპარაკე სუბიექტისთვის) სასურველ მნიშვნელობას გულისხმობს. მას ასევე შეუძლია ხაზი გაუსვას და გამოყოს გარკვეული მნიშვნელობები. ეს პროცესები განსაზღვრავენ *დისკურსის ფოკუსის* ორგანიზებას, ამდენად, მასთან ასოცირებულ პრაგმატულ ცნებებსა და კოგნიტიურ პროცესებს შეიძლება *ფოკუსის მენეჯმენტი* ეწოდოს. დისკურსის მენეჯმენტის ზემოაღნიშნული ოთხი სფერო ასახავს დისკურსში ინფორმაციის მენეჯმენტის ძირითად პრობლემებს.

კოგნიტიურ პროცესებს, ცოდნის ინტეგრირებასა და ინფორმაციის მენეჯმენტს შორის არსებული ურთიერთდამოკიდებულების გასაგებად მეტად მნიშვნელოვანია იმის წარმოჩენა, თუ როგორ ხდება ნაგულისხმევი მნიშვნელობის შენარჩუნება დისკურსის ჩამოყალიბებისა და გაგების პროცესში. დაკავშირებული (connected) და კოჰერენტული დისკურსის ერთ-ერთ მახასიათებელს წარმოადგენს ტექსტში ერთხელ წარმოდგენილი ცნებების *სისტემატური მოხსენიება*. ასევე გასათვალისწინებელია გამონათქვამის ამა თუ იმ ნაწილში გადმოცემული *ინფორმაციის სიახლის პრობლემა*. ჩვეულებრივ, ყოველი წინადადება შეიცავს ერთ ისეთ ელემენტს, რომელიც ახალ ინფორმაციას გვაწვდის. სწორედ მას

უწოდებენ *ფოკუსს*, რომელიც დაკავშირებულია განსხვავების კოგნიტურ წარმოდგენასთან. ფოკუსი არის ინფორმაცია, რომელიც სხვა ინფორმაციისაგან გამოირჩევა და ერთგვარად განცალკევებულად დგას. ლონგეკრის მახვილგონივრული შენიშვნით, დისკურსისთვის ზემოთ ნახსენები თვისებები რომ არ ყოფილიყო ნიშნული, "შედეგი დაახლოებით ისეთივე იქნებოდა, როგორიც მაშინ, შავი ქაღალდი რომ ეჩვენებინათ და ეთქვათ: ეს არის აქლემების ქარავანი, რომელიც შავ ქვიშაზე შუადამისას მიდის" [Longacre, 1976: 10]. ამდენად, გარკვეული ელემენტის განსაკუთრებულობა აუცილებელია ადამიანის ცნობიერებისათვის: საგანს თუ მოვლენას მხოლოდ მაშინ აღვიქვამთ, როდესაც ის გარემომცველი საგნებისა და მოვლენებისგან გამოირჩევა.

პრაგმატიკის, კერძოდ კი, მაკროპრაგმატიკის თვალსაზრისით, არც ერთი ტექსტი არ შეიძლება ფუნქციონირებდეს ვაკუუმში. ფუნქციურ სტილთა სხვადასხვაობა და ტექსტთა განსხვავებული პრაგმატული ორიენტაციის ტიპები კულტურულ-ისტორიულ გარემოში ყალიბდება და ვითარდება. უნდა აღინიშნოს, რომ შესაძლებელია გაიმიჯნოს ფუნქციური სტილი (როგორც უფრო ზოგადი კატეგორია) ტექსტთა ქვეტიპის (ან კონკრეტული ტექსტის) პრაგმატული ორიენტაციისაგან.

ზემოაღნიშნულ პრობლემებს უკავშირდება მასობრივი კომუნიკაციის შემეცნებითი ღირებულების, კერძოდ კი, მეტაფორის შემეცნებითი ფუნქციის პრობლემა პუბლიცისტურ დისკურსში. პუბლიცისტური მასალის ანალიზმა გვიჩვენა, რომ საჟურნალო სტატიებში მეტაფორის შემეცნებითი ფუნქცია ტექსტის (და ავტორის) პრაგმატული ორიენტაციით განისაზღვრება. ეს ნიშანდობლივი თვისება გასდევს როგორც ქართულ, ისე ინგლისურ და რუსულ პუბლიცისტურ მასალას. სტატიათა ავტორები, რომლებიც აშუქებენ უმნიშვნელოვანეს საშინაო, საგარეო, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ და სხვა პრობლემებს, ითვალისწინებენ ჟურნალის მკითხველ აუდიტორიას. იმ შემთხვევაში, როდესაც ჟურნალისტები მიმართავენ პროფესიულ ტერმინოლოგიას, უპირატესობას ანიჭებენ პოპულარულ, საყოველთაოდ ცნობილ ტერმინებს; ხოლო იმ შემთხვევაში, როდესაც სტატიის ავტორს სურს რომელიმე განსაკუთრებულად რთული მოვლენის არსის წარმოჩენა და მკითხველამდე იოლად მიტანა (ანუ, შემეცნების პროცესის გაიოლება), მაშინ უპირატესობა ენიჭება *მეტაფორას*.

მეტაფორასთან შედარებით, ცხადია, ტერმინი უფრო ზუსტია, მაგრამ ტერმინის გამოყენება კოგნიტურ სირთულეს ქმნის არაპროფესიონალი აუდიტორიისათვის. აღნიშნული თვალსაზრისით, პრესაში ორიგინალური (genuine) მეტაფორის პრაგმატულ-

ფუნქციური დატვირთვა გულისხმობს მეტაფორის კოგნიტური (შემეცნებითი) და სტილისტური (ხატოვნება, კომპაქტურობა) პოტენციალის ერთობლიობას. სტატიის ავტორი, მეტაფორის საშუალებით ახერხებს აზრის, შეხედულებისა თუ შეფასების გადმოცემას ფართო აუდიტორიისათვის გასაგები ხატოვანი, შთამბეჭდავი და, ამავე დროს, პოპულარული ენით. მაგალითისათვის, განვიხილოთ ესე ჟურნალ Time-დან, რომელიც აშუქებს *ტეტჩერიზმის* არსს ბრიტანეთში. სტატიის ავტორი ახერხებს ერთგვერდიან ესეში ბრიტანეთის პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიკური განვითარების უმნიშვნელოვანესი ეტაპის არსის განმარტებას. აიგი არ მიმართავს ეკონომიკურ ტერმინებს; მათ ნაცვლად იყენებს ორიგინალური მეტაფორების ერთობლიობას, რომელიც ეფექტურია კოგნიტური, სტილისტური და, ამდენად, პრაგმატული თვალსაზრისითაც. მმაგალითად, "მისი (მარგარეტ ტეტჩერის, - მ. დ.) განმათავისუფლებელი არმია განდევნიდა ურწმუნოებს, დაარბევდა პროფკავშირებს, ჩამოგლეჯდა სოციალური დაცვის ბადეებს, რომლებიც ჰამაკებად გადაქცეულან". [Ogden, 1997: 7] ავტორისთვის არსებითია, რაც შეიძლება მოკლედ, გასაგებად, მკითხველისთვის მისაწვდომი ენით გადმოსცემს მარგარეტ ტეტჩერის მიერ გატარებული რეფორმების არსი. კერძოდ, აღნიშნულ კონტექსტში, ცენტრალური მეტაფორაა to rip down the social safety nets, which had become hammocks - სოციალური დაცვის ბადეების ჩამოგლეჯა, რომლებიც მათთვის (ინგლისელებისთვის) ჰამაკებად გადაიქცა. ეს ერთი ფრაზა იტევს მნიშვნელოვან ეკონომიკურ პრობლემას. აღნიშნული მეტაფორით ნაჩვენებია ტეტჩერის პოლიტიკის უმნიშვნელოვანესი ასპექტი, რომელიც გულისხმობს ტეტჩერამდელ ინგლისში საკმაოდ ძლიერი სოციალური დაცვის მექანიზმის არსებობას. ინგლისურ ენაში დაცვის მექანიზმები აღინიშნება კლიშეთი - "social safety nets", რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს "სოციალური უსაფრთხოების ბადეებს", ანუ ინგლისურ ენაში "მუშაობს" გაცვეთილი მეტაფორა „უსაფრთხოების ბადე“ ნაცვლად "სოციალური დაცვის სისტემისა". სტატიის ავტორი აცოცხლებს ზემოაღნიშნულ კლიშეს ("social safety nets") და მის ბაზაზე ქმნის სრულიად ახალ, გავრცობილ მეტაფორას. კერძოდ, ის ამბობს, რომ, ტეტჩერის აზრით, ინგლისელებისთვის სოციალური დაცვის ბადე იქცა ჰამაკად, ანუ ზედმეტმა სოციალურმა დაცვამ ხალხი გააზარმაცა. მეორე ორიგინალური მეტაფორით - to rip down the hammocks (ჩამოგლეჯა ჰამაკი) - ავტორი გადმოგვცემს ინგლისის პრემიერის ახალ ხედვას: მმარგარეტ ტეტჩერს სჯერა, რომ არსებული სოციალური დაცვის ბადე უნდა განადგურდეს, რადგანაც ის ხელს უშლის საბაზრო ეკონომიკის ნორმალურ განვითარებას, ჯანსაღ კონკურენციას, კერძო საწარმოების დაფუძნებას და ადამიანის ინდივიდუალურ ინიციატივას.

ზემოაღნიშნული ცენტრალური მეტაფორის გარდა, სტატიაში სხვა მეტაფორებსაც ვხვდებით, რომლებიც განხილული მეტაფორის ფონზე დიდი მხატვრულობით არ გამოირჩევიან, მაგრამ გარკვეულ კოგნიტურ ფონს ქმნიან; მაგ: Strikes were "The British disease (ბრიტანეთი დაავადებული იყო გაფიცვებით); Britain's ship of state plunged (ბრიტანეთის სახელმწიფო გემი ჩაიძირა). ამგვარად, ცენტრალური მეტაფორის განხილვის საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ტექსტის ავტორის პრაგმატული ორიენტაცია განისაზღვრება ამ მეტაფორის კოგნიტური ეფექტურობით (ცნების მოშველიების გარეშე ფართო აუდიტორიისთვის ახსნილია ტექტერის რეფორმების არსი) და სტილისტური დატვირთვით (ხატოვნებითა და კომპაქტურობით).

ზემოაღნიშნულ პრობლემასთან მიმართებით საინტერესოდ გვეჩვენება *მეტაფორული ცნების* საკითხის განხილვაც. მაგალითისთვის ავიღოთ ცნება Competition (კონკურენცია) და ცნებითი მეტაფორა Competition is war (კონკურენცია ომია). მეს უკანასკნელი გვხვდება ჟურნალ Time-ში გამოქვეყნებულ სტატიაში, რომელიც ეძღვნება კომპიუტერული ტექნიკის მაგნატ ლარი ელისონს. სტატიის ავტორი მას მეომარ ნინძად წარმოგვიდგენს; იგი წერს: "ის წარმართავს თავის ბიზნესს, როგორც მეომარი ნინძა" და იქვე აგრძელებს: "ბოლო 15-20 წლის განმავლობაში ლარისთან პირად საუბრებში ინდუსტრიის მნიშვნელოვანი პირი აღნიშნავს, რომ მეტაფორები, რომლებსაც იგი იყენებს კონკურენტებთან მიმართებით, ყოველთვის დაკავშირებულია ძალადობასთან. „ეს სწორედ ის ადგილია, სადაც ჩვენ დანას ჩავცემთ გულ-მკერდში" ან „ჩვენ მოვახრჩობთ კონკურენტებს". ამ მეტაფორებს ლარი ბიბლიიდან არ სესხულობს. მმას თავისი ცხოვრება წარმოუდგენია, როგორც ბრძოლა".[Eisenberg..., 1997: 15]სტატიის ავტორი აღნიშნავს, რომ კონკურენტებზე საუბრისას ელისონი მიმართავს სამხედრო ტერმინოლოგიას, კონკურენტს მტრად აღიქვამს; "იგი უტევს მათს პოზიციას და, ამავე დროს, იცავს თავისას, გეგმავს თავის მოქმედებებს და იყენებს გარკვეულ სტრატეგიას" [Лакотф, Джонсон, 1990: 389]. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მოყვანილი მეტაფორები განეკუთვნება სტრუქტურულ მეტაფორათა რიგს: ომისათვის დამახასიათებელი ცნებებით, სამხედრო ტერმინოლოგიით წარმოჩენილია მძაფრი ბიზნესკონკურენციის სურათი. როგორც ვხედავთ, სტრუქტურული მეტაფორები გულისხმობს არა მხოლოდ ცალკეული მეტაფორის, არამედ მეტაფორათა მთელი ველის გადატანას საქმიანობის ერთი სფეროდან მეორეზე, წარმოდგენილ შემთხვევაში *სოციალური აგრესიის* სფეროდან - *ბიზნესში არსებული აგრესიის* სფეროზე. ანალოგიურია შემდეგი მაგალითებიც: "ოსტინში, ტეხასში, ბუშმა და მისი მრჩეველების ვიწრო წრემ განაცხადეს, რომ ისინი მზად არიან აწარმოონ ომი დემოკრატთა ტერიტორიაზე"; "გორის კამპანია გეგმავს

ტეხასში ბუშის მაჩვენებლების განსაკუთრებულ ასპექტებზე ძლიერი იერიშის მიტანას". [Chipman, 2000: 24]. ზემოთ მოტანილი მაგალითის მსგავსად, აქაც *ომია გაჩაღებული*, ამჯერად - საარჩევნო ომი. ლაკოფი და ჯონსონი აღნიშნავენ, რომ "მეტაფორის არსი მდგომარეობს ერთი სახის მოვლენების განცდასა და გააზრებაში სხვა სახის მოვლენების ტერმინებით" [Лаккоф..., 1990: 389]. ცხადია, აღნიშნულ მაგალითში მკითხველი *საარჩევნო ბრძოლას* ომის ნაირსახეობად არ მოიაზრებს. *საარჩევნო მართონი* და *შეიარაღებული კონფლიქტი* სხვადასხვა სახის მოვლენებს წარმოადგენს და თითოეული მათგანი განსხვავებული სახის ქმედებას უკავშირდება; თუმცა, სტატიის ავტორები მიმართავენ სამხედრო ტერმინებს და *ომის ცნებას* მეტაფორულად მოიაზრებენ. ამ შემთხვევაში მისაღებია ცნებითი მეტაფორა - Election is war - არჩევნები ომია; ზემოთ მოტანილი მაგალითების ანალოგიურად კი სფეროების გადატანის სახედ შეიძლება მოვიაზროთ - "სოციალური პირდაპირი აგრესიიდან", "სოციალური პოლიტიკაში (არჩევნებში)". თუკი ერთ შემთხვევაში ომის მეტაფორებით ახსნილია კონკურენცია ბიზნესის სფეროში, მეორე შემთხვევაში იგულისხმება საარჩევნო კამპანია. ცხადია, ადამიანთა ასეთი დაპირისპირება უშუალოდ სისხლისღვრას არ გულისხმობს, მაგრამ მათ შორის არსებითი მსგავსებაა დანახული; კერძოდ, გარეგნული გამოვლინებების ცივილური სახის მიუხედავად, დაპირისპირება საკმაოდ მძაფრი და დაუნდობელია. პამასთან, პირველი მაგალითი შეიძლება მივიჩნიოთ ინდივიდუალური, უბეში აგრესიის, ხოლო მეორე - ორგანიზებული, მასობრივი აგრესიის გამოვლინებად.

ანალოგიური ვითარებაა ქართულ ტექსტებშიც. იმავე ცნებით მეტაფორებს ("არჩევნები - ომია" ან "პოლიტიკა - ომია") ვხვდებით ქართულ პრესაშიც; მაგ. „თუ ყურადღებით მივაღწევთ თვალს პოლიტიკურ პროცესს და ამ პროცესში პოლიტიკური ფიგურების აქტიურობის ხარისხს, დავინახავთ, რომ ბოლო ხანს განსაკუთრებული აქცენტი კეთდება ედვარდ სურმანიძეზე. იგი სხვებზე ხშირად არის *ფრონტის წინა ხაზზე* და ჟვანიასთვის *საიმედო თანამებრძოლია*" [ანთაძე, 2001:9]. მოყვანილ მაგალითში გამოყენებული „ცნებითი სისტემა, რომლის საშუალებითაც ხდება აღქმის, აზროვნების და ადამიანის მოქმედების სტრუქტურირება, თავისი არსით, მეტაფორულია. აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ აზროვნებასა და ენაში გამოვლენისას მეტაფორა „ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებაშია გამჯდარი“, ადამიანის მოქმედებისა და ქცევის ჩათვლით: „Если мы правы в своем предположении, что наша понятийная система носит преимущественно метафорический характер, то тогда наше мышление, повседневный опыт и поведение в значительной степени обуславливаются метафорами, мы получили также в свое распоряжение метафоры, структурирующие наше восприятие, наше мышление и поступки. Метафора пронизывает всю

нашу повседневную жизнь и проявляется не только в языке, но и в мышлении и действии." [Лакофф..., 1990: 387]. მსგავსი დასკვნა ეფუძნება იმ ფაქტს, რომ ცნობიერებით აღქმული რეალობა, სამყაროს, ქცევის წესები და სოციალური კონტაქტები დამკვიდრებულია ცნებით სისტემაში, რომელიც, თავის მხრივ, მეტ-ნაკლებად შეპირობებულია მეტაფორით.

აღსანიშნავია, რომ რუსულ პრესაშიც ანალოგიური ვითარებაა. **"В битве за подмосковье Кремль поддержал Генадия Селезнева публично, в борьбе за кресло председателя Думы - поддерживает тайно"** [А. Рыклин..., 2000: 12]. **"Дмитрий Аяцков попытался взорвать ситуацию изнутри, предложив назвать трех кандидатов в президенты. Да все без толку"** [Д. Пинскер, 1998:17] . ამ მაგალითებშიც იგივე ცნებითი მეტაფორაა გამოყენებული, როგორც ზემოთ ნახსენებში; კერძოდ, არჩევნები - ომია, სოციუმი პირდაპირი აგრესია - სოციუმი პოლიტიკა. სამივე ენიდან მოყვანილმა მაგალითებმა გვიჩვენა, რომ ომის მეტაფორებით ახსნილია კონკურენცია ბიზნესის სფეროშიც და საარჩევნო კამპანიის პერიპეტიებიც. ადამიანთა დაპირისპირების ეს სფეროები, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სისხლისღვრას არ გულისხმობს, თუმცა, დაპირისპირებაა ისეთი მძაფრი და ძლიერი, რომ ომს წააგავს; ეს სიმძაფრე და აგრესიულობა მეტაფორებითაა ხაზგასმული.

როგორც ვხედავთ, კოგნიტიური და პრაგმატული ფუნქციების გადაკვეთაზე წარმოქმნილ შემეცნებით მეტაფორას გამომსახველობითი პოტენციალიც დიდი აქვს, ამიტომ იგი ემოციებზეც მოქმედებს და გონებაზეც; შემეცნებითი მეტაფორა ლოგიკური არგუმენტაციის გარეშე არწმუნებს მკითხველს, ამიტომაც იგი ხშირად გამოიყენება პრესის ენაში.

ლიტერატურა

1. ანთაძე ი. მოვლენების განვითარების ორი შესაძლო სცენარი // „არილი“.- 2001.-N14.-9 აგვისტო
2. დარასელია მ. პუბლიცისტური დისკურსი, მეტაფორა და მისი განსაზღვრის თეორიული საფუძვლები.- თბილისი, 2005
3. Chipman J. The Battle Ahead. Newsweek.-August 28.- 2000
4. DuBois J.W. Beyond Definiteness: The Trace of Identity in Discourse'', in W.Chafe (ed.), The Pear Stories: Cognitive, Cultural and Linguistic Aspects of Narrative Production. Norwood, 1980
5. Eisenberg D., Cooper J., Jackson D.S. Larry Ellison: The Prince of San Mateo. Time.-May 12.- 1997

6. Fox B.A. Discourse Structure and Anaphora in Written and Conversational English. Cambridge: Cambridge University Press, 1987
7. Gundel J. The Role of Topic and Comment in Linguistic Theory''. PhD Dissertation, University of Texas. Austin, 1974
8. Halliday M.A.K. Notes on Transitivity and Theme in English, Part1, "Journal of Linguistics".- №3.- 1967
9. Kintsch W.,van Dijk T. Toward a Model of Text Comprehension and Production. "Psychological Review".- №8.- 1978
10. Kintsch W. The Representation of Meaning in Memory. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1974
11. Lakoff G.,Johnson M. The Metaphorical Structure of the Conceptual System. Perspectives on Cognitive Science/Ed-d by Norman D/.- Chicago: University of Chicago Press, 1981
12. Lakoff G.,Johnson M. Metaphors We Live By.- Chicago: University of Chicago Press, 1980
13. Lambrecht K. Information Structure and Sentence Form.- Cambridge: Cambridge University Press, 1994
14. Ogden Ch. Goodbye To All That? Time,May 12, 1997
15. Russell S. Tomlin, Linda Forrest, Ming Ming Pu and Myung Hee Kim. Discourse Semantics in Discourse as Structure and Process, Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction: Vol.1,edited by Teun A.van Dijk. SAGE Publications,London,Thousand Oaks,New Delhi, 1997
16. Пинскер Д. Наш дом - „серпентарий''. „Итоги вместе с Newsweek'', 5мая, 1998.
17. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем: Теория Метафоры / Под ред. Н.Д.Арутюновой, М.А.Журинской/. - Москва, 1990
18. Рыклин А., Хитаров Д. Еще один генерал-губернатор // „Итоги вместе с Newsweek''.- 2000.- 18 января

ზენა და ქვენა გრძნობებს შორის მოქცეული ადამიანის პრობლემა (ქართული ლიტერატურის მაგალითზე)

ინტერტექსტუალური პრობლემების კვლევა დღეს მეტად აქტუალურია. ჩვენი ინტერესის საგანიც ინტერტექსტუალობის ერთი ასპექტია, კერძოდ, ი. ჭავჭავაძის "გლახის ნამბობის" პერსონაჟი დათიკო და მისი ლიტერატურული მიგრაციის საკითხი. რამდენად საინტერესო და სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა იგი როგორც მისი თანამედროვე, ასევე შემდგომი პერიოდის ლიტერატურისათვის.

ილიას პერსონაჟები ბევრჯერ მოექცნენ მკვლევართა ყურადღების არეალში, მაგრამ ლიტერატურული კლასიკა ყველა დროსა და ეპოქაში იძლევა საშუალებას, ყოველმა ახალმა თაობამ დაგროვილი ლიტერატურული გამოცდილებისა და ეპოქის თვალთახედვის შესაბამისად მასში განსხვავებული ან სულაც ახალი შინაარსი ამოიკითხოს.

"გლახის ნამბობი" ცივად მიიღო სალიტერატურო კრიტიკოსების ერთმა ნაწილმა, მაგრამ ყველა მიუთითებდა, რომ დათიკოს პერსონაჟი სრულიად ორიგინალური მოვლენა იყო: *"ამ ტიპის მომხიბვლელობა დღემდისაც ვალად აწევს ჩვენს ლიტერატურას,"* – წერდა კ. აბაშიძე [აბაშიძე, 1914: 138].

ასეთი ტიპის პერსონაჟი მანამდე არ ახსოვს ქართულ ლიტერატურას. დათიკო შორსაა შაბლონისაგან. მისი მომხიბვლელობის საიდუმლო სწორედ მის წინააღმდეგობრივ ხასიათში ძევს. ასეთი ხასიათის ჩვენება ეხმარება მწერალს, თავისი მოთხოვნის გმირი ერთფეროვნებისაგან დაიცვას. წერილში "აკაკი და ვეფხისტყაოსანი" ილია წერდა: *"მსოფლიო გენიოსნი მწერალნი იმიტომ არიან მსოფლიონი, რომ მათს ნახატში, რომელიც გინდა იმ ერის კაცს იცნობ, იმიტომ რომ იგინი ადამიანის საზოგადო ტიპსა ჰქმნიან, ადამიანი ყოველთვის უწინარეს ყოვლისა ადამიანია და ადამიანს ხომ არაფერი ადამიანური არ ეუცხოება"* [ჭავჭავაძე, 1953:168]. მისი პერსონაჟებიდან თუ რომელიმეზე შეიძლება ითქვას, რომ "არაფერი ადამიანური არ ეუცხოება", ეს დათიკოა.

დათიკო თავისი დროის, თავისი გარემომცველი მახინჯი საზოგადოების ღვიძლი შვილია. როცა საზოგადოება თავად არის უსამართლოდ მოწყობილი მას არ შეიძლება მთლიანი, ჰარმონიულად განვითარებული ადამიანის მოთხოვნილება ჰქონდეს. ნ. ანდრონიკაშვილი იმოწმებს მ. კაგანის მოსაზრებას, პიროვნების სტრუქტურის არათანაბარი

ფორმირების წყაროების შესახებ: 1. "ჰიპერტროფიული განვითარება ამ სტრუქტურის ერთ-ერთი კომპონენტისა, რასაც დანარჩენების დათრგუნვამდე მივყავართ; 2. ერთ-ერთი მისი კომპონენტის ატროფია, რაც აგრეთვე იწვევს მთლიანობაში აღებული პიროვნების სტრუქტურისათვის დრამატულ შედეგებს" [ანდრონიკაშვილი, 1984: 89].

ცხადია, რომ პიროვნების არათანაბარმა ფორმაციამ შეუძლებელია, არ მიგვიყვანოს ტრაგიკულ ან ტრაგიკომიკურ შედეგებთან. და მაინც, ასეთი ადამიანის, პერსონაჟის, ტიპი განსაკუთრებით საინტერესო აღმოჩნდა ლიტერატურისა და ხელოვნებისათვის. იგი შესაძლებლობას აძლევდა შემოქმედს, ასახვის ობიექტი რამდენიმე რაკურსით წარმოედგინა. ამან ხელი შეუწყო რეალისტური სახეების, ხასიათების შექმნას, რომლებსაც საოცარი სიცოცხლისუნარიანობა ახასიათებთ. შემდგომი პერიოდების ლიტერატურა კვლავ უბრუნდება მათს სახეებს და იმეორებს მათ სხვადასხვა მოდიფიკაციით.

დათიკოსათვის სწორედ ერთ-ერთი კომპონენტის ჰიპერტროფიული განვითარება იქცევა პიროვნების მახასიათებლად და უკვე გულისხმობს რაღაც ფატალურის არსებობას. რასაკვირველია, იგი ბატონყმური საზოგადოების პროდუქტია, მაგრამ არ იქნება მართებული, თუ მასზე მსჯელობისას პრიორიტეტულად ამ გარემოებას ჩავთვლით. ამის საწინააღმდეგოდ მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ ილიამ მოთხრობა სწორედ ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ, 1873 წელს გამოაქვეყნა. დათიკო გაცილებით რთული პერსონაჟია. იგი არ არის ჩვეულებრივი ავი, სასტიკი მებატონე. საგულისხმოა, რომ მოთხრობის პირველ ვარიანტში ილიამ იგი სწორედ ასეთად წარმოგვიდგინა: მისი პროტოტიპის მახასიათებელი ყმებთან ურთიერთობაში სწორედ სისასტიკეა. "გლახის ნაამბოზზე" მუშაობისას ილიამ შეცვალა თვალსაზრისი ამ პერსონაჟსა და მოთხრობის პრობლემატიკასთან მიმართებით. მსგავსი მეტამორფოზის საშუალებით მოთხრობამ მხოლოდ მოიგო როგორც მხატვრული, ასევე მსოფლმხედველობრივი თვალსაზრისით. რაც შეეხება სოციალურ სიმწვავეს, "გლახის ნაამბოზს" არც ამ მხრივ დაუკარგავს რაიმე; პირიქით, გაბრიელის ბატონები უფრო გულმოწყალენიც არიან, კეთილგანწყობილნიც, თუმცა, მათი ყმების მდგომარეობა არაფრით არ არის უკეთესი "აჯამი, გულქვა, რეგვანი" ბატონების ყმებთან შედარებით.

საინტერესო მხატვრული ხერხია, რომ დათიკოს სწორედ მისი მსხვერპლი, გაბრიელი გვიხასიათებს. ამ გზით ილიამ პერსონაჟისადმი მიკერძოების შესაძლებლობა გამორიცხა. გაბრიელისეულ დახასიათებაში აღტაცების ინტონაცია აშკარად იგრძნობა, მაგრამ აქვე ხდება მინიშნება პერსონაჟის ხასიათის ჰიპერტროფიულობაზე: "მაგრამ ერთი ავი სენი სჭირდა, –

და იმ სენმა ისე იმას არ ავნო, როგორც მე, – ქალების მუსუსი იყო და ამისთანებში ნამუსგაქნილიცა" [ჭავჭავაძე, 1950: 81].

მშვენიერი ფიზიკური მონაცემები ერთგვარი სტიმული უნდა ყოფილიყო დათიკოს თავგასულობისათვის საზოგადოებრივ მდგომარეობასთან ერთად. საზოგადოებაც ხელსაყრელ ფონს ქმნიდა, რომ იგი უზნეო პიროვნებად ჩამოყალიბებულიყო. ერთფეროვანი, უმიზნო ცხოვრება უბიძგებს ადამიანებს, რათა ამ ერთფეროვნების შეცვლის, საკუთარი თავის რეალიზების საშუალებები ეძიონ. დათიკოსათვის ყველაზე ხელმისაწვდომი ვნების მორევში გადაშვება აღმოჩნდა.

გაბრიელი დათიკოზე საუბრისას აღნიშნავს: "ის უბედური თავის ნათესავსაც არ დაინდობდა მაგისთანებში", რომ "ბევრს კაი ოჯახიშვილს თავზედ ლაფი დაასხა" [ჭავჭავაძე, 1950: 81]. გვრჩება შთაბეჭდილება, რომ აქ საუბარია არა მსუნაგ მებატონეზე ან მხოლოდ დაუსჯელობის სინდრომით შეპყრობილ კაცზე, არამედ თავშეუკავებელი ვნებით შეპყრობილ ადამიანზე, რომლისთვისაც სულერთი გახლავთ, ვინ იქნება მისი ჟინის მორიგი ობიექტი.

საინტერესოა ნ. ანდრონიკაშვილის მოსაზრება, რომელიც დათიკოსა და დონ ჟუანის მხატვრული სახეების სავარაუდო ნათესაობას შეეხება: "დათიკოს სახე წარმოადგენს სწორედ დონ ჟუანისებური მოდელის ვარიაციას... იგი შეპყრობილია ხორციელი ტკბობის 'დონჟუანური წყურვილით'... აქ არის სწორედ ის დონჟუანური ვნება პიროვნებისა, რომლის დიდი ცხოვრებისეული ენერგია, სიცოცხლის ხალისი, ამ მხრითაა გამახვილებული, რადგან სხვაში ვერაფერში უპოვია გამოსავალი, სხვა ფასეულობები დახშულია მისთვის" [ანდრონიკაშვილი, 1980: 90] პარალელი მოულოდნელი რომ არ აღმოჩნდეს, გავიხსენოთ, რა მოიაზრება ამ მხატვრული სახის შინაარსში....დონ ჟუანი იმ პერსონაჟთა რიცხვს მიეკუთვნება, რომლებშიც აირეკლა ადამიანური ყოფის განსხვავებული ასპექტები და მისწრაფებები. ზოგიერთი განმარტებით, დონ ჟუანის სახის ფილოსოფიური სიღრმე იმაშია, რომ იგი "არ არის გულგრილი ლოველასი, ანგარიშიანი "ტკბილი მეგობარი", არამედ ესაა ადამიანი, ურთიერთობის დაუცხრომელი ჟინით შეპყრობილი, რაც ეროტიულ სწრაფვაში ვლინდება" [ანდრონიკაშვილი, 1980: 90]. დონ ჟუანი ადამიანის შინაგანი სამყაროს გამომჟღავნების, შემეცნების წყურვილის ნაყოფია, "ეს არის მშვენიერებასა და ბოროტებას შორის, ზენა და ქვენა გრძნობებს შორის გაჩხერილი ადამიანი" [გოგუაძე, 1980: 112]. რასაკვირველია, დონ ჟუანის მხატვრული სახე უამრავ ასპექტს მოიცავს, მაგრამ მიგვაჩნია, რომ იგი უეჭველად შეიცავს იმ შინაარსსაც, რაც ამჯერად ჩვენ გვაინტერესებს და რომლითაც

მას "გლახის ნაამბობის" პერსონაჟი უკავშირდება: *"თუმცა მას აქვს ბუნებრივი კეთილშობილებაც, მაგრამ ამოქმედებული დონ-ჟუანი სოციალურად უპატიოსნოა. ხშირ შემთხვევაში ის არის გულკეთილი უსინდისო, სწორედ იმიტომ, რომ ვერ ემორჩილება ზნეობის კანონს, სინდისის შინაგან ხმას. საზოგადოდ მას არ შეუძლია მორჩილება, იგი არის კერძო ნების თავისუფლება და ამიტომაც შორსაა ჭეშმარიტი თავისუფლებისაგან. იგი მთლიანად მიჯაჭვულია თავის კერძო მე-ს..."* [გოგუაძე, 1980: 127].

იმას, რომ დათიკოსაც არ ძალუძს, დაემორჩილოს "ზნეობის კანონს, სინდისის შინაგან ხმას", რომ იგი საკუთარი ვნებების ტყვეობაშია, მშვენივრად ასახავს საოცრად ბუნებრივი და შთამბეჭდავი სცენა: გაბრიელი უნებური მოწმე ხდება ბატონისა და გიტოს დიალოგისა. ეს სცენა პერსონაჟების შესახებ საინტერესო მასალას გვაწვდის, ამიტომაც უმჯობესია, მთხრობელს დავუგდოთ ყური: *"მე სმენად ვიქეც. ვსთქვი, რომ ან აი ახლა, ან ცოტა ხნის შემდეგ დათიკო იტყვის, თავი დამინებებიაო, გიტო ნულარ გაირჯებაო. მაგრამ მიმტყუნა იმედმა და დათიკოს კაიკაცობამ იმოდენა სიკეთე ვერ შესძლო. მოუბრუნდა გიტოს და გულდადინჯებულად, თითქოს კაი საქმეს შვრებაო, უთხრა:*

– მეწყინა, ეგ რომ მითხარი, მაგრამ არა უშავს-რა. შენ, რაც გითხარ, ისა ჰქენი, მე და გაბრო მოვრიგდებით" [ჭავჭავაძე, 1950: 89].

გაბრიელი ამ კრიტიკულ მომენტშიც ხაზს უსვამს დათიკოს "კაიკაცობას". საერთოდ, იგი დათიკოს ხშირად მოიხსენიებს საქებარი ეპითეტებით. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა დათიკოს სიკვდილის სცენა, რომელსაც ავტორიცა და მკითხველიც გაბრიელის თვალებით უმზერენ. აშკარად იგრძნობა, რომ შურისმაძიებელი მოხიბლულია მსხვერპლის პიროვნებით, მისი ვაჟკაცური თავდაჭერით. გაბრიელი გულწრფელია, როცა ამ სცენის შესახებ აღტაცებით საუბრობს, გულწრფელადაა მოხიბლული ბატონიშვილის "კაიკაცობითაც", მაგრამ დათიკოს "კაიკაცობაში" იგი გულისხმობს მის დადებითი თვისებებს ყველა სფეროში, გარდა ვნებებისა. ბუნებრივად გამომდინარეობს დასკვნა, რომ დათიკო *"ხდება მხეცად მხოლოდ ერთს მდგომარეობაში: მისი სქესობრივი ჟინის აშლის დროს. მაშინ იგი გიჟია, ჭკუაზედ შემცდარი, მისი ნერვების ცენტრი დაშლილია, იგი პათოლოგიური არსებაა, მონაა, ყურმოჭრილი ყმა ერთის გრძნობისა, ერთის ინსტინქტისა. უკეთ რომ ვსთქვათ, ამ დროს იგი კაცი აღარ არის, იგი ბედისწერის ბრმა იარაღია, სამარადისო ფატალიზმისაგან გასროლილი მუხის ნატეხია"* [აბაშიძე, 1914: 147-148]. არც თამრო და არც მისი ჟინის რომელიმე ობიექტი დათიკოსათვის არ განიცდება, როგორც მსხვერპლი. იგი მასში ხედავს ქალს, ნივთს, რომელიც "ჟინის საკლავად არის კარგი და არა ზურგზე

ასაკიდად". ეს მისთვის ბუნების კანონზომიერება, ყოფიერების შემადგენელი ნაწილია, რომელზე უარიც მისთვის ჩვეული კალაპოტიდან გადახვევის ტოლფასია.

საკუთარი სურვილების უზენაესობის განცდა, როგორც ჩანს, მისი თანდაყოლილი თვისებაა: ამ ჟინიანობის სიმწვავეს ჯერ კიდევ ბავშვობაში გადააწყდა გაბრიელი. თუ მაშინ ეს სასიამოვნოდ დაურჩა გაბრიელს, შემდეგ სწორედ ეს ჟინიანობა ხდება მოთხრობის პერსონაჟების ტრაგედიის მიზეზი. ბავშვური სიჯიუტე, ახირებულობა ამ შემთხვევაში დონჟუანისებურ ეროტიულ ჟინიანობად ჩამოყალიბდა, რომელიც პერიოდულად იმდენად იპყრობს დათიკოს, რომ ახერხებს მისი ყველა თვისების დათრგუნვას, მასზე გაბატონებას და თვითონ კარნახობს ცხოვრების წესს.

დათიკო ერთ-ერთი დასრულებულ ტიპთაგანია ილიას შემოქმედებაში. ავტორმა მასში მოახდინა ერთგვარი სინთეზი როგორც ინდივიდუალური, აგრეთვე, წოდების, საზოგადოებრივი ფენის, ანუ სოციალური გარემოსათვის, დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებისა, რაც საშუალებას აძლევდა მწერალს, თავისუფლად მოქცეოდა თავის პერსონაჟს, უფრო პლასტიკური გაეხადა იგი. იმ შემთხვევაში, თუ მივიჩნევთ, რომ დათიკოს სახე დონჟუანისებური მოდელის ზოგიერთი ასპექტის ინტერპრეტაციას განასახიერებს, უდავოდ უნდა ჩავთვალოთ, რომ იგი იმდენად ორგანულადაა ქართულ ხასიათთან შერწყმული, რომ მხოლოდ შორეული მსგავსება თუ აკავშირებს თავის ევროპელ წინამორბედთან და, თუ ვისაუბრებთ გავლენაზე, უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ "Подлинное назначение влияний - быть стимулом творчества" [Дима, 1977: 142]. ალბათ, არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ დათიკოს ხასიათი ქართული ხასიათია, დათიკოს ტიპი ქართველის ტიპია, ხოლო ეპოქაში, რომელშიც მას მოუხდა ცხოვრება, ეპოქაში, რომელისთვისაც პიროვნების (მითუმეტეს, მებატონის) საზოგადოებრივი, სოციალური, ზნეობრივი, და ბოლოს, ეროვნული ფუნქციის მოშლაა ნიშანდობლივი, ლოგიკურად გვეჩვენება ასეთი პერსონაჟის წარმოშობა. ნიშანდობლივია, რომ ამ სახით ილია "გლახის ნაამბობში" სოციალური პრობლემატიკის გვერდით ეროვნულ პრობლემატიკასაც განიხილავს. ის, რომ უამრავი კარგი თვისებისა და დიდი ენერგიის მქონე პიროვნება მსგავს ფუნქციამოშლილ კაცად ქცეულა, შეუძლებელია, ისეთი გამწვავებული პატრიოტული თვალთახედვის მქონე მწერალს, როგორიც ილიაა, მხოლოდ სოციალური ან თუნდაც ზნეობრივი პრობლემის გამოსახატავად სჭირდებოდეს. "მგზავრის წერილებისა" და "ოთარაანთ ქვრივის" ავტორისათვის ეს ეროვნული ტრაგედიის ტოლფასია.

ქართულმა ლიტერატურამ "გლახის ნაამბობის" სიუჟეტის უმნიშვნელოვანეს რგოლად, მეტიც, მიგნებად, დათიკოს ტიპის აღმოჩენა მიიჩნია. შემდგომი პერიოდის მწერლობა რამდენჯერმე დაუბრუნდა ამ პერსონაჟს და მისი სახის რამდენიმე მოდიფიკაცია შექმნა. ილიას დათიკომ კვლავ განაგრძო სიცოცხლე სხვა ვითარებაში, სხვა სახელით, მაგრამ იგივე დარჩა ტიპი, ხასიათი და მორჩილება საკუთარი სურვილებისა, რაც მიუთითებს, რომ დათიკოს პერსონაჟი უცხო არაა არც ერთი საზოგადოებისათვის. ამის შესახებ ჯერ კიდევ 1914 წელს შენიშნა კ. აბაშიძემ.

დათიკოს სახის ტრანსფორმირების თვალსაზრისით საინტერესო მასალას იძლევა გ. წერეთლის "პირველი ნაბიჯი" და ე. ნინოშვილის "ჩვენი ქვეყნის რაინდი". გ. წერეთლის "პირველი ნაბიჯი" 1890-91 წლებში იბეჭდებოდა, 1893 წელს კი გამოქვეყნდა ე. ნინოშვილის "ჩვენი ქვეყნის რაინდი". გ. წერეთელი და ე. ნინოშვილი უაღრესად რეალისტური ხედვის მწერლები იყვნენ. ის ფაქტი, რომ "პირველ ნაბიჯში" იერემია წარბას, ხოლო "ჩვენი ქვეყნის რაინდში" ტარიელ მკლავაძის სახეების შექმნით ისინი დიალოგს მართავენ ი. ჭავჭავაძის დათიკოსთან, ააქტიურებენ ამ პრობლემას, იმისი მიმანიშნებელია, რომ ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობების ჩამოყალიბების ფონზე ადამიანთა ურთიერთობის მოდელი თითქმის უცვლელი რჩება. გ. წერეთლისა და ე. ნინოშვილის ეს პერსონაჟები იმდენად ჰგვანან ერთმანეთს, რომ მიზანშეწონილი იქნება, მათ შესახებ ერთად ვიმსჯელოთ.

პირველი, რასაც ავტორები ხაზს უსვამენ პერსონაჟების გაცნობისას, ეს მათი უზადლო აღნაგობაა. აშკარაა მწერლების ჩანაფიქრი, თვალსაჩინო გახადონ კონტრასტი თავიანთი მოთხრობების გმირების ფიზიკურ მონაცემებსა და მათ სულიერ ავლა-დიდებას შორის. ავტორები პარალელს ავლებენ საკუთარ პერსონაჟებსა და "ძველი დროის" გმირებს, რაინდებს, შორის, რითაც მჟღავნდება მწერლების ირონიზებული განწყობა პერსონაჟებისადმი. რაინდობის ინსტიტუტი იდეალურ ფიზიკურ მონაცემებთან ერთად იდეალებისადმი თავგანწირვას, კეთილშობილებას, სიმართლისმოყვარეობას, ქალისადმი მოწიწებულ დამოკიდებულებას, სამშობლოს თავდადებულ სიყვარულს გულისხმობდა. გააჩნიათ თუ არა ახალ "რაინდებს" ეს ნიშან-თვისებები? როგორ ღირებულებებს სცემენ ისინი თავყვანს? პასუხებს ამ კითხვებზე იოლად ვპოულობთ მოთხრობებში.

დათიკოს მსგავსად იერემია წარბა და ტარიელ მკლავაძე საკუთარი წრის სიმპათიით სარგებლობენ, საზოგადოებას მათ მიმართ უდავოდ პოზიტიური დამოკიდებულება აქვს: *"იერემია წარბას სახელი ყველგან ისმოდა, მის ვაჟყავობას, სიმარდეს, ამხანაგობას ყველა აქებდა. ის იყო თავისი ამხანაგების ღმერთი"* [წერეთელი, 1991: 28]. ასევე საყოველთაო

ყურადღების ცენტრშია ტარიელ მკლავაძეც, თუმცა, მასზე მსჯელობისას აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ ის ხაზგასმული ირონია, რომლითაც ე. ნინოშვილი ეპყრობა თავის პერსონაჟს. მწერლის ეს განწყობილება იგრძნობა მოთხრობაში ყველგან, სადაც კი ჩვენი "რაინდი" გამოჩნდება.

შთამბეჭდავი ფიზიკური მონაცემები, ვაჟკაცური თვისებები, საზოგადოების პატივისცემა და სიყვარული – ეს კომპონენტები აქაც მშვენიერ პირობებს ქმნიან იმისათვის, რომ ეს პერსონაჟები საზოგადოების ღირსეულ წევრებად ჩამოყალიბდნენ, მაგრამ საქმე აქაც ერთ-ერთი კომპონენტის ჰიპერტოფიასთან გვაქვს. ნათელი ხდება, რომ პერსონაჟების ფიზიკურ მონაცემებზე აქცენტირება იმისი მიმანიშნებელია, რომ სულისა და ხორცის ჰარმონია დარღვეულია. აშკარაა, რომ პიროვნების ენერგია, გონება იმდენადაა მიმართული ხორცის დაამებისაკენ, რომ სულისათვის ადგილი აღარ რჩება. აქაც თავს იჩენს ხასიათის ის ნიშანი, რომელიც საბედისწერო შეიქმნა "გლახის ნაამბობის" პერსონაჟებისათვის.

იერემიაც და ტარიელიც ზუსტად ისეთი თვალთ უყურებენ სუსტ სქესს, როგორც დათიკო და ამის დამალვას არც ცდილობენ, პირიქით, ერთგვარი აზარტითაც კი "ნადირობენ" ახალ მსხვერპლზე. საზოგადოება შემწყყნარებლური გულგრილობით ეკიდება მათს უზნეობას და განებივრებული ბატონიშვილის "უწყინარ ცელქობად", კანონზომიერ ონავრობად მიიჩნევენ. აქაც მოქმედებს დაუსჯელობის სინდრომი – გაბატონებული საზოგადოებრივი ფენის ეს მოუცილებელი პრივილეგია. თუმცა, უნდა შევნიშნოთ, რომ ტარიელ მკლავაძე ზნედაცემულობის თვალსაზრისით კიდევ უფრო შორსაა წასული, ვიდრე იერემია - მას უყვარს ესმა, მართალია, მხეცური, ველური ჟინით, მაგრამ ამ შემთხვევაში მას სიყვარული ამოდრავებს. ესმას სიკვდილი მისთვის ტრაგედიად იქცა: მისი ხატება მოსვენებას არ აძლევს და სასამართლოზეც კი, სადაც მისი სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხი უნდა გადაწყდეს, ამ უზნეო კაცს არ ჰყოფნის თავხედობა, ბახვასა და სიმართლეს თვალი გაუსწოროს.

ტარიელისათვის სინდისის ქენჯნა აბსოლუტურად უცხოა. საკუთარი სიმართლე მისთვის აბსოლუტურ ჭეშმარიტებასთანაა გაიგივებული და იოტისოდენა ეჭვიც არ უჩნდება – ყოველთვის ასეა თუ არა? დიგი საკმაოდ პრიმიტიულია იმისათვის, რომ დაეჭვება ახასიათებდეს. გაცილებით უფრო პრიმიტიულია, ვიდრე დათიკო ან თუნდაც იერემია წარბა. მაგრამ თავიანთი ფსიქიკით ისინი ანალოგიურები არიან. მათი ცხოვრების წესი, მათი სურვილები, მოთხოვნები, მათი გარეგნული სრულყოფილების შეუთავსებლობა

შინაგან არასრულფასოვნებასთან, სიცარიელესთან იმდენად ტიპურია, რომ ნათესაობის პოვნა ამ პერსონაჟებს შორის ძნელი არ არის.

მათი "წესის ამგებნი" მათ მიერვე უსამართლოდ დაჩაგრული ადამიანები ხდებიან. „გლახის ნაამბობთან" დაკავშირებით სალიტერატურო კრიტიკაში აღინიშნა, რომ სწორედ ეს ეპიზოდი *„ერთ-ერთ ცენტრალურ, საკვანძო, გამორჩეულ და გადამწყვეტ როლს ასრულებს ნაწარმოების იდეურ-ესთეტიკური მოდელის ჩამოყალიბებაში"* [რატიანი, 2006:64]. ეს გზა მხატვრულად იმდენად დამაჯერებელი აღმოჩნდა, რომ გ. წერეთელიცა და ე. ნინოშვილიც მთლიანად იმეორებენ ამ მოდელის არსს: რამდენადაც მართლმსაჯულება უძლურია (ან ტენდენციური), შეურაცხყოფილ პერსონაჟებს ისღა დარჩენიათ, ინდივიდუალურად აღასრულონ იგი. თუმცა მათთვის ისევე, როგორც გაბრიელისათვის ეს სიკვდილი *„ხდება ღრმა ტრაგიკული კატაკლიზმების საწინდარი"* [რატიანი, 2006: 64].

რაც შეეხება ე. ნინოშვილის მოთხრობის, "სიმონას," პერსონაჟს, ტიტუკო დროიძეს, იგი ახალი ტიპის დათიკოა, რომელსაც "პრაპორშჩიკის პაგონები ეკერა მხრებზე", საღამოობით ოქროსფერი ბედაურით სეირნობდა და "აფიცრობით" თავმომწონებდა. მისი ეგოცენტრისტული ბუნებისათვის ყველაფერი საკუთარი "მეს" გარშემო ტრიალებს. პრივილეგირებული საზოგადოებრივი მდგომარეობისათვის დამახასიათებელ უზნეობას რუსის აფიცრის აღვირახსნილი ზნედაცემულობაც ერთვის თან და ეს სინთეზი ასეთი "კრედოს" სახით ყალიბდება: *"სიმდიდრე და ძალა იმითაა კარგი, რომ ყველა შენს წადილებს აისრულებ. თუ ჩემი წადილები არ ამისრულდება, ხალხი, დედაბერი, ვიღაც ბიჭი და ყველაი მე შემაშინებს, მაშინ რა ჯანდაბად ვაქცევ სიმდიდრეს?!.. Hem, npam, ჩვენ, აფიცრებს ასე არ გვიწერია კანონში: მოგვეწონა ქალი, кончено дело, ჩვენი!"* [ნინოშვილი, 1947: 232-233].

ე. ნინოშვილი ნათლად მიგვანიშნებს, რომ ტიტუკო გამონაკლისი არ არის. იგი თავისი ოჯახის, თავისი წრის ღვიძლი შვილია და ისეთივე კრიტერიუმებით ხელმძღვანელობს, როგორითაც მისთვის ორგანული საზოგადოებრივი ფენა. თუმცა, თუ დავითი იმას მაინც ცდილობს, რომ მისი დანაშაულის გარეგნული მხარე დაფარული იყოს და ქეთევანს ყოველ შეხვედრაზე არწმუნებს, სიმონას საქმეში მე ბრალი არ მიმიძღვისო, ხოლო ლევანი ქალის უარის შემდეგ ვერ ბედავს მასზე ძალა იხმაროს, "გააფიცრებული" ტიტუკოსათვის ასეთი უკანდახევა მიუღებელია, რამდენადაც მათ, აფიცრებს, ასე „არ უწერიათ კანონში". ტრადიციებს ეს კანონი არ ითვალისწინებს!

იერემია წარბა, ტარიელ მკლავაძე, ტიტუკო დროიძე ილიას დათიკოს "ყალიბზედ არიან ჩამოსხმულნი" [აბაშიძე, 1914: 138]. და მაინც, უნდა შევნიშნოთ, რომ დათიკოს მხატვრული

სახე გაცილებით შთამბეჭდავი და საინტერესო აღმოჩნდა, ვიდრე მისი ლიტერატურული შთამომავლებისა. ეს ალბათ უნდა მივაწეროთ იმას, რომ ილიამ თავის პერსონაჟში დიდოსტატურად განასახიერა ის შინაგანი ტრაგიზმი, რომელიც ცოდვისა და მონანიების პრობლემას უკავშირდება და ერთიორად საინტერესოს ხდის ამ სახეს. ეს არის კიდევ ერთი ასპექტი, რომელიც "გლახის ნაამბობის" პერსონაჟს დონ ჟუანის თემაზე შექმნილი ნაწარმოებების პერსონაჟებთან აკავშირებს. შემდგომი პერიოდის გმირებიდან ამ დამახასიათებელი შინაგანი ტრაგიზმით "გლახის ნაამბობის" გმირს ა. წერეთლის "გამზრდელის" პერსონაჟი საფარ-ბეგი და ლ. ქიაჩელის "ტარიელ გოლუას" პერსონაჟი გაიოზ გადალენდია ენათესავებიან.

აკაკის პოემაში საფარ-ბეგის გამოჩენა იმთავითვე ფატალურ მინიშნებას შეიცავს: კომმარულ ღამეში ოჯახურ იდილიაში შემოჭრილი სტუმარი არაერთგვაროვან განცდებს აღძრავს. საერთოდ, პოემის კომპოზიციური წყობა მკითხველის განცდებით ერთგვარ მანიპულირებას გულისხმობს: ერთი მოულოდნელი სურათი ცვლის მეორეს და პოემის უკანასკნელ სტრიქონამდე თხრობის ექსპრესია სულ უფრო მაღალ რეგისტრს აღწევს. აკაკი ხაზგასმით მიაჩნებს, რომ საფარის რეპუტაცია უნაკლოა: უშიშარი, უდრეკი, თავმომწონე, თავდადებული, ანუ ისეთი, როგორიც უნდა იყოს ნამდვილი რაინდი, მაგრამ მასშიც ისეთივე ვნება იღვიძებს, როგორიც ილიას პერსონაჟში და საფარი მისთვის წინააღმდეგობის გაწევას ვერ ახერხებს.

დანაშაული ჩადენილია. მართალია, საფარისათვის ეს არ არის გასართობი ეპიზოდი, როგორც ილიას ან ე. ნინოშვილის პერსონაჟებისათვის, მაგრამ მისი სულიერი სამყარო არც ისე არის შეძრული მომხდარით, რომ დაძინება ვერ შეძლოს. მან თავიც დაიმშვიდა, რომ თუ ქალი არ გაამხელდა, მისი საქციელი დაუსჯელი დარჩებოდა. საფარ-ბეგის მიძიშვილს გაცილებით მაღალი ზნეობა და მეტი სულიერება აღმოაჩნდა. აკაკი არ მისდევს ილიას მიერ შექმნილ მოდელს და საკუთარი ფილოსოფიურ-მხატვრული კონცეფციიდან გამომდინარე პრობლემის სრულიად განსხვავებულ გადაწყვეტას გვთავაზობს: ბათუს სასჯელი ზნეობის სფეროში გადააქვს და ამ გადაწყვეტილების შედეგად მაშინვე იჩენს თავს: ბათუს მაღალზნეობრიობამ გაცილებით მტკივნეულად შეძრა საფარი, ვიდრე ამას ფიზიკური ანგარისწორებით შეძლებდა. ამის შესახებ უკვე აღინიშნა სალიტერატურო კრიტიკაში [ბაქრაძე, 2004; ასათიანი, 1980] და აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ, უბრალოდ შევნიშნავთ, რომ ზნეობრივ ასპექტში გადატანილი სასჯელი უაღრესად ეფექტური აღმოჩნდა: ჯერ ბათუს, შემდეგ კი ჰაჯი-უსუბის მორალურმა სრულქმნილებამ ცოდვილ საფარ-ბეგში მონანიების სურვილი აღძრა, რაც თავისთავად სულიერი კათარზისის დასაბამია. ამის

გათვალისწინებით, მსხვერპლის მიუხედავად, აკაკის პოემის პათოსი მთლიანად ოპტიმისტურია, რამდენადაც ჭეშმარიტი მონანიება სულიერ აღორძინებას, განახლებას გულისხმობს.

აკაკის პოემის ეს პათოსი ნაწილობრივ ვლინდება ლ. ქიაჩელის მოთხრობა „ტარიელ გოლუაშიც“. მისი მოქმედი გმირი გაიოზ გადალენდია ცინაალმდეგობრივი ხასიათით, ისეთივე, როგორც "გლახის ნამბობის" დათიკო. იდუმალებით მოცულ მის პიროვნებაში ნათელიც არის და ბნელიც. სწორედ მათი ბრძოლა განაპირობებს მისი პიროვნების ცინაალმდეგობრივობას. თუ დათიკოს ინტერესს თამროსადმი ვნება განსაზღვრავს, გაიოზის შემთხვევაში ეს უკვე სიყვარულია, რომელსაც გასაოცარი ძალით შეუპყრია იგი. "ღმერთი სიყვარული არს" – ეს სიბრძნე გაიოზის შემთხვევაში პათოლოგიურ ხასიათს იღებს: თინას ხელში ჩაგდების სურვილი დემონური ძალით შეჰპარვია მის სულს და მის მოქმედებას სიკეთის კი არა, ბოროტების გზით წარმართავს. ამ გზაზე გაიოზი არ თავილობს არაფერს – ვაჟკაცისათვის დამამცირებელ სიცრუეს, სიმდაბლეს, გაიძვერობას, სისხლისღვრას – ფატალური, დონჟუანური ვნებით მიისწრაფვის მიზნისაკენ. და მაინც, ისევე, როგორც დათიკო, გაიოზ გადალენდია არ არის მოკლებული რაღაც რაინდულს, მიმზიდველს.

"გლახის ნამბობის" წაკითხვისას ბუნებრივად ჩნდება კითხვა: რატომ გაათავისუფლა დათიკომ გაბრო და პეპია? შეუძლებელია, მას არ გაეთვალისწინებინა, რომ ისინი მისთვის საშიშროებას წარმოადგენდნენ! ილია ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ დათიკო ამას ინკოგნიტოდ აკეთებს, ანუ ისე, რომ გაბრიელი და პეპია მის წინაშე თავს დავალებულად არ გრძნობდნენ. გათავისუფლებულ გაბრიელს დათიკო ეუბნება: "სანთელ-საკმეველი თავის გზას არ დაჰკარგავსო". ეს ფრაზა ამ სურათის სხვაგვარი ასპექტით აღქმის შესაძლებლობასაც გვაძლევს. ილიასთან სიკვდილი ღვთაებრივი კანონზომიერებაა და ამ კანონზომიერებას აღიარებს მისი ყველა პერსონაჟი, განურჩევლად ცხოვრების წესისა. რას უნდა ნიშნავდეს ამ შემთხვევაში ეს ფრაზა? დათიკოს მიერ მოსისხლე მტრად ქცეული გაბრიელის გათავისუფლება ხომ არ ნიშნავს ერთგვარ გამოწვევას, ხელათამაშის სროლას, თამაშს ბედისწერასთან, სიკვდილთან?

ბედისწერას ეთამაშება გადალენდია, როდესაც იარაღშემართული ბეჟანას წინ მორჩილებით დგას. თითქოს უჩვეულოა ყოფილი აბრაგის ასეთი სიმშვიდე შემართული ლულის წინ, მაგრამ გაიოზმა, დათიკოს მსგავსად, იცის, რომ "სანთელ-საკმეველი თავის გზას არ დაჰკარგავს". სიცოცხლის უკანასკნელ წუთებში არ ჩანს არც ბრძოლის, არც თავდაცვის სურვილი. მართალია, ბეჟანასაგან სროლის დაყოვნების შემდეგ მასში თითქოს აბრაგის

სისხლი იღვიძებს და სიტყვებით: *მიფრთხილდი, არ დაგასწროო* იარაღზე ივლებს ხელს. ვფიქრობთ, ეს მხოლოდ ხერხია, რომლის საშუალებითაც იგი ბეჟანას მძიმე მოვალეობის შესრულებას უიოლებს. გაიოზის საქციელში მორჩილებას თუ ამოვიკითხავთ, მაგრამ ეს არაა სიმბდალით გამოწვეული მორჩილება, ეს ზიზღნარევი მორჩილებაა. იგი მხოლოდ ზიზღს გრძნობს ყველაფრისადმი: საკუთარი თავის, გარემომცველი სამყაროსადმი, რომელმაც ხელი არ შეუშალა მას, სინდისზე ხელი აედო, საკუთარი პრინციპებისათვის ეღალატა, კაცისმკვლელად ქცეულიყო. მისი მორჩილება – ეს ზიზღნარევი გულგრილობაა და იმის შეგნება, რომ გაიოზისათვის ყველაფერი უკვე დიდი ხანია დასრულდა და ახლა თითქოს შვებასაც კი გრძნობს, რომ განგების ხელი მისწვდა.

გავიხსენოთ, როგორი სიმშვიდით, როგორი გაწონასწორებული ხვდება სიკვდილს "გლახის ნაამბობში" დათიკო. მიუხედავად იმისა, რომ ნანობს, უსახელოდ მოგეკვლევი, გაბრიელის ხელით სიკვდილს იგი კანონზომიერად მიიჩნევს: *"ალალი იყოს შენზედ ჩემი სისხლი, კაი ვაჟკაცი ჰყოფილხარ... აი, დედასა!.. რა ცუდად შეგხვდი!.. მაინც შენის ხელით მოგვკდი!.. მშვიდობით და გამარჯვებით, გამარჯვებულ გაბრიელ!.."* [ჭავჭავაძე, 1950: 118].

სწორედ ეს განწყობილება – "მშვიდობით და გამარჯვებით" – იგრძნობა ლ. ქიაჩელის პერსონაჟის სიცოცხლის უკანასკნელ წუთებში, როდესაც იგი უკანასკნელ ძალას იკრებს და რევოლვერს ბეჟანასაკენ მიმართავს: *"ხედავ, შემძლია სროლა, მაგრამ... კმარა... არ მინდა! – ყრუდ სთქვა – ღმერთმა გაგვასამართლოს!"* [ქიაჩელი, 1947: 174].

ამ "კმარაში" მჟღავნდება მისი სულიერი მდგომარეობა. სინდისის ქენჯნამ შეიპყრო მისი პიროვნება და მონანიების გზას ეძებს. ლ. ქიაჩელი საგანგებოდ მიუთითებს, რომ, იმის მიუხედავად, რომ გაიოზი ავაზაკისა და დაუნდობელი აბრაგის რეპუტაციით სარგებლობს, მისთვის მაინც არაა ადვილი ლევანის მოკვლის გადაწყვეტილების მიღება. მწერალი დიდი ექსპრესიით აღწერს ამ შინაგან ბრძოლას: *"რატომ ეხლა გაგიჭირდა მტრის მოკვლა? იოლი უნდა იყო ასეთი საქმე შენთვის!"* [ქიაჩელი, 1947: 143].

"რატომ ეხლა გაგიჭირდა" – ძალზე საგულისხმო სულიერი მდგომარეობაა უკვე გატკეპნილი, კარგად ნაცნობი გზის დასაწყისში მდგომი კაცისა და ეს მდგომარეობა იკითხება დათიკოს დუმილშიც, როდესაც იგი გაბრიელისა და თამროს სიყვარულის შესახებ შეიტყობს. გავითვალისწინოთ, რომ დაობლებული, მარტო დარჩენილი ბატონიშვილისათვის უახლოესი ადამიანი მასთან მმასავით შეზრდილი გაბრიელია. ამიტომ, წარმოუდგენელია, მისთვის ადვილი იყოს იმის გადაწყვეტა, რომ წუთიერი სიამოვნებისათვის გზაზე უნდა გადაეღობოს მას, მაგრამ დათიკოსაც, გაიოზსაც ამ ჭოჭმანში ეშმაკი სძლევთ. *"ტყუილად კი*

არ არის ნათქვამი ერთის მეცნიერის ბრძნისაგან, რომ ცდომისაკენ ათასი გზა მიდისო და ჭეშმარიტებისაკენ კი ერთადერთიო. ეს ერთადერთი გზა ჰოსა და არას დაპირისპირებაა", [ჭავჭავაძე, 1955: 76], – წერდა ი. ჭავჭავაძე. ამ პერსონაჟებს კი "ჰოსა" და "არას" ჭიდილში სწორედ ჭეშმარიტებისაკენ მიმავალი იმ ერთადერთი გზის მოძებნა თუ არჩევა გაუჭირდათ.

გაიოზ გადალენდიას მხატვრული სახე ავანტიურისტის უბრალო სქემზე არ აგებული. იგი რთული, ღრმა პერსონაჟია. ავტორი ხაზგასმული სიფრთხილით ეკიდება ამ გმირს, განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს პერსონაჟის სულიერ განცდებს, შინაგან ბრძოლას. საოცარი სიმართლითაა შექმნილი სცენა, როდესაც გაიოზმა სისრულეში უნდა მოიყვანოს თავისი იდუმალი განზრახვა: მისი გულის მონადირება უკვე მოუსწრია ლევანის შინაგან სისუფთავეს და მისი მოკვლა გაიოზისათვის უკვე გამწვანებულია. მის პიროვნებაში მიმდინარე ბრძოლის კვალი კარგად ჩანს მათ დიალოგში. აშკარა ხდება, რომ, მიუხედავად იმისა, რომ გაიოზი იტანჯება საკუთარი გადაწყვეტილების გამო, მაინც არ შეცვლის მას და სიყვარულით "უსინდისოდ მთვრალი" გადალენდია ყველაზე ინტიმურსა და საიდუმლო გრძნობაზე იწყებს საუბარს. მტკივნეულ იარაზე ასეთი შეხებით იგი შეურაცხყოფის გრძნობის პროვოცირებას ახდენს, რათა გაარღვიოს ის შემზოქავი ატმოსფერო, ზნეობრიობის ის საზღვარი, "რომლის რგოლში ის ამდენხანს თავდაჭერილად იმყოფებოდა" [ქიაჩელი, 1947: 145].

მაგრამ ამ მკვლელობამ, ვერაგობამ საკუთარი თავი შეაძულა გაიოზს და შურისმაძიებლის წინაშე მრისხანე აბრაგი ისე დგას, როგორც მონანიე, თავის მკაცრ, მაგრამ სამართლიან განაჩენს შერიგებული დამნაშავე: "*კმარა... არ მინდა!.. ღმერთმა გაგვასამართლოს!*" – ეს სიტყვები მისი სულის ნათელი ორეულის ამოძახილია, ორეულისა, რომელიც ყოველთვის არსებობდა ამ წინააღმდეგობებით აღსავსე კაცში და რომელსაც ძლიერი ვნებების ქარიშხალი თრგუნავდა.

როგორც დათიკო აღიარებს: "*მეც ბევრი რამ ცუდი მიქნია, არა უშავს-რა, – ჩემი ასე წახდენა იმაში გამებაროს!*" [ჭავჭავაძე, 1950: 118]. ასევე აცნობიერებს საკუთარი დანაშაულის უპატიებლობას გაიოზ გადალენდიაც. სწორედ ეს ანათესავებს გაიოზის პერსონაჟს დათიკოს პერსონაჟთან, სურვილი ცოდვების გამოსყიდვისა (მართალია, უფრო ქვეცნობიერად). აღსანიშნავია ავტორთა დამოკიდებულება – სულიერად დაცემულებსაც კი არ დაუკარგონ ადამიანური ღირსებები.

დათიკო, საფარ-ბეგი, გაიოზ გადალენდია, იერემია წარბა, ტარიელ მკლავაძე, ტიტიკო დროიძე – ერთი მხატვრული სახის რამდენიმე ინტერპრეტაციას წარმოადგენენ. ისინი

ჰგვანან ერთმანეთს და მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან კიდეც. მსგავსებების შესახებ ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ, რაც შეეხება განსხვავებას, ყველაზე თვალსაჩინოდ გვეჩვენება ის გარემოება, რომ პირველ სამ შემთხვევაში (დათიკო, საფარ-ბეგი, გაიოზ გადალენდია) აშკარად იგრძნობა ავტორთა შეფარული თანაგრძნობა საკუთარი პერსონაჟებისადმი, დანარჩენ შემთხვევებში ავტორები ასეთ ტენდენციას არ ამჟღავნებენ.

ილიას მოთხრობა, პირველ რიგში, სწორედ ეთიკურ პრობლემას წარმოაჩენს. *"ეს ნაწარმოები დღემდე საინტერესოა თავისი სულიერ-მორალური კოლიზიებით და ზნეობრივი კონცეფციით, მწერლის გამახვილებული ეთიკური თვალთახედვით და მგრძნობელობით, რომელიც მასში ვლინდება"* [ვასაძე, 2010: 59]. ეს კოლიზიები კი სწორედ დათიკოს სახეს უკავშირდება. ამ მხატვრული სახის განსასაზღვრად ყველაზე უპრიანი იქნებოდა შეფასება: სიმართლით დახატული ადამიანი. ილიას ამ პერსონაჟში არაფერი არ არის ხელოვნური, საგანგებოდ გაზვიადებული. მისი სიცოცხლისუნარიანობის საიდუმლო ბუნებრიობაშია, სიმართლით შექმნილ მხატვრულ სახეშია.

ილიასათვის დამახასიათებელია საგნებისა და მოვლენების არსში წვდომის, მათი საზოგადოებრივი მნიშვნელობის შეფასების ტენდენცია. მის მიერ დახატული მხატვრული სახე თითქმის ყოველთვის სოციალურ-ისტორიულად კონკრეტულია. დათიკოს მხატვრული სახის შექმნა უსათუოდ იყო დროის მოთხოვნის გათვალისწინება, მაგრამ ავტორის შემოქმედებითი ოსტატობის წყალობით მან გადალახა თანამედროვეობის საზღვრები და რამდენიმე საინტერესო ინტერპრეტაციის სახით მოგვევლინა.

ლიტერატურა

1. აბაშიძე კ.ილია ჭავჭავაძე (კრიტიკული მიმოხილვა). კრებული ილია.- თბილისი,1987
2. ანდრონიკაშვილი ნ.ნარკვევები XIX ს-ის ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან.- თბილისი, 1987
3. ასათიანი გ.აკაკი, პიროვნული ნააზრევნი: პოეზია.- თბილისი, 1980
4. ბაქრაძე ა.თხზულებანი: ტომი 1.- თბილისი, 2004
5. გოგუაძე ვ.ადამიანი, როგორც ესთეტიკური ფენომენი.- თბილისი,1980
6. ვასაძე თ.ლიტერატურა ჭეშმარიტების ძიებაში.- თბილისი, 2010

7. წინოშვილი ე.მოთხრობები.- თბილისი,1947
8. რატინი ი.ქრონოტიპი ილია ჭავჭავაძის პროზაში.- თბილისი, 2006
9. წერეთელი გ.პირველი ნაბიჯი.- თბილისი, 1991
10. ჭავჭავაძე ი.თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად: ტომი 2.- თბილისი,1950
11. ჭავჭავაძე ი.თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად: ტომი 3.- თბილისი,1953
12. ჭავჭავაძე ი.თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად: ტომი 4.- თბილისი,1955
13. ქიაჩელი ლ.თხზულებანი ოთხ ტომად: ტომი 2.- თბილისი,1947
14. Дима А. Принципы сравнительного литературоведения.- Москва, 1977

**ფარული და ღია ენობრივი დაგეგმვის თავისებურებანი XIX-XX საუკუნეების
საქართველოში**

საბჭოთა კავშირში ენობრივი დაგეგმვის ორი ძირითადი სახე გამოიყენებოდა: ა) "ღია ენობრივი დაგეგმვა", დეკლარირებული კონსტიტუციითა და საგანგებო დადგენილებებით. ბ) "ფარული ენობრივი დაგეგმვა", რომელსაც ახორციელებდნენ შესაბამისი სამსახურები და სახელმწიფო საცენზურო კომიტეტი (საერთო საკავშირო და ადგილობრივი); ორივე მათგანი საბოლოო მიზნად რუსული ენის უფლებათა და როლის ზრდის მეშვეობით დაპირებული "საბჭოთა ხალხის" შექმნის საქმეს ემსახურებოდა. ორივე პროცესი გულისხმობდა რუსულ-ნაციონალური ბილინგვიზმის დამკვიდრებას და ნაციონალური (ეროვნული) ენების "გარუსულებას".

"ღია ენობრივი დაგეგმვისათვის" საჭირო იყო სათანადო თეორიული არგუმენტაციის მომზადება და პროპაგანდირება; ეს პროცესი საერთო სახალხო მოთხოვნათა სახელით მიმდინარეობდა და მოიცავდა ენის ფუნქციონირების თითქმის ყველა სფეროს. სახელმწიფო დაწესებულებებში რუსულ ენაზე იქმნებოდა ყველა ოფიციალური დოკუმენტი, რუსულად ტარდებოდა დედაქალაქის ან რესპუბლიკური მასშტაბის პარტიული და ადმინისტრაციული სხდომები, რუსული სავალდებულო ენა იყო ყველა სკოლასა და სასწავლებელში, რუსულად იწერებოდა დისერტაციები, რუსული თარგმანით გადიოდა ფილმების უდიდესი ნაწილი კინოთეატრებსა და ტელევიზიაში; უმაღლესი სასამართლო ინსტანცია, ცენტრალური სამინისტროები და სამსახურები მოსკოვში იყო განთავსებული, მოსკოვი ამტკიცებდა ნებისმიერი ქუჩისა თუ მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი ობიექტის მშენებლობას, მოსკოვს უნდა განეხილა ფილმის სცენარი თუ სათარგმნი ნაწარმოების ვარგისიანობის საკითხი [Tabidze, 1999].

ამგვარი ვითარება არა მარტო რუსულის უბრალოდ ცოდნას, არამედ რუსულის კარგად ცოდნას მოითხოვდა. მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს პრაქტიკული ალლო უკარნახებდა, მოეძებნა გზა რუსულის დასაუფლებლად. ყველაზე იოლი და იაფი გზა ბავშვის რუსულ სკოლაში შეყვანა იყო (ქართულად სახლშიც ლაპარაკობს და რუსულს კი სკოლაში (ან ბაღში) ისწავლის). უფრო ძვირადღირებული გზა რუსი ძიძა ან რუსულის კერძოდ დაქირავებული მასწავლებელი (რუსეთში ხშირი მოგზაურობების პარალელურად) გახლდათ. ზოგი ოჯახი ცდილობდა, შინ რუსულად ლაპარაკით "გაეტეხა ენა" ბავშვისათვის. ცხადია, იყო უიაფესი და უმარტივესი გზაც, რომელსაც ადგა ქართული მოსახლეობის

უმრავლესობა, ბედს მინდობოდა და დარჩენილიყო ერთენოვან ქართველად, შესაბამისი დანაკარგებით. სწორედ ამ მოსახლეობამ ზიდა ძირითადად ქართული ენისათვის დიალექტური ცხოველმყოფელობის შენარჩუნების ტვირთი, სწორედ მან დაიცვა ინტერფერენციისაგან თავისუფალი, ქართული ლიტერატურის კითხვით გამდიდრებული ენობრივი გემოვნება და ქართულის სახელმწიფო ენად ფუნქციონირების მოთხოვნა საკუთარი სოციალური უფლებების დაცვის საქმედ აქცია.

"ფარული ენობრივი დაგეგმვა" მოიცავდა მოსახლეობის დიდი მასების გადაადგილებას ისეთ რეგიონებში, რომლებშიც ადგილობრივ მცხოვრებლებთან კონტაქტისათვის აუცილებელი იქნებოდა რუსული ენის ამოქმედება. ასე ჩნდებოდა ე.წ. სამხედრო და სამოქალაქო "გოროდოკები" ერთენოვანი მოსახლეობის წიაღში, საკუთარი რუსული სკოლებით, საგანგებო მომარაგებითა და პრიორიტეტული დაფინანსებით. ძირითადად ეს დასახლებები სამხედროთა ან მუშათა ოჯახებისთვის იყო განკუთვნილი და რუსულენოვან კუნძულებად ჩანდა რესპუბლიკათა (მათ შორის, საქართველოს) ტერიტორიაზე. "ფარული ენობრივი დაგეგმვა" ხორციელდებოდა **ცენზურის** მიერაც. ცენზურის მიერ რამდენიმე მიმართულებით ხდებოდა ენობრივი სიტუაციის მართვა: ერთი მხრივ, ცენზურა რუსული ენის ავტორიტეტის ზრდისათვის ირჯებოდა, როდესაც თვალყურს ადევნებდა რუსული ენისა და კულტურის სახოტბო ინფორმაციის აქცენტირებას ყველა ფილოლოგიურ ნაშრომში, სადაც პარალელი უნდა გავლებულიყო რუსულთან, ანალოგი რუსეთის ისტორიასა და კულტურაში უნდა მოძებნილიყო, აუცილებლად რომელიმე პოზიტიური პერსონაჟი რუსული წარმოშობისა უნდა ყოფილიყო და სხვ. მეორე მხრივ კი, მაქსიმალურად უნდა შეზღუდულიყო ქართული (და საერთოდ, ნაციონალური) ენისა და კულტურის ხსენება.[\[1\]](#)

ჩვენში შუა საუკუნეებში მორალური ნორმების დაცვის სფეროში ცენზურის ფუნქციას საეკლესიო ხელისუფლება ახორციელებდა. XVI ს-იდან ცენზურა თანდათან საერო ხელისუფალთა ხელში გადადის. აი, როგორ გამოიყურება სამეფო საქმეთა შესასწავლი (მოსახმარებელი) ლიტერატურის მოკლე ჩამონათვალი დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ნაშრომის მიხედვით, საიდანაც ამჯერად მხოლოდ იდეოლოგიური კონტროლის ამსახველ მასალას გამოვყოფთ [qართლის....1955: 350-351]:

1. სამართალი და სახელმწიფოს მართვის თეორია:
2. სასაზღვრო საქმეთა ორგანიზაცია:
3. სამხედრო საქმე:

4. სახელმწიფოს	შიდა	უშიშროების	სამსახურების	ორგანიზაცია:
"განხეთქილობათა				კრძალვანი"
"მთავართა		ზაკვისა		ცნობანი"
"საერონი				შიშნი"
"მოციქულთა შემთხუევანი და პასუხნი"				
5. ეკონომიკა:				
6. სახელმწიფო	იდეოლოგიური			სამსახურები
"ლონიერნი				მიმართებანი"
"ქცეულებანი				ჟამთანი"
"აღვსნანი				იგავთანი"
"გარდასრულთა შეამსგავსნის მომავალნი"[2]				

დავითის ისტორიკოსთანვე ვხვდებით მინიშნებას სახელმწიფო საცენზურო სამსახურზე, რომლის მოვალეობას ენის (როგორც მორალურ და ესთეტიკურ ფასეულობათა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი დამცველის) თვალყურის დევნება და სათანადო კალაპოტში მოქცევა წარმოადგენდა:

მითითება: "და კვალად მონასტერნი და საეპისკოპოსონი და ყოველნი ეკლესიანი წესსა და რიგსა ლოცვისასა და ყოვლისა საეკლესიოსა განგებისასა დარბაზის კარით მიიღებდიან, ვითარცა კანონსა უცთომელსა, ყოვლად შუენიერსა და დაწყობილსა, კეთილწესიერებასა ლოცვისა და მარხვისასა." [ყართლის....1955: 352]:

აკრძალვა: "ხოლო საეშმაკონი სიმღერანი, სახიობანი და განცხრომანი, და გინება ღმრთისა საძულელი, და ყოველი უწესოება მოსპობილ იყო ლაშქართა შინა მისთა და ურიცხუსა მას შინა სიმრავლესა ენათა ნათესავთასა, ვითარცა ცათა შინა მყოფთა შორის."

ძველად საქართველოში ბეჭდვით გამოცემებზე კონტროლს სასულიერო ცენზურა ახორციელებდა.

საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ თავდაპირველად რუსეთის თვითმპყრობელობას გაუძნელდა ცენზურის დაწესება ქართულ და, საერთოდ, სამხრეთულ და აღმოსავლურ ენებზე გამოცემულ ნაბეჭდ პროდუქციაზე. 1848 წ. 18 დეკემბერს დაწესდა კავკასიის საცენზურო კომიტეტი, რომელიც კავკასიის სასწავლო ოლქის შემადგენლობაში

შედიოდა. მას სასწავლო ოლქის მზრუნველის თანაშემწე განაგებდა. ეს პერიოდი ცნობილია "საცენზურო ტერორის" ეპოქის სახელწოდებით. საცენზურო კომიტეტს ევალებოდა გაესინჯა ყველა წიგნი, გაზეთი და ჟურნალი, რომლებიც კავკასიაში გამოდიოდა ან შემოტანილი იყო საზღვარგარეთიდან. ცენზურას გადიოდა მუსიკალური ნოტებიც. 1860 წელს საცენზურო კომიტეტი ცალკე დაწესებულებად ჩამოყალიბდა, 1863-იდან კი შინაგან საქმეთა სამინისტროს განკარგულებაში გადავიდა. 1867 წელს იგი კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარ სამმართველოს დაექვემდებარა. 1906 წელს კავკასიის საცენზურო კომიტეტი ბეჭდვითი სიტყვის საქმის თბილისის კომიტეტად გარდაიქმნა, რომელიც 1917 წლის მარტამდე მოქმედებდა [ხურცილავა, 1980].

ცენზურის ინსტიტუტი ერთ-ერთი უძველესი იდეოლოგიური სამსახურია, რომელიც სათავეს ანტიკური ეპოქიდან იღებს; ყველა ეტაპზე ცენზურული სამსახური მეტწილად ტექსტთან ურთიერთობას გულისხმობდა. ჩვეულებრივ, ტექსტის მიმართ დამოკიდებულება სხვადასხვა მხარეს შეეხება, ესენია:

- ტექსტის შინაარსი;
- საკვანძო სიტყვები;
- სიმბოლოები;
- ქვეტექსტები;
- პარალინგვისტური მხარე;
- სტილი და ორთოგრაფია;
- კონკრეტული საკითხის, მოვლენისა თუ ობიექტისადმი დამოკიდებულების გამოხატვა.

შესაბამისად, ცენზურის სამსახურის ყურადღება ტექსტის პირდაპირსა და ფარულ ქვეტექსტურ ინფორმაციასთან ერთად დროის კონკრეტულ მონაკვეთში საზოგადოებრივ აზრზე გავლენის მქონე ენობრივსა თუ არაენობრივ მოვლენებზეა (თუ ამ მოვლენებზე მიმანიშნებელ საკითხებზე) კონცენტრირებული. სახელმწიფო, თავისი იდეოლოგიური და სამხედრო-პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, თვალყურს ადევნებს საზოგადოებრივი აზროვნების იმ მიმართულებებს, რომლებიც შეიძლება მისი სიმტკიცისა და უსაფრთხოების დაცვის წინააღმდეგ იყოს მიმართული. კოლონიური რეჟიმების პირობებში მეტროპოლიის უსაფრთხოებას განსაკუთრებით ერთა თვითგამორკვევისაკენ სწრაფვა და პატრიოტული სულისკვეთების გაძლიერება შეიძლება დაემუქროს, ამიტომაცაა, რომ ცენზურა ამგვარ სახელმწიფოებში თავის უპირველეს მიზნად სწორედ ეროვნული

დამოუკიდებლობის სურვილის გაღვივების შემძლე ტექსტის (ხშირად კი მხოლოდ სიტყვისა) აღკვეთას ისახავს.

ჩვენს შემთხვევაში ეს კურსი რამდენიმე მიმართულებით ტარდებოდა:

1. იკრძალებოდა ეროვნულობაზე, სამშობლოზე, ქართველთა ეროვნულ სრულფასოვნებაზე მიმთითებელი მასალები, ფრაზები, სიტყვები (მაგ.: XIX საუკუნეში ცენზურა კრძალავს სიტყვა "საქართველოს" ხმარებას და მის ნაცვლად "თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიების" მოხსენიებას ითხოვს; 1883 წელს, დეკემბერში, ცენზურამ "ივერიას" აურძალა გრ. ყიფშიძის დიდი წერილი "საბერძნეთის აღორძინება და განთავისუფლება ოსმალთ მონობიდან" [ДКЦК. 1883.№24^[31]]. 1882 წელს "ივერიას" ეკრძალება დიდი წერილი "სამშობლო ენის სკოლებში სწავლების უნუგეშო მდგომარეობის შესახებ" [ДКЦК, 224,1876]. ამგვარ წერილებს საერთოდ განიხილავდა კავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველი და საქართველოს ეგზარქოსი, რომლებიც ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ სკოლებიდან ქართული ენის განდევნისათვის ბრძოლაში. არქივისკოპოსი იოანე, საქართველოს ეგზარქოსი, "ივერიას" უკრძალავს მთელ რიგ წერილებს საქართველოს სასულიერო სემინარიაში სწავლების პირობათა შესახებ. 1885 წლის 14 ნოემბრიდან შინაგან საქმეთა მინისტრის განკარგულებით გაზ. "დროება", რომელიც ივანე მაჩაბლის რედაქტორობით გამოდიოდა, აიკრძალა "სამუდამოდ", როგორც "სეპარატისტულ-ტენდენციური იდეების მქადაგებელი" ორგანო. 80-იანი წლების მეორე ნახევარში "ივერიას" გადაემტერა ცნობილი ცენზორი ლუკა ისარლიშვილი. 1887 წ. 28 იანვრისათვის ლ. ისარლოვმა აკრძალა "ივერიისათვის" აწყობილი დ. მაჩხანელის ლექსი "მონადირე" (მონადირემ მგელკაცი მოკლა და ხალხმა გაიხარა, მტრედის მოკვლამ კი ყველა აატირაო), ლ. ისარლოვმა ეს ლექსი "ტენდენციურად" და "უზნეოდ" სცნო და აკრძალა საცენზურო წესდების 6 და 90 მუხლების თანახმად [ДКЦК,1887, № 24\494]. თავის მოგონებებში კათალიკოს-პატრიარქი კალისტრატე ერთ ასეთ შემთხვევას აღწერს: "...ეგზარქოსი აღშფოთდა:"საქართველო რომელი ქვეყანაა? არსებობს თბილისის და ქუთაისის გუბერნიები, საქართველო კი არ არსებობს!" იქვე მყოფმა იმჟამად ახალგაზრდა ინსპექტორმა კალისტრატემ უპასუხა: "საქართველო ის ქვეყანაა, რომლის ეგზარქოსიც თქვენ ბრძანდებით". მართლაც, სიტყვა

"საქართველო", რომელიც საიმპერიო სალექსიკონო ხმარებიდან ამოღებული იყო, იმპერიის ოფიციალურ სტრუქტურათა სახელთაგან მხოლოდ ერთადერთში - "საქართველოს საეგზარქოსოში" - იყო შემორჩენილი. რუსი საეკლესიო მოხელეები შეეცადნენ, "საქართველოს საეგზარქოსოს" ნაცვლად სახელწოდება "კავკასიის საეგზარქოსო" შემოეღოთ..." [ჯაფარიძე, 2001: 3-4].

კათალიკოს-პატრიარქ კალისტრატეს მოგონებებიდან: "ეგზარქოსს დაავიწყდა, რომ ხშირად სტუმრად ეწვეოდა თამარებს, რუსუდანებს, ვახტანგებს და ერთხელ იკითხა: "სად ვიპოვო აქტები ქართველი წმინდანების წმინდანებად შერაცხვის?" უპასუხეს: "ასეთი აქტები არ შემონახულა, მაგრამ ზემოჩამოთვლილი სახელები საქართველოს ეკლესიაში მოიხსენება საუკუნეების მანძილზე". ეგზარქოსმა გამოსცა განკარგულება შეეცვალათ ქართული სახელები ბერძნულ-რუსულით და დაეჯარიმებინათ ის მღვდლები, რომლებიც შემდგომში დაარქმევდნენ სახელებს ქართველი წმინდანების პატივსაცემად. ასევე მათ უფლება არ ჰქონდათ, შეეცნოთ მეტრიკა ქართველი წმინდანების სახელებით. ზოგიერთი მღვდელი კი, რომელიც მშობლების სურვილისამებრ მონათლულს ქართულ სახელს არქმევდა, წინასწარ იხდიდა "ჯარიმის საზღაურს" [ცინცაძე, 1987: 47].

2. საგანგებოდ იქმნება და ცენზურის ნებართვით იბეჭდება ეროვნული ნიჰილიზმისა და არასრულფასოვნების გრძნობის დამბადი ტექსტები; "ის აზრი, რომ ქართველობა არაფრის შემძლე იყო და გონებით სუსტი, თითქმის საერთო აზრი იყო" [კლდიაშვილი, 1988:424].
3. ცენზურა ებრძვის განსაკუთრებული ეროვნული ფასეულობის მქონე სიმბოლოებს (დროშას, ენას, ჰიმნს, ისტორიას, ეთნიკური ერთობის იდეას). სარგის კაკაბაძე მიუთითებს: "ქართველ მენშევიზმს არ სწამდა ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის შესაძლებლობა და მას ახასიათებდა ზიზღი ყოველგვარი ქართულისადმი. ეს ზიზღი მიდიოდა იქამდის, რომ მენშევიკური პრესის ტერმინოლოგიიდან სავსებით განდევნილი იყო სიტყვები "საქართველო" და "ქართველი" და ეს სავსებით პათოლოგიური მოვლენა ახასიათებდა ქართულ მენშევიზმს რუსეთის იმპერიის არსებობის მთელ სიგრძეზე, ვიდრე 1917 წლის თებერვლის რევოლუციამდის და ერთხანს ამის შემდეგაც" [კაკაბაძე, 1997: 249].

საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარე მთავარი სამმართველოს უფროსს პეტერბურგში უგზავნის საიდუმლო მოხსენებას, რომელშიც სწერს: "თქვენმა აღმატებულებამ ინება მომეცა

დასკვნა ნადვორნი სოვეტნიკის კანდელაკის თხოვნაზე ნება დართვოდა მას გამოეცა სასოფლო სამეურნეო გაზეთი სახელწოდებით "სიტყვა". ამასთან ერთად გიბრუნებთ რა ამ თხოვნას, მაქვს პატივი მოგახსენოთ, რომ გამოსაცემად ნაგულისხმევი გაზეთი მისი წარმატებისა და ნამდვილი სასარგებლო საქმის მცირე თავდება. კანდელაკი აპირებს გამოსცეს თავისი გაზეთი ადგილობრივ ქართულ ენაზე. ეს განზრახვა სავსებით გასაგები ვერ არის. ქუთაისში ადგილობრივი ენა მეგრულია, რომელიც ქართულ, ლაზურ და სვანურ ენებთან ერთად ეგრედწოდებულ ავარულ ენების ჯგუფს ეკუთვნის. მათ არა აქვთ თავიანთი მწერლობა და ხმარობენ ქართულ ანბანს" [საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 480, საქმე 1239].

ცენზურა ნებას არ რთავდა ქართულ გაზეთებს, დაებეჭდათ რუსულიდან ნათარგმნი თხზულებანიც კი და თავგამოდებით იბრძოდა უკვე დაბეჭდილი და ადრევე ცნობილი მოთხრობების ხელახლა გამოცემის ან დრამად გადაკეთებული ამ მოთხრობის თუ პოემის წინააღმდეგ [საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, კავკასიის საცენზურო კომიტეტი, ფონდი 480, საქმე ##628, 632, 633, 793]. საქმეში დაცულია რუსი ჟურნალისტის, ზაგურსკის, პროტესტი საცენზურო კომიტეტისადმი სიტყვა "საქართველოს" ხმარების აკრძალვის გამო.

აქვეა წარმოდგენილი დიმიტრი ყიფიანის პასუხი მთავარმართებელ დონდუკოვ-კურსაკოვის 1885 წ. 17 დეკემბრის გაკიცხვის წერილზე: "...არსებობს მიდრეკილება ქართული ენის დევნისა. მოციქულთა დროიდან ქართული ყველას ესმის. ამჟამად კი ახალ კულტურას ნერგავენ - მეგრულ ენას ასწავლიან სხვა ანბანის საშუალებით. ასე რომ გავყვეთ, შეიძლება შეიქმნას ახალი კულტურები აჭარელებისა, ფშავ-ხევსურებისა, ინგილოებისა, მთიულეებისა და სხვათათვის [საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 12 (001), საქმე 457, ფურცელი 11-12].

იანოვსკი, რეაქციული მთავრობის წარმომადგენელი, ამბობდა, რომ სწორედ სვანები და მეგრელები ცალკე ერებია და "ყიფიანის მსგავსად ქართველი პატრიოტები მიისწრაფვიან ასიმილაცია უყონ საქართველოს, სამეგრელოსაც, აფხაზეთსაც და სვანეთსაც. ამიტომ ისინი თუმცა თავადაზნაურულ წრეებს ეკუთვნიან და თითქოს ვალდებულნი იყვნენ თავიანთი თავადაზნაურული, მატერიალური და გონებრივი ინტერესებისათვის ეზრუნათ, მიუხედავად ამისა, ყველაზე უფრო მიისწრაფვიან ქართულ ხალხური განათლების გავრცელებისაკენ და ყველა ძალ-ღონით ცდილობენ ხელი შეუშალონ ამ მხარეში რუსული განათლების გავრცელებას, რომელსაც მცხოვრებნი დიდი თანაგრძნობით ეკიდებიან. ეს

აგიტატორები ამჟამად ჩვენთვის სრულიად არ წარმოადგენენ რაიმე საფრთხეს, რადგან ისინი საკმაოდ მცირერიცხოვანი არიან და სრულიად უმნიშვნელო ზნეობრივი გავლენა აქვთ მცხოვრებთა მასაზე. მაგრამ აქედან კიდევ არ გამომდინარეობს ის, რომ მთავრობამ არ უნდა მიიღოს ახლავე შესაფერისი ზომები ასეთი პირების წინააღმდეგ, რომ თავიდან აიცილონ დაბრკოლებანი მომავალში" - საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივის მასალა (ფონდი 12 (001), საქმე 457, ფურცელი 16-19) [კიკვიძე, 1959: 154].

ცენზურამ ფუნქციონირება განაგრძო საბჭოთა პერიოდშიც, როდესაც დეკლარირებულად იგი საბჭოთა საქართველოს უსაფრთხოებასა და მთლიანობას იცავდა, სინამდვილეში კი თვალყურს ადევნებდა, რომ არაფერს მოეწყვიტა ეს რესპუბლიკა საერთო საკავშირო სხეულისათვის. ამ პერიოდში ცენზურის საქმიანობა კიდევ უფრო გასაიდუმლოებული ხდება და შიდა მოწყობითაც უაღრესად დახურულ სისტემად გარდაიქმნა. ამ პერიოდის ცენზურთა დევიზს ჰობსის "ლევიათანიდან" მოხმობილი ფრაზა წარმოადგენს: სახელმწიფოს შემდეგი ხმლები სჭირდება: სამართლის ხმალი, ..., "მავნე წიგნების ამკრძალავი ხმალი" და სხვ.

მთავლიტი და, შესაბამისად, სახელმწიფო ცენზურის ფუნქციონირება ფაქტობრივად შეიზღუდა 1990 წლიდან, როდესაც ეროვნული ხელისუფლება მოვიდა სათავეში და საკავშირო მართვა შეჩერდა. თუმცა, ეს სამსახური მაშინ არ გაუქმებულა. მანამდე ამ სისტემაში უნდა გაეგლო მასმედიის პროდუქციას და სათანადო ოთხკუთხა (მართკუთხა) ბეჭდით უნდა დადასტურებულიყო მისი დაბეჭდვის უფლება. მაგრამ ეს სისტემა ოფიციალურად გაუქმდა და ახალი სახით გაფორმდა მხოლოდ 1997 წელს: 1997 წელს გამოდის კანონი სახელმწიფო საიდუმლოების შესახებ, რომლის საფუძველზეც ცენზორებს ახალი და, ფაქტობრივ, ერთადერთი ფუნქცია ეკისრებათ - ეს არის სახელმწიფო საიდუმლოების დაცვა,^[4]

საბჭოთა კავშირში ცენზურის მუშაობის პრინციპებისა და ინსტრუქციების მიწოდება ხდებოდა ზეპირად, საუბრის სახით. არსებობდა ინფორმაციის სამი კატეგორია:

1. განსაკუთრებული მნიშვნელობის (ამ ინფორმაციას ფლობდა ძირითადად პოლიტიურო, რომელიც ამ საკითხებს განიხილავდა გარკვეულ თანამშრომლებთან და არა ყველასთან).

2. სრულიად საიდუმლო (ამ მასალაზე ხელი მიუწვდებოდათ ინსპექციის უფროსსა და განყოფილების გამგეს).
3. საიდუმლო (ამ საქმეზე ინფორმაციას ფლობდა სპეციალურად გამოყოფილი თანამშრომელი).

დახურული წერილისა და ინსტრუქციის გრიფით წყდებოდა, ვის რა ინფორმაცია უნდა მიეღო: არსებობდა თავისებური პირამიდული სისტემა, რომლითაც ის, რაც მოდიოდა "ზემოდან", იცოდა მარტო შესაბამისი გრიფის წარმომადგენელმა, მისგან იგებდა შემდეგი გრიფის წარმომადგენელი იმ ნაწილს, რაც მისთვის იმ მომენტისათვის იყო საჭირო და ა.შ.. არსებობდა, ცხადია, "დახურული წერილი", მაგრამ მას ყველა თანამშრომელი არ ეცნობოდა. ძირითადად თათბირებზე საუბრის, სიტყვიერი მითითების სახით გაიცემოდა ინსტრუქციები. არსებობდა საგანგებო ხელშეკრულებები, ე.წ. "ფიცის სისტემა", რომლითაც ცენზურის თანამშრომელს, რომელიც სახელმწიფო საიდუმლოებებს გონებაში ინახავდა, არ შეეძლო საზღვარგარეთ გასვლა, მიმოწერა უცხოელებთან და ა.შ.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ სხვადასხვა რესპუბლიკამ სხვადასხვაგვარად გარდაქმნა ცენზურის შემდგომი მუშაობა.[\[5\]](#)

თარგმანის საკითხებს წყვეტდა ე.წ. საავტორო უფლებათა საკავშირო საზოგადოება (ВОАП: Всесоюзное общество авторских прав.) ამ სისტემაში წყდებოდა, რა უნდა ეთარგმნათ. ზოგჯერ დებულებებს ცვლიდნენ, მაგრამ არსებითი სახე იგივე რჩებოდა. ეს საზოგადოება დებდა ხელშეკრულებას უცხოეთის ქვეყნებთან თარგმანის უფლებაზე და ამაში ან ფულს იხდიდა სახელმწიფო ან გაცვლა ხდებოდა, სსრკ-დანაც რისიმე თარგმანს სთავაზობდნენ. აქ ორი ფაქტორი მოქმედებდა: ა) ფული და ბ) შინაარსი.

1. ფულს იხდიდნენ მარტო რუსულად თარგმნისათვის (რესპუბლიკათა ენებზე თარგმნა შინაური საქმე იყო და ამიტომ აქ ცალკე აღარ იხდიდნენ ფულს);
2. რუსულად თარგმნის საკითხის განხილვისას წყდებოდა, მავნე იყო თუ არა ეს წიგნი სახელმწიფოსთვის და მერე უკვე რესპუბლიკებს აღარ უხდებოდათ ამ მასალის საგანგებო შეფასება.

მკაცრად იყო აკრძალული უცხოური ლიტერატურის თარგმნა რესპუბლიკის ენაზე, თუკი ამგვარი თარგმანი ჯერ არ არსებობდა რუსულად. გარდა იდეოლოგიური კონტროლისა, აქ ერთი ფარული მიზანიც მოქმედებდა - ყველა მთარგმნელი "ნებსით თუ უნებლიეთ" ამოსავლად იყენებდა რუსულ ვერსიას, ეს კი, უდავოდ, ახდენდა გავლენას თარგმანის ენაზე [ტაბიძე, 1998].

ამ შემთხვევაში რამდენიმე ფაქტორია მნიშვნელოვანი: 1) მრავალრიცხოვანი მასალის სისტემატური თარგმნა ერთი და იმავე ენიდან იწვევდა გარკვეული შტამპებისა და კალკების გაჩენას (ენობრივი შერევის ერთ-ერთი სახეობა); 2) ერთი და იმავე ენის მუდმივად "ინფორმაციის წყაროს" როლში გამოსვლა ზრდიდა რუსულის ისედაც მაღალ პრესტიჟულობას; 3) იცვლებოდა ლექსიკური ფონდი (რუსული სიტყვები და რუსულზე "გაწყობილი" საერთაშორისო ლექსიკა მკვიდრდებოდა ნაციონალური ენების ლექსიკონებში (მაგალითად, 1958 წელს თურქულ-თათრულ ლექსიკონში ორჯერ მეტი რუსული სიტყვა იყო, ვიდრე 1929 წლისაში. იმავე პერიოდში უზბეკურ ლექსიკონში 20% რუსული წარმოშობის სიტყვაა); სესხების პროცესი თანდათან უფრო ინტენსიური ხდებოდა. სესხულობდნენ არა მხოლოდ ფორმებს, არამედ ხდებოდა საკუთარ, ეროვნულ ფორმათა გარდაქმნა, ტრანსფორმირება, რუსულ ყაიდაზე; ასეთი სიტყვებით შედგენილ ლექსიკონებს "ახალი კონცეფციის ლექსიკონს" უწოდებდნენ, სადაც 70-80%-ს "ახალი ფორმები" შეადგენდა (მეტწილად სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში) [Glyn, 1972: 154; Насырова, 1997]. მაგალითად, 1926 წელს ბაქოში ჩატარდა ტერმინოლოგიის დადგენისადმი მიძღვნილი კონგრესი, რომლის ძირითადი თემა იყო მარქსის, ენგელსის, ლენინის შრომათა ნაციონალურ ენებზე თარგმნისათვის საჭირო ტერმინოლოგიის დაზუსტება [Glyn, 1972: 150]. თავად ორენოვანი ლექსიკონები (ინგლისურ-რუსული, ფრანგულ-რუსული, გერმანულ-რუსული და სხვ.) მოცულობით, ტირაჟით, ხარისხითა და პრაქტიკული გამოყენებითაც აღემატებოდა (და ჯაბნიდა) ნაციონალურ ენათა ორენოვან ლექსიკონებს, შესაბამისად, ენობრივი კონტაქტები (მეტადრე ევროპულ ენებთან) რუსულის გამაშუალებელი როლის გარეშე თითქმის არ ხორციელდებოდა.

ლექსიკა ყველაზე მგრძნობიარე აღმოჩნდა ორენოვნების ვითარებაში. ამიტომაც ლექსიკა სპეციალური ენობრივი დაგეგმვის საგნად იქცა: მოსკოვი სისტემატურად ითხოვდა ანგარიშს ნაციონალურ ლექსიკაში მომხდარი ცვლილებების თაობაზე: მაგ. 1950 წელს სომხურში რუსულიდან მომდინარე (რუსული ან რუსულის გზით შემოსული) ტერმინებიდან მარტო სამედიცინო ტერმინოლოგიაში აღმოჩნდა 18000 ერთეული, სამართლებრივი და სხვა

სპეციალურ ტერმინთა რიცხვმა 13 000-ს მიაღწია; ლატვიურში მარტო 1947-49 წლებში ასეთი ტერმინი 40 000 აღმოჩნდა [Glyn, 1972].

მთავლიტის სისტემაში თარგმანი არ გადიოდა ცენზურას (მასზე რედაქცია და გამომცემლობა აგებდა პასუხს).^[6]

პარტისტორიის, ეკონომიკის თეორიების, ფილოსოფიის, სოციოლოგიის სახელმძღვანელოები უნდა თარგმნილიყო მოსკოვში საკავშირო განათლების სამინისტროს მიერ მოწონებული წიგნებიდან. სახელმძღვანელოებს „ამშვენებდა“ წარწერა: მოწონებულია საკავშირო ... სამინისტროს მიერ. ადგილზე შეიძლებოდა მხოლოდ დამხმარე ლიტერატურის ბეჭდვა, ადგილზევე წყდებოდა ქართული ენის, ქართული ლიტერატურისა და საქართველოს ისტორიის შესახებ სახელმძღვანელოთა ბედი), თუმცა, იქ (მოსკოვში) მაინც განიხილებოდა ამ მასალის საკითხი. იყო შემთხვევები, როდესაც მოსკოვში გვისაყვებდნენ "ჭარბ" ისტორიულ ინფორმაციას, მაგ., რომ საქართველოს წარსულის აღწერას შორიდან იწყებდნენ და გრანდიოზულად წარმოაჩენდნენ; კონსტანტინე გამსახურდიას უკიჟინებდნენ, რომ იგი საქართველოს წარსულზე ბევრს წერდა და განადიდებდა. პოლიტიკური წყვეტდა "ხალხის მტრის" წიგნის აკრძალვის - "ამოღების"- საკითხს, მაგრამ აფორმებდა მთავლიტი და ასახელებდა ამა თუ იმ მიზეზს (ხშირად არა ნამდვილს). ვერც ერთი გაზეთი (რაიონულიც კი) ვერ გამოიცემოდა საკავშირო ცკ-სთან შეთანხმების გარეშე.

ცენზურა თვალყურს ადევნებდა ეროვნული თვითგამორკვევისაკენ მიმართული ნებისმიერი აზრის გამოჩენას და ჩანასახშივე სპობდა მას: მაგალითად, როდესაც საქართველოში შეიქმნა "ეროვნული ენის სიწმინდის დაცვის კომიტეტი", გაზეთმა "იზვესტიამ" იგი უმაღლესი გააკრიტიკა [Известия, 1963]. უყურადღებოდ არ რჩებოდა არც ერთი წინადადება, რომელშიც რეჟიმით უკმაყოფილება გამოსჭვიოდა.

არსებობდა სია აკრძალული მწერლებისა: მაგ. გრიგოლ რობაქიძე, ვიქტორ ნოზაძე,... პუბლიკაციებში მათი სახელების მოხსენიებაც კი არ შეიძლებოდა. საინტერესოა, რომ მწერლების "არასაიმედოობის" განსაზღვრისას მათი ნაწარმოებების ენასაც მოიხმობდნენ ხოლმე: კ. გამსახურდიას საყვებურობდნენ ძველი ქართულით გატაცების გამო, მ. ჯავახიშვილს "ახალი ადამიანის" დახატვისას გამოყენებულ ნეგატიური კონოტაციის ლექსიკას უწუნებდნენ და სხვ. თვით ვაჟა-ფშაველაც კი, რომელსაც "პროლეტკულტელები" "გლეხური წარმოშობის" გამო შემწყნარებლურად უყურებდნენ, ვერ ასცდა "საბჭოთა კრიტიკას".

1978 წლის აპრილში, კონსტიტუციაში სახელმწიფო ენის შესახებ მუხლში ცვლილების შეტანასთან დაკავშირებული მღელვარების დროს, თბილისის ორჯონიკიძის რაიონის პარტიუროს სხდომაზე განიხილეს თბილისის უნივერსიტეტის გაზეთის საკითხი. მიზეზი ის იყო, რომ გაზეთის პირველ გვერდზე ეწერა კონსტიტუციის ტექსტი, ხოლო ბოლო გვერდზე გამოქვეყნებული იყო ტარიელ ხარხელაურის სევდიანი და პატრიოტული განწყობილების მქონე ლექსები. გაზეთის რედაქტორს, გივი შეყილაძეს, ბრალად დასდეს, რომ ამ ლექსებით ახალგაზრდებში ანტისაბჭოთა განწყობა გააღვივა და ამის გამო მოხსნეს.

ცენზურა ზღუდავდა ქართული ენის პროპაგანდას.

1986 წელს დაიბეჭდა რეზი თვარაძის წერილი, რომელიც ქართული ენის პროპაგანდასაც ისახავდა მიზნად. საკითხი სპეციალური განხილვის საგანი გახდა.

ცენზურის მუშაობა უშუალოდ ენობრივ მხარესაც შეეხებოდა:

სტალინგრადი ერთ-ერთ ტექსტში (გაზეთში) დაიბეჭდა კორექტურით "სტალინგადი". ამის გამო მოხსნეს მუშაკი, ხოლო უფროსს საყვედური გამოეცხადა.

1937-38 წელს დახვრიტეს გენტორ რუხაძე, რომელიც იმ პერიოდში იყო ცენზურის გამგე.

ცენზურა არა მარტო კრძალავდა საბჭოთა იდეოლოგიისათვის არასასურველ მასალას, არამედ მოითხოვდა იდეოლოგიის შესაბამისი სიტყვებისა და გამოთქმების გამოყენებას; ასე ჩნდება საბჭოური კლიშეები: „საბჭოთა ხალხი“, „დიდი რუსი ხალხი“, „საბჭოთა მწერალი“, „საბჭოთა ქალი“, „საბჭოთა ოჯახი“... „სოციალისტური რეალიზმი“, „სოციალისტური გზა“, „სოციალისტური განათლება“... „მშური საბჭოთა ოჯახი“, „უფროსი ძმა“ (რუსეთი), ... „პარტიული სიტყვა“, „პარტიული მშენებლობა“... „კომკავშირული ქალაქი“, „კომკავშირული საგზური“, „კომკავშირული მშენებლობა“... „მეორე სამშობლო“, „მეორე მშობლიური ენა“, „მეორე დედაენა“ და სხვ. (მაგ., „გეზის აღება მსოფლიოში ყველაზე მოწინავე რუსული ლიტერატურისაკენ - ეს იყო და იგივე უნდა დარჩეს ქართული საბჭოური ლიტერატურის ტრადიციად“ [„ქართული... 1947“][7].

მარტო ტერმინი „ენა“ უამრავი ეპითეტით იხმარებოდა: თუ, მაგალითად, ქართული მხოლოდ ენა იყო და არა „დიდი ქართული ენა“, სამაგიეროდ, რუსული „დიდიც“ იყო და „დიადიც“: „... ოქტომბრის ენა, ლენინის ენა, დიადი რუსული ენა, ხალხთა ძმობის და მეგობრობის ენა, რომელსაც ყველა ჩვენთაგანი სიყვარულით უწოდებს მეორე დედაენას“ [კომუნისტი, 1979].

ცენზურა მოქმედებდა ყველა სფეროში: მხატვრობაში, ქანდაკებაში, არქიტექტურაში, მუსიკაში, თეატრსა და კინოში[8].

ცენზურა ებრძვის ტრადიციულობის ყველა გამოვლინებას, მათ შორის დროში შემოწმებულ სახელმძღვანელოებსაც. [9] საქართველოს განათლების სახალხო კომისარიატმა ჯერ კიდევ 1923 წელს დაიწუნა იაკობ გოგებაშვილის საანბანო წიგნი. ამ წელს გამოცემულ კრებულში "ახალი სკოლა" ვკითხულობთ: "საანბანო წიგნზე, როგორც წინასწარ განზრახულსა და საგანგებოდ შეგროვებულს მასალაზე, ლაპარაკიც შეუძლებელია, რაც უნდა კარგად იყოს შედგენილი ანბანი, რაც უნდა კარგად გვაკმაყოფილებდეს იგი თავისი მასალის დალაგებით და მეთოდით, იგი მაინც დაშორებულია ცხოვრებას, მშრალი და არაბუნებრივია...

ამასთანავე, სახელმძღვანელოს უარყოფა საბუთდებოდა იმითაც, რომ "ცხოვრებით და ბუნებით მრავალფეროვან საბჭოთა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გარემო სულ სხვადასხვაგვარია, ამიტომ შეუძლებელია, არსებობდეს ერთი საერთო სახელმძღვანელო, რომელიც გამოსადეგი იქნება ყოველი კუთხისათვის" [თაქთაქიშვილი, 2001]. განათლების სახალხო კომისარიატმა იაკობ გოგებაშვილის "დედა ენას" შეუცვალა სახელი და გამოსცა სახელწოდებით "ქართული ანბანი", ხოლო ავტორის სახელი და გვარი ინიციალებით "ი. გ." დამალა [თაქთაქიშვილი, 2001].

დაბოლოს, ცენზურის გაუქმება საბჭოთა კავშირის დაშლისა და დემოკრატიული პროცესების განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მონაპოვარია, თუმცა, არცთუ შორეული წარსულიდან შემორჩენილი იდეოლოგიური შეზღუდულობა დღემდე ვლინდება საზოგადოების აზროვნებაში ცალკეული რეციდივების სახით.

[1]წინამდებარე სტატიის ავტორი სტუდენტობისას თავადაც წააწყდა ასეთ შემთხვევას: საკავშირო პროგრამა „Вести“ კომპოზიტორ გ. ცაბაძის საიუბილეოდ მოკლე სიუჟეტში სტუდენტებისგან იღებდა ინტერვიუს, ცენტრალური ტელევიზიის წარმომადგენლებმა სტუდენტებს კატეგორიულად აუკრძალეს გამოთქმების - „ქართველი კომპოზიტორისა“ და „ქართველი მსმენელის“- გამოყენება.

[2]ცხადია, მრავალ ენაში განსწავლული მეფის ბიბლიოთეკაში ქართულ წიგნებთან ერთად უხვად მოიპოვებოდა უცხური ფილოსოფიური, თეოლოგიური, მხატვრული, პოლიტიკური

და სამხედრო ლიტერატურა; ამ წიგნთა საფუძველზე მიღებული ცოდნა ქართულად რეალიზდებოდა და ქართულად მრავალთა წიგნთა შექმნისა და თარგმნის სტიმული ხდებოდა.

[3]წერილი ხელმოუწერელია, შეიძლება იგი თვით ილიას ეკუთვნოდეს [გუგუშვილი, 1939].

[4]ცენზორი ამ ფუნქციას ასრულებს პუბლიკაციის შემდგომ, ანუ ეს არის მეთვალყურეობა იმაზე, რაც უკვე დაიბეჭდა, ანუ რასაც უკვე ვეღარ აკრძალავ. ამ სამსახურის დასაბუთება კანონის (სახელმწიფო საიდუმლოების დაცვის შესახებ) 33-ე მუხლშია მოცემული.

[5] მაგ., რუსეთში იგი კვლავ მოქმედებს და, მართალია, მკვეთრად არ არის აფიშირებული მისი ჩარევა მაგ. ჟურნალისტთა საქმიანობაში, მაგრამ მაინც ხორციელდება გარკვეული ტიპის კონტროლი მასმედიაზე. სახელმწიფო საიდუმლოების დაცვის სამსახურში წინამდებარე სტატიის ავტორს 1998 წელს უამბეს, რომ მათთან ჩამოვიდა აზერბაიჯანის ცენზურის უფროსი 3-4 წლის წინ, გაეცნო აქაურ ვითარებას და ისინიც "გადაკეთდნენ" "სახელმწიფო საიდუმლოების დაცვის" კომიტეტად. მანამდე კი, თურმე, ძველი სისტემით მუშაობდნენ, როგორც ჩანს, იმათი ჟურნალისტები ჩვენებზე ნაკლებ პრეტენზიულები არიანო; პოსტცენზურული პერიოდის იდეოლოგიური კონტროლის სხვა ვარიანტები აქვთ ბელორუსიაში, უკრაინაში და სხვ.

[6] დღევანდელი ცენზურის სამსახურის თანამშრომლებიც კი თავს იკავებენ სათარგმნი მასალის ესოდენ მკაცრი კონტროლის მიზეზის დასახელებისაგან: ნებისმიერი ლიტერატურის (განსაკუთრებით მხატვრულის) რუსულიდან თარგმნა ქართული ენის რუსულთან ინტერფერირების პროცესს აძლიერებს და ენობრივ ასიმილაციას უწყობდა ხელს.

[7] " დღევანდელმა მკითხველმა უნდა იცოდეს, რომ მაშინდელი პოლემიკის ენაზე „უპარტიო მწერალი ნიშნავს ნამდვილ მწერალს... პირველი ხუთწლედის მესამე გადამწყვეტი წელი (ეს კომპარტიის სამეტყველო ენაა)..."[ბაქრაძე, 1990; 43].

[8] ციტატა მოხმობილია ა.ბაქრაძის წიგნიდან „მწერლობის მოთვინიერება“.

[9] რ. სტურუამ რუსთაველის თეატრში დადგა შატროვის პიესა "ლურჯი ცხენები წითელ ბალახზე", რომელიც მოსკოვში გასტროლების დროს პირველივე ჩვენებისას მოხსნეს

რეპერტუარიდან. სსრკ კულტურის სამინისტროში სპექტაკლს "შინაპატიმრობა მიუსაჯეს" და ნება დართეს, მარტო საქართველოში ეჩვენებინათ.

ქართველი კომპოზიტორი ანდრია ბალანჩივაძე (ერთადერთი, ვისი 40-50-იან წლებში შექმნილი სიმფონიები არ მთავრდება სტანდარტული საზეიმო ფინალებით) ცდილობდა, არ შეპუებოდა ცენზურის მოთხოვნებს, მაგრამ 1948 წელს "დატუქსული" კომპოზიტორი მაინც წერს ოპერას „მზია“ სოციალისტური სინამდვილიდან.

ოფიციალური კულტურული პოლიტიკის ძირითადი დასაყრდენი სიტყვასთან დაკავშირებული ჟანრები იყო - სიმღერა, კანტატა ორატორია, ოპერა, რადგან მუსიკალური შინაარსის სიტყვით დაკონკრეტება აადვილებდა მასზე მეთვალყურეობას, ამიტომაც საგუნდო მუსიკის მსგავსი სიტუაცია იყო შექმნილი სასიმღერო ჟანრშიც.

საქართველოს საისტორიო არქივში შენახული მასალიდან ჩანს, რომ კაპელა ოფიციალურ სარეპერტუარო პოლიტიკას ახორციელებდა, როცა პროგრამაში შეჰქონდა: დ. არაყიშვილის „ქშინავს ქურა“, შ. აზმაიფარაშვილის „კოლექტივიზაცია“, გ. კილაძის „კომკავშირლების მარში“, შ. მშველიძის „ერთად, ძმებო...“

შ. მშველიძეს „მცირე“ კორექტივის შეტანა მოუხდა საგუნდო „ფშაურის“ ხალხურ ტექსტში, რის შემდეგაც „ჯვარი“ „ჯვარად“ იქცა, ხოლო ცენზურისათვის მიუღებელი საკულტო-რიტუალური სემანტიკა... ლაშქრულით შეიცვალა. როგორც წესი, კანტატა-ორატორიები იქმნება სქემის მიხედვით, სტანდარტულია-ორიენტაცია რუსულ საბჭოთა ლიტერატურაზე აღებული [წურწუშია, 2001].

სამწუხაროდ, თანამედროვე ენობრივ ვითარებას მკაფიოდ დაეტყო ცენზურის ერთადერთი სასარგებლო საქმიანობის დანაკლისი: მასმედიაში მომძლავრდა ე.წ. უცენზურო სიტყვა-გამოთქმები

ლიტერატურა

1. ბაქრაძე აკ. მწერლობის მოთვინიერება.- თბილისი: „სარანგი“, 1990
2. გუგუშვილი. „ივერია“ ცენზურის რკალში: (1877-1937) // ილია ჭავჭავაძე. საიუბილეო კრებული.- თბილისი, 1939
3. თაქთაქიშვილი ლ. 1926-37 წლებში „დედა ენა“ არ გამოიცემოდა. ”გაზეთი “ქართული წიგნი”.- №9, სექტემბერი.- თბილისი, 2001
4. კაკაბაძე ს. ქართველი ხალხის ისტორია: 1783-1921.- თბილისი, 1997

5. კიკვიძე ა.საქართველოს ისტორია: XIX-XXსს: წ.2: (1861-1921).- თბილისი, 1959
6. კლდიაშვილი დ.ჩემი ცხოვრების გზაზე //ქართული პროზა: წიგნი 16.- თბილისი, 1988
7. კომუნისტი.-16 იანვარი.-1979
8. ტაბიძე მ.ენობრივი კონტაქტები და ენობრივი დაგეგმვა. არნ.ჩიქობავას დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები.- თბილისი,1998
9. ქართლის ცხოვრება: ტომი 1.- თბილისი,1955
10. ქართული საბჭოთა ლიტერატურის წინსვლისათვის // ლიტერატურა და ხელოვნება.-19 თებერვალი,1947
11. ცინცაძე კ.კათალიკოს-პატრიარქი კალისტრატე. ჩემი მოგონებებიდან: საღვთისმეტყველო კრებული: №3.- თბილისი,1987
12. წურწუმია რ.მეოცე საუკუნის ქართული მუსიკის თვითმყოფადობისა და ღირებულებრივი ორიენტაციის პრობლემები. სადისერტაციო ნაშრომი ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად.- თბილისი, 2001
13. ხურცილავა ს.ქართული საზოგადოებრივი აზრი და მეფის ცენზურა.- თბილისი,1980
14. ჯაფარიძე ა.მთავარეპისკოპოსი ანანია. წინასიტყვა წიგნისთვის: კალისტრატე ცინცაძე. ჩემი მოგონებებიდან.- თბილისი, 2001
15. Glyn Lewis. Multilingualism in the soviet Union, Aspects of language policy and its Implementation. by E.Glyn Lewis, 1972, mouton – the Gague-Paris,1972
16. Извѣстия.- 24. 09.- 1963
17. Насырова О. Языковая ситуация в республике Каракалпакстан.- Москва, 1997
18. Tabidze M. Sociolinguistic aspects of the development of Georgian, Working Papers, 47, Lund University Department of Linguistics,General Linguistics Phonetics, Lund, 1999

ქართული ტოპონიმები ჩრდილოეთ კავკასიის ტერიტორიაზე (1944-1957 წლები)

სხვადასხვა მიზეზთა გამო ოდესღაც დიდი საქართველოდან მცირე ნაწილია შემოგვრჩა. არსებობის განმავლობაში თვითმყოფადობის შენარჩუნებისათვის დღენიადაგ მებრძოლ კავკასიის ამ პატარა ქვეყანას დღესაც ედავებიან იმ მიწა-წყალს, რომელზეც ათასწლეულობით ცხოვრობდა ქართველი ერი. პარადოქსია, მაგრამ საქართველო მიეკუთვნება იმ თითო-ოროლა ქვეყანათა რიცხვს, რომლებიც თანამედროვე ცივილიზაციის გარიჟრაჟზე ობიექტურ თუ ნაკლებად ობიექტურ გარემოებათა გამო ერთიმეორის მიყოლებით კარგავდა ტერიტორიებს. აღნიშნული პროცესის საწყის ეტაპად მოვიაზრებთ XX საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისს (1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება), როდესაც დამოუკიდებელი საქართველოს უნიათო ხელისუფლება იძულებული გახდა, დაეთმო სოჭის ოლქი (სოჭი-ტუაფსეს რაიონი), რომელიც უძველესი დროიდანვე საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილის - აფხაზეთის - შემადგენლობაში შედიოდა. აღნიშნული ტერიტორიების დანაწევრება მეფის რუსეთმა მე-19 საუკუნის მიწურულს დაიწყო, როცა სამხედრო ადმინისტრაციული საზღვარი მზიმთაზე გაავლო, ხოლო 1904 წლის 25 თებერვალს რუსეთის ხელისუფლებამ ეს საზღვარი უფრო სამხრეთით გადმოსწია და საქართველოს ჩამოაშორა გაგრის რაიონიც. ისტორიული სამართლიანობა ნაწილობრივ აღდგა 1917 წლის 30 ოქტომბერს, როდესაც ამიერკავკასიის კომიტეტის სხდომამ აკაკი ჩხენკელის თავმჯდომარეობით გააუქმა 1904 წლის დადგენილება და გაგრის რაიონი კვლავ სოხუმის ოლქს - აფხაზეთს - დაუბრუნა [ამიერკავკასიისა ... 1919].

განსაკუთრებით მტკივნეული აღმოჩნდა ჩვენი ქვეყნისათვის საინგილოს ჩამოშორება. როგორც ცნობილია, საინგილო, რომელიც შედგება კახის, ზაქათალისა და ბელაქნის რაიონებისაგან, უძველესი დროიდან წარმოადგენდა ჰერეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილს; დასახლებული იყო ქართველთა მონათესავე ტომებით - ჰერებით. IV-V საუკუნეებისათვის ჰერეთისა და ქართველების მჭიდრო მეზობლობამ, აგრეთვე, ქართველების მიგრაციამ ჰერეთისკენ, განაპირობა მათი გაქართველება და ქართველებთან კულტურულ-პოლიტიკური შერწყმა. XI საუკუნიდან „ჰერეთის“ ტერიტორია კახეთის ფარგლებშია. XV საუკუნიდან სახელწოდება „ჰერეთი“ საისტორიო წყაროებში ქრება და იგი მთლიანად ერწყმის კახეთს. XVII-XVIII საუკუნეების პოლიტიკურმა ცვლილებებმა კახეთის სამეფოში (გარეშე ძალების მუდმივი თავდასხმები, ლეკიანობა...) ამ მხარის ეკონომიკური და პოლიტიკური დაცემა გამოიწვია. ქართული მოსახლეობის ფიზიკურმა განადგურებამ,

გადასახლებამ, ჩრდილოეთიდან წახურელების, ხუნძების და სხვა ტომთა თარეშმა, ეს კუთხე გადაშენებამდე მიიყვანა. დარჩენილ ქართველებს ძალდატანებით ამაჰმადიანებდნენ. ყოველივე ზემოთქმულმა ეს უძველესი ქართული მიწა-წყალი თანდათანობით გაუუცხოვა დედასამშობლოს. დღევანდელი ტერმინი „საინგილო“ XIX საუკუნეში დამკვიდრდა. გამაჰმადიანებულ ქართველს თურქულად „იანგილ“ ერქვა, რაც „ახლად მოქცეულს“ (ახლადგამაჰმადიანებულს) ნიშნავდა. 1921 წლიდან საინგილო „პოლიტიკური მოსაზრებებით“ აზერბაიჯანის სახელმწიფოს გადაეცა და დღემდე მის შემადგენლობაშია. ასევე, სულ მცირე დროში, ბოლშევიკების მიერ ანექსირებული საქართველოს იურისდიქციაში შემავალი ართვინისა და არტანის ოლქები, აგრეთვე, ლორეს მხარე მეზობელი ქვეყნების ხელში გადავიდა [ნაჭყებია, 2006: 147-148].

2008 წლის აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომის შედეგად დე-ფაქტოდ არსებული აფხაზეთისა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის ძირძველი ქართული მიწა-წყალი რუსეთმა ცალმხრივად დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად აღიარა; მიუხედავად საერთაშორისო თანამეგობრობის მიერ საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის აღიარებისა და მხარდაჭერისა, პერსპექტივა მეტად ბუნდოვანი და დამაფიქრებელი რჩება. თანამედროვეთა და, ალბათ, მომდევნო თაობებს დიდი ძალისხმევა დასჭირდებათ ტერიტორიული „რეაბილიტაციისათვის.“

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ XX საუკუნის შუა წლებში სუბიექტური თუ ობიექტური მიზეზებით საქართველოს მიწა-წყალი საგრძნობლად განივრცო. [მენტემაშვილი, 1990]. საქართველოს ჩრდილოეთიდან შემოუერთდა:

1. დასავლეთ კავკასიონის გადაღმა, სვანეთის ჩრდილოეთით, მდინარე თეზერდასა და ყუბანის ზემო წელში მდებარე ტერიტორიები (დღევანდელი ყარაჩაი-ჩერქეზეთის ნაწილი);
2. კავკასიონის ქედის იქით, მდინარეების – არღუნისა და ასას – ზემოწელში არსებული მიწები (დღევანდელი ინგუშეთის ნაწილი);
3. ითუმ-ყალეს რაიონი (დღევანდელი ჩეჩნეთის ნაწილი).

აღნიშნული ტერიტორიები საქართველოს შემადგენლობაში ცნობილი მოვლენების გამო აღმოჩნდა; კერძოდ, ყარაჩაელებს, ყაზარდოელებს, ბალყარელებს, ჩეჩნებსა და ინგუშებს დიდი სამამულო ომის მიწურულს საბჭოთა ხელისუფლებამ ბრალი დასდო გერმანელ ფაშისტებთან თანამშრომლობაში, სამშობლოს ღალატში, საბჭოთა მოქალაქეების გერმანელების წინაშე დაბეზღებაში, ამიერკავკასიისკენ მიმავალი გერმანელი ჯარებისთვის უღელტეხილის ბილიკების ჩვენებაში, აღნიშნული ტერიტორიიდან ფაშისტების განდევნის შემდეგ სახელმწიფოს წინააღმდეგ დესტრუქციულ ქმედებებში. აქედან გამომდინარე, 1944 წლის 12 ოქტომბრის სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის მ. კალინინისა და პრეზიდიუმის მდივნის ა. გორკინის ხელმოწერით გამოცემულ იქნა ბრძანება, რომელშიც წერია: „იმასთან დაკავშირებით, რომ გერმანელების მიერ ყარაჩაის ავტონომიური ოლქის ოკუპაციის დროს ბევრი ყარაჩაელი გამცემლურად მოქმედებდა, ერთიანდებოდა გერმანელების მიერ საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლის მიზნით ორგანიზებულ რაზმებში, აბეზღებდნენ გერმანელების წინაშე პატიოსან საბჭოთა მოქალაქეებს, თან მიჰყვებოდნენ და გზას უჩვენებდნენ უღელტეხილებზე ამიერკავკასიისკენ მიმავალ გერმანიის ჯარებს, ხოლო ფაშისტების განდევნის შემდეგ ხელს უშლიან და ეწინააღმდეგებიან საბჭოთა ხელისუფლების მიერ გატარებულ ღონისძიებებს, მალავენ ხელისუფლების ორგანოებისაგან ბანდიტებს და გერმანელების მიერ დატოვებულ აგენტებს, უწევენ მათ აქტურ დახმარებას, სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმი ადგენს:

1. ყველა ყარაჩაელი, რომლებიც ოლქის ტერიტორიაზე ცხოვრობს, გასახლდეს სსრკ-ს სხვა რაიონებში, ხოლო ყარაჩაის ავტონომიური ოლქი გაუქმდეს.
2. ყარაჩაის ავტონომიური ოლქის ლიკვიდაციის გამო... ყოფილი ყარაჩაის ავტონომიური ოლქის უშკულანის რაიონი, აგრეთვე მიქოიანის რაიონის ნაწილი გადაეცეს საქართველოს სსრ-ს, აღნიშნულ ტერიტორიაზე კი შეიქმნას ახალი ადმინისტრაციული ერთეული – ქლუხორის რაიონი, ცენტრი - ქალაქი მიქოიან-შახარი, აღნიშნულ ქალაქს შეეცვალოს სახელი და ეწოდოს ქლუხორი" [სსრკ უმაღლესი საბჭოს 1944 : 1]

ასე გაუქმდა ყარაჩაის ავტონომიური ოლქი. ლიკვიდაციის გამო ყოფილი ოლქის უშკულანის რაიონი, მიქოიანის რაიონის ნაწილი გადაეცა საქართველოს სსრ-ს; აღნიშნულ ტერიტორიაზე შეიქმნა ახალი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული – **ქლუხორის რაიონი**, ხოლო მთავარ ქალაქს ეწოდა **ქლუხორი**. საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა რეგიონებში ამავე მიზეზით თავიანთი საცხოვრებელი ადგილებიდან აყარეს და გაასახლეს ბალყარელებიც. მათს საცხოვრისს ეწოდა ყაზარდოს ასსრ. ტერიტორიის ნაწილი:

ელბრუსკისა და ნაგორნის რაიონების სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი კი საქართველოს სსრ-ს, ზემო სვანეთის რაიონს, შეუერთეს.

ახლადშექმნილ რაიონებში კრემლის მითითებით ხუთი ათასზე მეტი ქართველი ჩაასახლეს, ძირითადად სვანები და რაჭველები, რომლებმაც, განსხვავებით ოსებისა და რუსებისაგან, მოგვიანებით რეაბილიტირებულ მოძმე კავკასიელებს დიდსულოვნად დაუთმეს თავიანთი სახლ-კარი და ცხოვრების მოსაწყობად ხელიც კი გაუმართეს, რასაც დღესაც სიყვარულით იხსენებენ ადგილობრივები.

ასევე გააუქმეს ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ასსრ; თუმცა, ამასთან დაკავშირებით საჭიროდ მიგვაჩნია წინარეისტორიის გახსენება: ბოლშევიკების ზეობის პერიოდში, როდესაც საქართველოს ტერიტორიების დათმობის პოლიტიკამ მასშტაბური ხასიათი მიიღო, ზემოთ ნახსენები ტერიტორიების გარდა, გასული საუკუნის 20-იან წლებში, ქართველმა ბოლშევიკებმა "დათმეს" საქართველო-რუსეთის საზღვრის ჩეჩნეთ-ინგუშეთის სექტორში გარკვეული ტერიტორია. კერძოდ, 1925 წელს ჩეჩნეთის ავტონომიური ოლქის ხელმძღვანელობის თხოვნის საფუძველზე ოფიციალურმა თბილისმა "დათმო" თიანეთის მაზრაში, მდ. არღუნის ხეობაში, მდებარე ქისტებით დასახლებული სოფლები: ჯარეგო, თერეთეგო, მელზესტი, ცეკარო, სახანო და სხვ. ამდენად, საზღვარი რსფსრ-სა და საქართველოს შორის სოფ. შატილიდან რამდენიმე კილომეტრში გატარდა [კილაძე, 2008: 8-9]. 1928 წელს საქართველოს მთავრობა ისევ დათმობაზე წავიდა და დააკმაყოფილა ჩეჩენი ჯარეგოელების მოთხოვნა დამატებითი სათიბების გადმოცემის თაობაზე, რაც დაამტკიცა კიდევ ცაკის პრეზიდიუმმა 1928 წლის 20 აგვისტოს. შედეგად ჩეჩნეთის ფარგლებში მოექცა ალაქოს მთის უბანი. მაგრამ შატილელები არ ურიგდებოდნენ თავიანთი სათიბ-საძოვრების დაკარგვას და საქმე შეტაკებამდეც კი მივიდა. დუშეთის რაიკომი იძულებული გახდა, მიემართა ცენტრალური ხელისუფლებისათვის, რათა გადაესინჯა 1928 წლის დადგენილება; თუმცა გაჭიანურებულ მიმოწერას მოსკოვს, თბილისსა და გროზნოს შორის საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ომმა მოუსწრო.

1944 წლის 7 მარტს სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებამ პრობლემა მოულოდნელად მოაგვარა. ამ ბრძანებულებით ჩეჩნები და ინგუშები გაასახლეს შორეულ გუბერნიებში იმავე მიზეზით, რომლითაც სხვა ჩრდილოეთკავკასიელი ხალხები. გაუქმებული ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ტერიტორიის გარკვეულ ნაწილზე შეიქმნა გროზნოს ოლქი, ხოლო დანარჩენი მიწა-წყალი გადანაწილდა ჩრდილოეთ ოსეთს, დაღესტანსა და საქართველოს შორის. საქართველოს შემოუერთეს: ითუმ-ყალეს რაიონი არსებული

საზღვრებით, შაროს რაიონის დასავლეთი ნაწილი, გალანჩეჟის, გალაშკისა და პრიგოროდნის რაიონის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი. ახალი გადანაწილებით საქართველოს ფარგლებში აღმოჩნდა ოსეთის ასსრ-ს გიზელდონის რაიონის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილიც. ამ გადანაწილებით ქვეყანას, ბუნებრივია, დაუბრუნდა 1927-1928 წ.წ. რსფსრ-სადმი (ჩეჩნეთ-ინგუშებისადმი) გადაცემული სოფლები მთებით, ტყეებით, სამოვრებით, სათიბებით.

შემოერთებული ტერიტორიების უდიდესი ნაწილი **ახალხევის რაიონის** სახით დაფუძნდა, რომელიც მოგვიანებით, 50-იან წლების დასაწყისში, გაუქმდა და დუშეთის რაიონს შემოუერთდა; რაც შეეხება ჩრდილოეთ ოსეთის გიზელდონის რაიონისა და ჩეჩნეთ-ინგუშეთის პრიგოროდნის რაიონის სამხრეთ ნაწილს, იგი გააერთიანეს ყაზბეგის რაიონში.

ამდენად, 1919-1921 წლებში ისტორიული საქართველოს მიწების – სოჭის ოლქი, საინგილო, ლორეს რაიონი, ართვინისა და არტაანის ოლქები – დაკარგვის „სანაცვლოდ“ მოსკოვის ავანტიურული პოლიტიკის შედეგად საქართველოს მოსახლეობა 1944 წლისთვის 26 ათასით, ხოლო ტერიტორია 74,4 ათასი კვ. კმ-ით გაიზარდა; თუმცა, დიდი მიხვედრილობა არ უნდოდა იმას, რომ ამ ტერიტორიებს საქართველო დიდხანს ვერ შეინარჩუნებდა და ასეც მოხდა: 1955 წელს ქლუხორის რაიონის ტერიტორია რსფსრ-ს გადაეცა, ხოლო მოგვიანებით, 1957 წლის 9 იანვრის სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით მოხდა ჩეჩენი და ინგუში ხალხების რეაბილიტაცია და მათი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის აღდგენა, რის საფუძველზეც გაუქმდა ახალხევის რაიონი და იგი სხვა ტერიტორიებთან ერთად რსფსრ-ს ჩრდილოკავკასიურ ავტონომიებს დაუბრუნდა. საქართველო-რუსეთის საზღვარი კი 1944 წლის 7 მარტამდე არსებულ ვითარებას დაუბრუნდა.

ასეთია მოკლე ისტორია იმ მიწებისა, რომლებმაც სულ რაღაც ათიოდე წლით საგრძნობლად განავრცო საქართველოს საზღვრები.

ბუნებრივია, საქართველოს შემადგენლობაში გაერთიანებულ ჩრდილოკავკასიის ტერიტორიებზე მასობრივად შეიცვალა გეოგრაფიული სახელწოდებანი. კრემლის „ეროვნული პოლიტიკა,“ მსგავსად ცარიზმისა, ემყარებოდა უკვე დანერგილი და დამკვიდრებული ტოპონიმების მასობრივ გადარქმევას კონკრეტული მიზნების განსახორციელებლად, რაც ხშირად გამხდარა მიზეზი სხვადასხვა ეთნოსის დაპირისპირების პროვოცირებისა. ამის ნიმუშად გამოდგება შემოერთებულ ტერიტორიებზე ახალი ქართული ტოპონიმების ხელოვნურად შექმნაც.

არაქართულ მიწაზე მოხდა ყარაჩაული, ჩეჩნური, ინგუშური, ყაბარდოული, ბალყარული ტოპონიმების ჩანაცვლება ქართული გეოგრაფიული სახელებით, რაც რამდენიმე მიმართულებით წარიმართა:

- ადგილობრივ ტოპონიმებს ჩაენაცვლა კომუნისტურ-იდეოლოგიური ხასიათის სახელწოდებანი, რომლითაც ხელისუფლება ცდილობდა, მოსახლეობისათვის გაეწია პროპაგანდა სოციალისტური წყობილების უპირატესობაზე ყველა მიმართულებით. მსგავსი პროცესი მთელი ქვეყნის მასშტაბით ხორციელდებოდა. ასეთებია: *შრომა, ახალშენი, მზისა, ახალსოფელი, განახლება, შუქურა...*
- ჩრდილოკავკასიელი ხალხები მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში გაასახლეს; ამიტომაც ხელისუფლება განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა მოსახლეობაში პატრიოტული, საბრძოლო სულისკვეთების ამაღლებას, რასაც მედიასთან ერთად გეოგრაფიული სახელებიც ემსახურებოდა. ამით აიხსნება *ზემო ბაქსანისათვის* საბჭოთა კავშირის გმირის, ბალყარეთში დაღუპული კაპიტან ბუხაიდის სახელის უკვდავსაყოფად *ბუხაიდის* დარქმევა...
- რადგანაც გასახლებული ეთნოსები მოღალატეებად იყვნენ გამოცხადებულნი, მათი ხსენებაც კი აიკრძალა, რასაც შეეწირა თვით საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისათვის მეზობლი კავკასიელი კომუნისტების სახელობის ტოპონიმებიც. სახელდობრ: სოფლის სახელი *ბაიდაგვი* შეიცვალა *თამარიანით*.
- გვხვდება არაიდეოლოგიზებული სახელებიც, მაგრამ ამ შემთხვევაში მათი მახასიათებელია თვით დასახლებული პუნქტის გეოგრაფიული თავისებურებანი: *შუამთა, მთისძირი, ხიდისკარი, დარიალი, თერგულა, მადარო, ყუბანისი* [საქართველოს....1949].

საქართველოს ამჟამინდელ ფარგლებს გარეთ განხორციელებულ ტოპონიმთა ცვლაზე ცნობები მხოლოდ „საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის“ 1949 წლის ცნობარშია დაფიქსირებული. შემდგომ გამოცემებში ქართული ტოპონიმები არ სახელდება, რაც XX საუკუნის 50-იან წლებში საქართველოს საზღვრებიდან მათი გასვლითაა განპირობებული.

1943 წელს ყარაჩაის ავტონომიური ოლქის უჩკულანის რაიონისა და მიქოიანის რაიონის ნაწილის ტერიტორიებზე შეიქმნა **ქლუხორის რაიონი**, რომლის ცენტრს, ქ. მიქოიან-შახარს შეეცვალა სახელი და ეწოდა **ქლუხორი**. „დიდი საბჭოთა ენციკლოპედიის“ 21-ე ტომში ვკითხულობთ: „Клухори (б. Микоян-Шахар) - город, центр Клухорского района Грузинского ССР. Расположен на р. Кубани при впадении в нее р. Теберди на выс. 879 м. над ур. моря, на Военно-Сухумской дороге, в 65 км к Ю. от ж.-д. станции Баталпашинск и в 88 км. к С. от Клухорского перевала. Основан в 1926-1927... Имеются (1953) русская и грузинская средние школы“ [Большая ... 1953].

1944 წელსვე სოფ. **კამენომოსტი**-ს (ყოფილი ტაშკეპიური) დაერქვა **ახალშენი**, ხურზიკს – **ზედვაკე**, უჩკულანი აუღს – **მადნისხევი**, ქვემო თებერდას (ყოფილი სინტი) – **მზისა**, ზემო თებერდას – **თებერდა**, კარტჯურტს – **მთისძირი**. 1947 წელს სოფ. **ჯალზიკი**-ს გადაერქვა სახელი და უწოდეს **ახალსოფელი**, ჯინგირს – **ბარი**, მადაროს – **იალბუზი** > **მადარო**, ქლუხორს – **მადნისხევი** > **ყუბანისი**, კამენემოსტ-ს – **შერთულა**, დაუტს – **შუამთა**, ბირლიკს – **შუქურა**, ლასტოჩკას > **მელნიჩნაია** > **ხიდისკარი**. 1944 წელს ზემო სვანეთის რაიონს შემოერთებულ ყარაჩაელთა საცხოვრებელ ტერიტორიაზე: ყუბანისს – **განახლება**, ბაიდაევს – **თამარიანი**, გაგიშს – **იალბუზი**, თეგენკლის – **ფიჭვნარი**, ზემო ბაქსანს – **ბუზაბძე**.

ჩრდილოეთ ოსეთის გიზელდონის რაიონისა და ჩეჩნეთ-ინგუშეთის პრიგოროდნის სამხრეთი ნაწილი მიერთებულ იქნა ყაზბეგის რაიონზე, სადაც სახელი შეეცვალა შემდეგ ტოპონიმებს (1944 წელს): არმხი[1] – **ახალსოფელი**, ჰამეტა – **განახლება**, ჯეირახი – **დარიალი**, არმხისი (კურორტი) – **დარიალი** (კურორტი), ფორტაუხი ხუტორი – **თამარიანი**, ქვემო ოზმა – **თერგულა**, ვეინახი – **მთისძირი**, ზემო ოზმა – **შრომა**. 1944 წლის 21 მარტის დადგენილებით ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ითუმ-ყალეს[2] რაიონს შეეცვალა სახელწოდება და ეწოდა **ახალხევის რაიონი**, ხოლო ითუმ-ყალეს რაიონის ცენტრს, სოფ. ითუმ-ყალეს – **ახალხევი**. ითუმ-ყალე, მდ. არღუნის ვიწრო ხეობაში მდებარეობს და ისტორიულად ამ ხეობის შესასვლელ-გასასვლელს აკონტროლებდა. ეს კუთხე მდიდარია არქიტექტურული ძეგლებით, XVII-XVIII საუკუნის სამარხთა კომპლექსებით.

ი. ბ. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ, ქართველთმომღულე ნ. ხრუმჭოვის ზეობის ხანაში, ამ ტერიტორიების შენარჩუნება ყოვლად წარმოუდგენელი იყო და 1957 წელს კიდევაც გადაეცა რუსეთის ფედერაციას; მასობრივად შეიცვალა ქართული ტოპონიმებიც; თუმცა, ქართული სახელდებანი მეტ-ნაკლებად შეცვლილი ფორმით დღესაც საკმაოდაა წარმოდგენილი, რაც ასახულია რუსულ ენაზე გამოცემულ გზამკვლევებში.

[1] არმხი, იგივე ჯეირახი, ყველაზე დიდი დასახლებული პუნქტია არმხის, ანუ ჯეირახის, ხეობაში. ხეობის სახელწოდებად უპირატესად ჯეირახი გამოიყენება, რომელიც უკავშირდება არაბ სარდალს ჯეირახს, რომელმაც 725 წელს დარიალის ვიწროები გაიარა და ალანიაში შეიჭრა; არმხი კი ამ ხეობას ეწოდა მდ. არმხის გამო; რუსულ ენაზე გამოცემული ინგუშური ტურისტული გზამკვლევები ამ მდინარეს ხშირად ქართული სახელდებით - ქისტეთისწყალი - მოიხსენიებენ. აქ მდებარეობს ქრისტიანული ტაძარი – თხაბა-ერდი, რომელიც XII საუკუნეშია აშენებული საქართველოდან ჩატანილი ქვის ფილებით. ასევე მდ. ასას ხეობაში მდებარეობს ელბი-ერდისა და თარგიმის ტაძრები, რომელთა კედლებზე შემონახულია ქართული ასომთავრული წარწერები და ფრესკები.

[2] ათწლეულების განმავლობაში ქვეყნების, ერის, ენისა და ა.შ. თვითსახელწოდებანი ჩვენ გადმოგვქონდა რუსულიდან, რაც ხშირად იწვევდა უზუსტობებს. ამის ნიმუშია „კალა“-თი დაბოლოებული გეოგრაფიული სახელები: მახაჩკალა, ითუმ-კალე... რაც რუსული ფორმაა. კალა (სპარსულია, ნიშნავს „ციხე“-ს) იგივე სიტყვაა, რაც თბილისში არსებული ციხის დასახელებაში გვაქვს – ნარი-ყალა; რუსებს „ყ“ არა აქვთ და სხვა ენათა ამ ბგერას ისინი „კ“-თი გადმოსცემენ. მაგრამ რადგანაც ჩვენი ანბანი იძლევა საშუალებას და ეს საკითხი მოგვარებული გვაქვს, მსგავს შემთხვევებში „ყ“ უნდა ვწეროთ და არა „კ.“

ლიტერატურა

1. ამიერკავკასიისა და საქართველოს საგარეო პოლიტიკის დოკუმენტები.- ტფილისი, 1919
2. კილაძე ს.ოდესმე დიდი ყოფილა საქართველო...ასავალ-დასავალი. №47. თბილისი, 2008
3. მენთეშაშვილი ა. ქართველი, ოსი და აფხაზი ხალხების ურთიერთობის ისტორიიდან.- თბილისი, 1990
4. ნაჭყებია მ. ქართველთა ეთნოლინგვისტური ტერმინები.- თბილისი, 2006
5. საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა 1949 წლის 1 სექტემბრისათვის.- თბილისი, 1949
6. სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანება // გაზ. "კომუნისტი", 1944 წლის 12 ოქტომბერი.- თბილისი, 1944
7. Большая советская энциклопедия: Том 21.- Москва, 1953

რა განსაზღვრავს ზმნის კონსტრუქციებს ქართულში?

ცნობილია, რომ ქართული ზმნა თავისი აგებულების მიხედვით რთული ერთეულია, რასაც, უპირველეს ყოვლისა, განაპირობებს მისი მრავალპირიანობა. ამას გარდა, ზმნის ფორმაში რამდენიმე გრამატიკული კატეგორიაა წარმოდგენილი (პირი, რიცხვი, კილო, დრო, ასპექტი, გვარი, გზისობა და სხვ.). ზოგიერთი კატეგორია გამოხატულია სათანადო მორფემით, ზოგიერთი - არა. ზმნასა და აქტანტებს შორის გარკვეული სინტაქსური კავშირია: ზმნა მართავს სახელს ბრუნვაში, ხოლო სახელი მართავს ზმნას პირში. იქმნება მორფო-სინტაქსური კონსტრუქციები, რომლებიც წარმოადგენენ ქართული ენის საფუძველს. ზმნასთან შეწყობილი აქტანტების ფორმები განსაზღვრულია გარკვეული წესებით. ჩვენ გვაინტერესებს: რა არის ამ წესების განმსაზღვრელი? რა არეგულირებს ამ საკითხებს?

ერთი ცხადია, მთელი ენის სისტემა ორ კონსტრუქციას გვიჩვენებს: ცვლადს და არაცვლადს (იგულისხმება S-სა და O_{პირ}-ის ბრუნვათა ცვლილება სერიების მიხედვით და S-სა და O_{პირ}-ის ბრუნვაუცვლელობა ასევე სერიების მიხედვით).

ქართულ ენათმეცნიერებაში ეს საკითხი ერთი მიმართულებით განიხილება. ძირითადად ამოსავალი არის ზმნის გვარი.

არნოლდ ჩიქობავა გამოყოფს დინამიკურ და სტატიკურ ზმნებს, მაგრამ ზმნის უღლების I და II სქემაში ერთად წარმოადგენს მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ზმნებს (იგულისხმება კონვერსია), ხოლო III სქემაში მოცემულია სტატიკური ზმნები [ჩიქობავა, 1950].

ავტორის აზრით, *ვნებითი იწარმოება გარკვეული თავსართ-ბოლოსართებით მოქმედებითისაგან. რა აწარმოებს მოქმედებითს? რისგან იწარმოება მოქმედებითი? საკითხი მეტად რთულია. ზმნის უღლების ზოგადი პრინციპები იბერიულ-კავკასიურ ენებში გვაფიქრებინებს შემდეგს: მოქმედებითი გვარი მეორეულია, ე.ი. მოქმედებითი გვარი ნაწარმოებია* [ჩიქობავა, 1950: 60].

აკაკი შანიძე ქართული ზმნების უღლების ოთხ ტიპს გამოყოფს. კლასიფიკაცია გვარის მიხედვით არის წარმოდგენილი.

I ტიპი - უღლება მოქმედებითი გვარის ზმნებისა;

II ტიპი - უღლება დინამიკური ვნებითის ზმნებისა;

III ტიპი - უღლება საშუალ-მოქმედებითი (მედიაქტივი)ზმნებისა;

IV ტიპი - უღლება საშუალ-ვნებითი (მედიაპასივი) ზმნებისა და სტატიკური ვნებითი გვარის ზმნებისა [ა. შანიძე, 1980: 489].

დამანა მელიქიშვილი ნაშრომში „ქართული ზმნის უღლების სისტემა“ ზმნის უღლების კლასიფიკაციას დიათეზების მიხედვით წარმოადგენს. ავტორი ქართული ზმნის კონსტრუქციისა და პირთა რელაციის გამოხატვის თავისებურებათა გათვალისწინებით გამოყოფს უფრო ფართო გრამატიკულ კატეგორიას, რომელიც მოიცავს დესტინაციურ სისტემას, რეფლექსივისა და გვარის გაგებას ერთად და მას დიათეზას უწოდებს. მისი აზრით, სწორედ დიათეზა არის ზმნის კონსტრუქციის განმსაზღვრელი და გამოყოფს 3 დიათეზას:

I დიათეზაში გაერთიანებულია არასრული და სრული კონსტრუქციის აწმყოს იდენტური სტრუქტურის (მოდელის) ზმნები - ავტოტივები და აქტივები, რომელთა MS ბრუნვაცვალებადია სერიების მიხედვით.

II დიათეზაში გაერთიანებულია სრული კონსტრუქციის მქონე აბსოლუტურგარდაუვალი და რელატიურგარდაუვალი (ირიბგარდამავალი) დინამიკური ზმნები, რომელთა MS_{საბ.} და MO_{ორ. მიგ.} ბრუნვაცვლებადია სერიების მიხედვით.

III დიათეზაში გაერთიანებულია მეორეული, ინვერსიული (დატივური) კონსტრუქციის მქონე სხვადასხვა (ნარევი) სტრუქტურის ზმნები. ეს დიათეზა ზმნის პირების ინვერსიის გზითაა მიღებული და ხშირად პირის დაკარგვის შედეგადაა ჩამოყალიბებული [მელიქიშვილი, 2001: 68].

თითოეული დიათეზა რთული ერთეულია. მასში წარმოდგენილია რამდენიმე გრამატიკული კატეგორია და მოცემულია მათი ურთიერთმიმართება.

ქართული ზმნის გვართან დაკავშირებით საინტერესოა ბესარიონ ჯორბენაძის მონოგრაფია „ზმნის გვარის ფორმათა წარმოებისა და ფუნქციის საკითხები ქართულში“. გვარის კატეგორია მჭიდროდ უკავშირდება ზმნის სხვა კატეგორიებს და ზოგი მათგანის ბუნების გარკვევა მხოლოდ ზმნის გვარის წარმოქმნისა და წარმოების თავისებურებების გათვალისწინებით ხდება შესაძლებელი. ზმნის გვარი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ზმნის

ულლილების სისტემაზე, რამაც განაპირობა ის ფაქტი, რომ ულლილების ტიპები ქართულში სწორედ გვარის მიხედვითაა განაწილებული (ავტორს მხედველობაში აქვს ა. შანიძის ულლების ტიპები, - მ.ნ.) [ჯორბენაძე, 1975: 3].

ნაშრომში წარმოდგენილია ზმნის გვარის რაობის განმსაზღვრელი დებულებები. საბოლოოდ ბ. ჯორბენაძე მიდის იმ დასკვნამდე, რომ გვარი არის სინტაქსური ან სინტაქსურ-მორფოლოგიური კატეგორია. ზმნის გვარი თავისი შინაარსით აუცილებლად გულისხმობს წინადადების გარკვეულ კონსტრუქციას, სუბიექტის გარკვეულ დამოკიდებულებას ზმნით გადმოცემული მოქმედებისადმი. რაც შეეხება ამ სინტაქსური მოვლენის მორფოლოგიურ გამოხატვას, ეს ხდება მხოლოდ ენათა გარკვეულ ნაწილში [ჯორბენაძე, 1975: 10].

ამგვარი განმარტება საშუალებას გვაძლევს გამოვყოთ მხოლოდ აქტიური და პასიური, მხოლოდ მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ზმნები, რადგან ქართულში ქვემდებარის აქტიურობის მიხედვით გაჭირდება მოქმედებითი და საშუალო გვარის ერთმანეთისაგან გამიჯვნა. როგორც ცნობილია, ა. შანიძე მოქმედებით და საშუალო გვარს ერთმანეთისაგან პირდაპირი ობიექტის ქონა-არქონის მიხედვით ასხვავებს, ანუ იმის *გათვალისწინებით* „*მოქმედება სხვა პირზეა დამართული, თუ არა*“ [შანიძე, 1980: 280]. გვარის განსაზღვრისას პირდაპირ ობიექტზე მითითება ბ. ჯორბენაძეს არ მიაჩნია მიზანშეწონილად, რადგან ასეთი განმარტებისას იშლება ზღვარი გვარსა და გარდამავლობას შორის. ჩვენც ამ აზრს ვიზიარებთ, რადგან საქმე გვაქვს ორ სხვადასხვა კატეგორიასთან. საგულისხმოა, რომ არსებობს ენები, რომლებსაც აქვს გარდამავლობის კატეგორია, მაგრამ არა აქვთ ჩამოყალიბებული გვარის კატეგორია. ასეთი შემთხვევები გვხვდება მთის კავკასიურ ენებში.

რაც შეეხება საშუალო გვარს, ა. შანიძე ორ ტიპს წარმოგვიდგენს: საშუალო-მოქმედებითსა და საშუალო-ვნებითს (რომელთაც აქვთ მხოლოდ აწმყოს წრის მწკრივების ფორმები), ხოლო მათი სახელწოდება განისაზღვრება იმის მიხედვით, რომელი გვარის ზმნის ფორმებს გამოიყენებენ ისინი შემდგომი მწკრივების წარმოებისას. საყურადღებოა რ. ენუქაშვილის მოსაზრება საშუალო გვართან დაკავშირებით: არ შეიძლება ერთ სიბრტყეზე განვიხილოთ მედიააქტივები და მედიაპასივები. მედიააქტივი ზმნები, რომლებიც საშუალო გვარის უმეტესობას წარმოადგენს, ისევე გამოხატავენ S მოქმედებას, როგორც მოქმედებითი გვარის ზმნები [Енукашвили, 1974: 6]. გარკვეული წინააღმდეგობა არსებობს ზოგადად ვნებითი გვარის განმარტებაშიც. ვნებითი გვარის ზმნები გამოირჩევიან პასივობის ფუნქციით, რაც ქართულ ენაში ყოველთვის არ დასტურდება. მაგ.: ასეთია ვნებითად მიჩნეული ზმნები, ე. წ. დეპონენსები [შანიძე, 1980: 96], რომლებიც გამოხატავენ აქტიურ მოქმედებებს: *იგინება*,

ეზიდება, ელაპარაკება და სხვ. ასევე შეიძლება ორ ფორმას სემანტიკის თვალსაზრისით აქტიური სუბიექტი ჰქონდეს და ამით ისინი ერთმანეთისაგან არ განსხვავდებოდნენ, მაგრამ ორი სხვადასხვა გვარის ზმნა იყოს. მაგ.: *ვმალავ* - S აქტიურია და მოქმედებს ობიექტზე (ზმნა - მოქმედებითი გვარისა), მაგრამ *ვიმალევი* - S კვლავ აქტიურია, მხოლოდ არ გააჩნია სამოქმედო ობიექტი (ზმნა - ვნებითი გვარისა).

საყურადღებოა, რომ ა. შანიძე ქართულში გვარის დეფინიციის დროს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორად მიიჩნევს კონვერსიას, გვარის ფორმებს ერთმანეთის მიმართ კონვერსიული დამოკიდებულება აქვთ. *ქართულში კარგად უპირისპირდება ერთმანეთს მოქმედებითი და ვნებითი, ურთიერთობა აქტივსა და პასივს შორის ისეთია, რომ ერთი წარმოადგენს მეორის მობრუნებულ სახეს* [შანიძე, 1980: 281]. კონვერსიის აუცილებელი პირობაა, რომ კონვერსიული წყვილი ერთმანეთისაგან განსხვავდებოდეს პირთა რაოდენობის მხრივაც, რაც გამოწვეულია აქტიური, სუბიექტური პირის, დაკარგვით. მოქმედებითი და ვნებითი გვარი გაიაზრება, როგორც ორი განსხვავებული ფორმა. ამავე დროს, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, მათ შორის არსებობს კონვერსია, რაც არის ნიშანი იმისა, რომ ეს ორი ფორმა ერთმანეთს უპირისპირდება გვარის კატეგორიის მიხედვით. თავისთავად კონვერსია სემანტიკური მოვლენაა: აქტიური სუბიექტის გაქრობის შემდეგ პირდაპირი ობიექტი იკავებს სუბიექტის ადგილს. შესაბამისად იცვლება კონსტრუქციაც და ზმნის ფორმაც. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ერთდროულად ორ პროცესთან, რომლებიც ერთმანეთის პარალელურად მიმდინარეობს. გარდამავალი ზმნა ხდება გარდაუვალი, რადგან იკარგება აქტიური სუბიექტი და პირდაპირი ობიექტი იკავებს სუბიექტის ადგილს, ანუ ის აღარ არის პირდაპირი ობიექტი და ზმნა ხდება გარდაუვალი. ამავე დროს კონვერსიის წესებიც დაცულია, ხდება პირის კლება.

მაგ.:

ვანო აშენებს სახლს (აშენებს ის (S), მას (O_{პირ.}) - მოქმედებითი გვარი);

სახლი შენდება (შენდება ის (S) - ვნებითი გვარი).

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ამ შემთხვევაშიც გარდამავლობა არის ძირითადი, რადგან როგორც გარდაუვალი, ისე გარდამავალი ზმნებში პირის მატება ან კლება სხვადასხვა პროცესთან არის დაკავშირებული და არა მხოლოდ კონვერსიასთან.

მაგ.:

დედა კერავს კაბას (ის, მას - ორპირიანი, მოქმედებითი გვარი);

დედა უკერავს კაბას შვილს (ის, მას, მას - სამპირიანი, მოქმედებითი გვარი).

ორივე ზმნა მოქმედებითი გვარისაა.

მაგ.:

ვანო იზრდება (ის - ერთპირიანი, ვნებითი გვარი);

ვანო ეზრდება დედას (ის, მას - ორპირიანი, ვნებითი გვარი).

ორივე ზმნა ვნებითი გვარისაა.

საყურადღებოა, რომ კონვერსია არ გვაქვს მოქმედებითი და საშუალი გვარის ზმნებს შორის, არც ვნებითსა და საშუალი გვარის ზმნებს შორის. რა ურთიერთობაა გორდება და გორავს ზმნებს შორის კონვერსიის თვალსაზრისით? ცხადია, არავითარი. ასეთ შემთხვევაში, თუ კონვერსიიდან ამოვალთ, შეიძლება ითქვას, რომ საშუალი გვარის ცალკე გამოყოფა ეჭვქვეშაა. მაგრამ რომელ გვარს მივაკუთვნოთ ზმნები: წუხს, დულს, ტირის, კივის, ცეკვავს და სხვ. როგორც ცნობილია, ამ ტიპის ზმნებს, ა. შანიძისაგან განსხვავებით, არნ. ჩიქობავა უგვარო ზმნებს უწოდებს. როგორ აიხსნება დაპირისპირება: აწუხებს - წუხს, ატირებს - ტირის, ამღერებს - მღერის და ა.შ. ზმნებს შორის. ბ. ჯორბენაძის აზრით, აწუხებს - წუხს ტიპის ზმნები ერთმანეთს უპირისპირდება უკუქცევითობის თვალსაზრისით. აწუხებს - უკუუქცევითია, ხოლო წუხს - უკუქცევითი. დაპირისპირება მათ შორის ამჟამად მხოლოდ ფუნქციურია. უკუქცევითობის ნიშანი *ო*, მხოლოდ უღლების დროს გამოჩნდება [ჯორბენაძე, 1975: 79]. მაგ.: წუხს - იწუხებს - აწუხებს, ამღერებს - იმღერებს, ატირებს - იტირებს.

ამას გარდა, აწუხებს - წუხს ტიპის ზმნები ერთმანეთს უპირისპირდება დინამიკურობა-სტატიკურობის მიხედვითაც. არნ. ჩიქობავას აზრით, სტატიკური ზმნები ენის განვითარების იმ საფეხურს უნდა ასახავდნენ, როდესაც ზმნა მდგომარეობას აღნიშნავდა და ეს მდგომარეობა თვისების მსგავსად უცვლელი იყო დროში [ჩიქობავა, 1950: 51]. მაგრამ დინამიკურობის შეძენას სემანტიკურად თან მოჰყვა დროის გაგებაც. მაგალითები: ტირის (სტატიკური) - ატირებს (დინამიკური, ახლანდელი დრო), წუხს (სტატიკური) - აწუხებს (დინამიკური, ახლანდელი დრო) ამრიგად, ბ. ჯორბენაძის აზრით, ე. წ. საშუალი გვარის ზმნები თავისი წარმოშობით, თავდაპირველი ბუნებით სხვა არაფერია, თუ არა გარკვეული გარდამავალი ზმნებისგან ნაწარმოები უკუქცევითი ფორმები. აწუხებს - წუხს ფორმები

ერთმანეთს უპირისპირდება არა გვარის, არამედ უკუქცევითობის თვალსაზრისით. წუხს ფორმა არსებითად გარდაუვალი მოქმედებითი კი არ არის, არამედ უკუქცევითი მოქმედებითა, სადაც სუბიექტი თავისივე მოქმედების ობიექტია. უკუქცევითი ფორმა თავისი მნიშვნელობით სტატიკურია. იგი შეიძლება გარდამავალიც იყოს. ამავე დროს ის შესაბამისი უკუქცევი აქტიური დინამიკური ფორმის საოპოზიციო ცალია [ჯორბენაძე, 1975: 79]. ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ ატირებს - ტირის, ამღერებს - მღერის ტიპის ფორმები ერთმანეთს უპირისპირდებიან არა გვარის (ყველა მოქმედებითი გვარისაა, აქტიურია), არამედ უკუქცევითობის თვალსაზრისით. მაგ.: ატირებს, ამღერებს - უკუქცევითია; ტირის, მღერის - უკუქცევითი (ბ. ჯორბენაძის მიხედვით). ჩვენი აზრით, აღნიშნულ შემთხვევებში პირველად კაუზატივთან გვაქვს საქმე.

ამრიგად, კაუზატივი და უკუქცევითობა ცალკე მდგომი ენობრივი მოვლენები, დამოუკიდებელი გრამატიკული კატეგორიებია, რაც არ ნიშნავს გვარის კატეგორიას, არც გარდამავლობას და არც დინამიკურობა-სტატიკურობას. ჩამოთვლილი კატეგორიები სულ სხვადასხვა ენობრივი ცნებებია და მათი გამიჯვნა აუცილებელია. ისინი ჩვეულებრივ ზმნის ფორმაში ერთდროულად არიან წარმოდგენილი ისევე, როგორც სხვა გრამატიკული კატეგორიები. მაგ.: *უშენებდეს* ფორმაში ერთდროულად არის წარმოდგენილი დროის, კილოს, გვარის, ქცევისა და ა.შ. კატეგორიები.

ბ. ჯორბენაძის აზრით, გვარის კატეგორიის განსაზღვრა, როგორც მორფოლოგიურ-სინტაქსური კატეგორიისა, რომელიც ზმნის გარკვეული ფორმით აღნიშნავს ქვემდებარისა და შემასმენლის ურთიერთობას ქვემდებარის აქტიურ - პასიურობის თვალსაზრისით, ქართულისათვის ყოველთვის მისაღები არ არის. [ჯორბენაძე, 1975: 83].

ამ მოსაზრებას იზიარებს დამანა მელიქიშვილიც. მისი აზრით, ქართულში გვარის კატეგორია არ არის მკვეთრად გამოყოფილი რეფლექსივისაგან. თუმცა, იგი აღნიშნავს, რომ ა. შანიძემ თანამედროვე ქართული ზმნის სისტემაში წარმატებით მოახდინა დიფერენცირება გვარისა და ვერსიის (ქცევის) კატეგორიებისა, მაგრამ მაინც, ვერც ფორმალური და ვერც სემანტიკური თვალსაზრისით, ვნებითი და საშუალო გვარის კატეგორიათა გამოყოფა ვერ აკმაყოფილებს გვარის კატეგორიის იმ გაგებას, რომელიც ზოგად ენათმეცნიერებაშია მიღებული და უნივერსალურია [მელიქიშვილი, 2001:65]. ამის მიზეზად ავტორი მიიჩნევს ქართული ზმნის პოლიპერსონალიზმს.

ჩვენ სავსებით ვიზიარებთ ბ. ჯორბენაძისა და დ. მელიქიშვილის მოსაზრებებს აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით და ვფიქრობთ, რომ გვარი ქართულში არის სემანტიკური

კატეგორია, რომელიც გულისხმობს ურთიერთობას სუბიექტსა და ზმნით გამოხატულ მოქმედებას შორის და აღნიშნული კატეგორია ჩამოყალიბების პროცესშია, რასაც ადასტურებს სტატიკური ზმნის ფორმების ცვლა [Сухишвили, 1971: 23].

გვარი რომ სემანტიკური კატეგორიაა, ბ. ჯორბენაძე ასეთი მაგალითებითაც ამტკიცებს: *ძევს, ხევს*. ეს ზმნები ფორმის მიხედვით იდენტურია. განსხვავება მხოლოდ შინაარსშია, რაც განაპირობებს პირველის გარდაუვალობას, ხოლო მეორის გარდამავლობას. მათი ფორმოზრევი გარჩევა მხოლოდ უღლების პარადიგმებში არის შესაძლებელი. სუბიექტი ორგვარი შეიძლება იყოს - აქტიური და პასიური, რასაც ძირითადად კონტექსტი განსაზღვრავს, რაც იწვევს სიტყვათა შესაბამის დაჯგუფებას. ამ ჯგუფში მკვიდრდება შესაბამისი გრამატიკული ფორმები, რომლებიც უკვე ფორმოზრევიდან ასხვავებენ გარდამავალი მოქმედების შემცველ წინადადებას გარდაუვალისაგან. რაც გვაძლევს განსხვავებას გარდამავალ და გარდაუვალ ზმნებს შორის.

კონკრეტულ ენაში განვითარების გარკვეულ საფეხურზე ყალიბდება გარდამავალი და გარდაუვალი ზმნების ჯგუფები, რაც, უპირველეს ყოვლისა, სემანტიკით არის განპირობებული. მაგრამ პირველი ტიპის ზმნებისაგან იწარმოება შემდეგ მეორე ტიპის ზმნები. მაგ.: გარდაუვალი სემანტიკის ზმნისაგან, ვთქვათ, *თბება* (ვნებითი გვარი), იწარმოება გარდამავალი *ათბობს* (მოქმედებითი გვარი). ასევე *წერს* (მოქმედებითი გვარი) გარდამავალი სემანტიკის ზმნისაგან იწარმოება გარდაუვალი *იწერება* (ვნებითი გვარი).

ამ წარმოებული ფორმების საფუძველი თვით კონსტრუქციაში უნდა ვეძებოთ.

ხოლო თვით ამ ზმნების გარდამავალ და გარდაუვალ ვარიანტებს შორის განსხვავებას მივყავართ ზმნის გვარის ფორმათა გამოყოფამდე [Менщанинов, 1967:95].

ამრიგად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ, ზოგადად, გარდამავლობის კატეგორიის ჩამოყალიბება წინ უსწრებს გვარის კატეგორიის ჩამოყალიბებას (რასაც ძალიან ბევრი ენათმეცნიერი აღნიშნავს), როგორც ეს არის მთის კავკასიურ ენებში, კერძოდ, ხუნძურში.

გვარის ფორმების დაპირისპირება შესაძლებელი გახდა მხოლოდ მას შემდეგ, როცა ქვემდებარე და დამატება საბოლოოდ გამოეყვნენ ერთმანეთს, როგორც დამოუკიდებელი კატეგორიები. სუბიექტ-ობიექტის ურთიერთგამოყოფა უშუალოდ უკავშირდება საკითხს წინადადების კონსტრუქციის შესახებ, რადგან სუბიექტ-ობიექტის ჩამოყალიბება სწორედ

წინადადების კონსტრუქციაში პოულობს თავის საფუძველს, რაც, თავის მხრივ, დაკავშირებულია მათი ბრუნვის ფორმებით გაფორმებასთან [ჯორბენაძე, 1975: 19.].

ვარაუდობენ, რომ გვარი, როგორც ზმნის კატეგორია, ქართულში შედარებით გვიან ჩამოყალიბდა და მისი ფორმირების პროცესი დღესაც არ არის დასრულებული [ჯორბენაძე, 1975: 31]. გვარის ფორმები ყალიბდება გარდამავალი და გარდაუვალი ზმნების ურთიერთდაპირისპირებულ ფორმათა საფუძველზე. ენა სპეციალური აფიქსების საშუალებით აწარმოებს არა მარტო ვნებითი გვარის ფორმებს (ვნებითი გვარის მაწარმოებელი ხმოვანი პრეფიქსების შესახებ განსხვავებული აზრიც არსებობს, რაც არ წარმოადგენს ჩვენი კვლევის ობიექტს), არამედ ზოგჯერ მოქმედებითი გვარის ფორმებსაც. ასევე ერთმანეთისაგან განსხვავდება გარდამავალი და გარდაუვალი ზმნის ფორმებიც. ერთი ცხადია, გვაქვს მხოლოდ ორი კონსტრუქცია: ცვლადი და არაცვლადი და ეს განსხვავება ზმნის ფორმებშიც აისახება. კერძოდ, მყოფადში (შეიძლება აწმყოშიც) გარდაუვალ ზმნებს, როგორც წესი, აქვს დაბოლოება -ები/-ება (რომელიც ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში დინამიკური ვნებითის დაბოლოებადაა მიჩნეული. რამდენიმე ზმნას აქვს -ევი/ევა ან -ობი/ობა). არა აქვს მნიშვნელობა აღნიშნული ფორმა საუღლებელი ზმნისათვის საკუთარია თუ ნასესხები. მთავარია, რომ -ები/-ება დაბოლოების მქონე ზმნებს აუცილებლად არაცვლადი კონსტრუქცია აქვს. არც ერთი შემთხვევა არ დასტურდება ენაში, რომ -ები/-ება დაბოლოების მქონე ზმნა ქმნიდეს ცვლად კონსტრუქციას, თუნდაც სამპირიანი ზმნა იყოს. არსებობს ასეთი მაგალითებიც, როდესაც ერთი და იმავე ძირის მქონე ზმნას, ორპირიანს, ცვლადი კონსტრუქცია აქვს, ხოლო სამპირიანს - არაცვლადი.

მაგ.:

ნიკო თამაშობს ბურთს;

ნიკო ეთამაშება ბურთს ამხანაგს;

ნიკომ ითამაშა ბურთი.

ნიკო ეთამაშა ბურთს ამხანაგს.

ასეთი მაგალითები ცოტა არ არის.

ჩვენი აზრით, -ები- და ებამორფემიანი ზმნის ფორმა გარკვეულ კონსტრუქციას მოითხოვს, რაც, თავის მხრივ, გარდამავლობას უკავშირდება.

ზმნები, რომლებსაც მყოფადში არა აქვთ -ები/-ება დაბოლოება, ცვლადი კონსტრუქციისაა - გარდამავალია. მათ შორის არის ყველა მოქმედებითი გვარის ზმნა და ე.წ. საშუალო-მოქმედებითი, რომლებსაც ჩვენ პოტენციურად გარდამავლ ზმნებს ვუწოდებთ. ისინი

ძირითადად უკუქცევით ფორმებს აწარმოებენ. მაგ.: *სადილობს, ისადილა (სადილი), ცეკვავს, იცეკვა (ცეკვა)* და ა.შ.

რაც შეეხება არაცვლად კონსტრუქციას, აქ შედის გარდაუვალი ზმნები. ა. შანიძის კლასიფიკაციის მიხედვით, ყველა ტიპის ვნებითი: დინამიკური, სტატიკური და საშუალებითები.

დინამიკური ვნებითები საკუთარ ფორმებს აწარმოებენ, ხოლო ყველა დანარჩენს ჩაენაცვლება ისეთი ფორმები, რომლებსაც ექნება -ები/-ება დაბოლოება. მაგ.:

დგება (დინამიკური ვნებითი) - ადგება;

აფენია (სტატიკური ვნებითი) - (და)ეფინება;

დგას (საშუალებითი) - იდგება.

ქართულში ზმნასთან დაკავშირებული ყოველი პირი ზმნის სემანტიკაში აისახება და თითოეულ პირს თავისი გრამატიკული ფუნქცია აქვს, რომელიც შესაბამისი ფორმითაა წარმოდგენილი. ევროპულ ენებში კი მხოლოდ ერთი პირი აისახება ზმნის სემანტიკაში, ამიტომ ის ყოველთვის ერთი ფორმით არის მოცემული (იგულისხმება ზმნასთან შეწყობილი ნაცვალსახელი). ქართული ზმნის პოლიპერსონალიზმთან არის დაკავშირებული სწორედ ზმნასთან შეწყობილი აქტანტების ფორმები, რომლებიც გარდამავლობით განისაზღვრება: თუ ზმნა გარდაუვალია აქტანტების ბრუნვები უცვლელია; თუ ზმნა გარდამავალია - აქტანტების ბრუნვები ცვალებადია სერიების მიხედვით, რაც მნიშვნელოვანია, რადგან სხვაობა გარდაუვალ და გარდამავალ ზმნებს შორის აუცილებლად უნდა გამოიხატოს. ქართულში ის გამოხატულია S-სა და O_{პირ}-ის ბრუნვაცვალებადობით, რის შედეგადაც ვიღებთ სწორედ ცვლად კონსტრუქციას.

მაშასადამე, ქართული ზმნის კონსტრუქცია განისაზღვრება არა S-ის აქტიურობა-პასიურობით, არამედ გარდამავლობით. სამოქმედო ობიექტის არსებობა ზმნაში თავისთავად აქტიურ სუბიექტს გულისხმობს. თუ ჩვენ მოქმედებითი გვარის ზმნის განსაზღვრისას აღვნიშნავთ, რომ ის არის აქტიური S-ის მქონე, რომელსაც გააჩნია სამოქმედო ობიექტი, ხოლო საშუალო გვარი არის აქტიური, რომელსაც არ გააჩნია სამოქმედო ობიექტი, მაშინ გვარი და გარდამავლობა იდენტური კატეგორიები აღმოჩნდება, რაც ასე არ არის.

ჩვენი აზრით, გვარი ქართულში სემანტიკური კატეგორიაა, რომელიც ჩამოყალიბების პროცესშია, ზმნის კონსტრუქციებს კი გარდამავლობა განსაზღვრავს. გარდაუვალი ზმნებისათვის დამახასიათებელია მყოფადში -ები / -ება მორფემით წარმოებული ფორმები. მყოფადის ფორმის ჩამოყალიბებამ ერთგვარად განსაზღვრა ზმნის უღლების სისტემები, რომლებიც მკვეთრად გაემიჯნა ერთმანეთს. ეს მოვლენა ფორმების წარმოებაშიც გამოიხატა, რასაც ჩვენ სწორედ -ები/-ება დაბოლოებას ვუკავშირებთ, რომელიც ექნება გარდაუვალ ზმნებს მყოფადში. ამ დაყოფას მე-3 სუბიექტური პირის აღმნიშვნელი მორფემებიც დაექვემდებარა და სხვა მორფემებიც (რომელთა შესახებ ჩვენ აქ არ შევჩერდებით).

ჩვენთვის მთავარია შემდეგი: საკითხს განვიხილავთ არა ცალკეული ფორმის ან კატეგორიის მიხედვით, არამედ მთლიანობაში, მთელ კონსტრუქციას, რაც არის ენის საფუძველი.

ქართული ზმნის უღლების სისტემა ორ ძირითად კონსტრუქციას გვიჩვენებს: ცვლადს და არაცვლადს. ხოლო ისინი, თავის მხრივ, სხვა გრამატიკული კატეგორიების გათვალისწინებით, შეიძლება ორ ქვეჯგუფად დავყოთ:

ცვლადი:

1. გარდამავალი ზმნები (ხატავს, გრეხს, აშენებს, წერს და ა.შ.);
2. პოტენციურად გარდამავალი ზმნები (ცეკვავს, ცხოვრობს, ტირის, ჩივის და ა.შ.).

არაცვლადი:

1. გარდაუვალი პირდაპირი წყობის ზმნები (იზრდება, თბება, ეფერება, ემალება და ა.შ.).
2. გარდაუვალი ინვერსიული წყობის ზმნები (მაქვს, მყავს, მიყვარს, მშობს და ა.შ.).

ლიტერატურა

1. მელიქიშვილი დ. ქართული ზმნის უღლების სისტემა. - თბილისი, 2001
2. შანიძე ა. ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები. - თბილისი, 1980
3. ჩიქობავა არნ. ქართული ენის ზოგადი დახასიათება. ქეგლ. 1. - თბილისი, 1950
4. ჯორბენაძე ბ. ზმნის გვარის ფორმათა წარმოებისა და ფუნქციის საკითხები ქართულში. - თბილისი, 1975
5. Енукашвили Р. Глагол среднего залога в древнегрузинском языке. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. - Тбилиси, 1987

6. Мещанинов И. Язык и мышление.- Москва, 1967
7. Сухишвили М. Статические глаголы в грузинском языке. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук.- Тбилиси, 1971

ახალგაზრდების დისკურსის მოდალობა

სტატიაში გაანალიზებულია მოზარდი გოგონებისა და ბიჭების საუბრების მოდალობა ქართული ენობრივი მასალის მიხედვით. ნაშრომის კორპუსს შეადგენს 2008-2011 წლებში ჩვენ მიერ გაკეთებული ქალაქ ქუთაისის საღორის უბანში მცხოვრები ახალგაზრდების (12-18 წლის) დისკურსის აუდიო-ვიდეო ჩანაწერების ტრანსკრიპციები. ჩანაწერთა ტრანსკრიპცია შესრულებულია GAT-ის მიხედვით (Gesprächsanalytische transkription)^[1]. სტატიაში განხილულია 5 დიალოგი.

კომუნიკაციის ეთნოგრაფიისათვის მნიშვნელოვანია, რა მოდალობით მიმდინარეობს საუბარი. ინტერაქციული მოდალობა მეთოდია, რომლის საშუალებითაც ენობრივ გამოხატულებებს, ენობრივ ქცევებს, გარკვეულ სიტუაციებს სიმბოლური მნიშვნელობა ენიჭება. ინტერაქციული მოდალობა შესაძლებელია იყოს სერიოზული, პათეტიკური, აგრესიული, ჰქონდეს თამაშის ან ხუმრობის ხასიათი და ა.შ. ინტერაქციული მოდალობა განპირობებულია არა ცალკეული მოსაუბრით, არამედ ინტერაქტანტებით. ინტერაქციულ მოდალობას დიდი ზეგავლენა აქვს საუბრის აქტზე. იგი მოსაუბრის პერსპექტივას გამოხატავს. საუბრისას მოდალობის ცვლა დამოკიდებულია მოსაუბრესა და მის პარტნიორზე, პარტნიორი ან უბამს მხარს ცვლილებას ან არა. შესაბამისად, ხდება მოდალობის ან განვითარება, ან შეწყვეტა. ინტერაქციული მოდალობის შეუფერხებელი განვითარებისთვის აუცილებელია მოსაუბრე პარტნიორის საკომუნიკაციო კომპეტენციის ცოდნა. ინტერაქციული მოდალობა შეიძლება მოიცავდეს მთელ საუბარს, მის ნაწილებს ან ცალკეულ ენობრივ გამოხატულებებს. მაგალითად, სერიოზული საუბარი შესაძლებელია შეწყდეს მოკლე სახუმარო ჩართვებით.

ახალგაზრდების მიდრეკილებაა, გაერთონ, იხუმრონ. მათი საუბრის 90% შეიცავს ხუმრობას, ირონიას, ქილიკს [Bierbach, 1996: 262]. ახალგაზრდების საუბრებში ძნელია, საზღვარი გავავლოთ სინამდვილესა და ფიქციას შორის, გამოგონილ ისტორიებსა თუ ფიქტიური მასალით გამდიდრებულ ნამდვილ ისტორიებს შორის. ხშირია შემთხვევები, როცა მოზარდები ერთმანეთს ეჯიბრებიან, ვინ უფრო აბსურდულ ისტორიას შეთხზავს. ის, რაც ზრდასრული ადამიანებისათვის შეურაცხმყოფელი და მიუღებელია, ახალგაზრდებისთვის შესაძლებელია ინტიმურობისა და კეთილგანწყობის ნიშანი იყოს.

ახალგაზრდების დისკურსის ყველაზე გავრცელებული მოდალობაა ხუმრობანარევი იუმორი, არასერიოზული საუბრები. იუმორი ჯგუფის ფენომენია. ყველა ჯგუფს იუმორის მოყოლის სპეციფიკური მანერა აქვს. არასერიოზულ, ხუმრობა-გართობის მოდალობას ახალგაზრდების ჯგუფში სოლიდარობის, ურთიერთგაგებისა და გართობის ფუნქცია აქვს. იუმორის დახმარებით ისინი გამოხატავენ, აგრეთვე, თავიანთ დადებით ან უარყოფით დამოკიდებულებას ვინმეს ან რაიმეს მიმართ. ბიჭების ხუმრობა უფრო ვულგარულია, თუმცა, ამავე მოდალობის მქონე ხუმრობები არც გოგონებისთვისაა უცხო.

ახალგაზრდების დისკურსის მნიშვნელოვანი მახასიათებელია მხიარული ამბები, ანეკდოტების მოყოლა. გოგონები ხშირად ყვებიან სახუმარო ისტორიებს, ბიჭები - ანეკდოტებს.

მაგალითი 1. საუბრობენ გოგონები:

1 B: აუ შენ ის იცი?	25 მე ვუთხარი ((იცინის))
2 ჭუმბურიძე რო ავაგდე?	26 რო ჩამოგგლიჯავ მაგ თმებს და
3 C: [არა	27 [გათრევ მე ვუთხარი ((იცინის))
4 A: [აუუ ეგ მაგარი იყო	28 C: [ვაიმეეე ცუდად ვარ ((იცინის))
5 B: კაროჩე (-)	29 შენ სეირს განახებ
6 ჩემი მეგობრის საიტიდან შევედი	30 A: [ხო აზრზე ხარ რა დღეში იყო ((იცინის))
7 უკაცრავად	31 B: [შენ ვის ართმევ შეყვარებულსთქო
8 E ეს წითელი ჩექმები სად შეიძინეთთქო	32 C: დედაააა ((იცინის))
9 A: წითელი ჩექმები რო აცვია გლავნიზე	33 B: ვაიმეო არავის არ ვართმევო(-)((პატარა გოგოს ხმით))
10 C: ვაიმე ხო წითელი ((იცინის))	34 M მე არ მჩვევია ეგეთებითო ((პატარა გოგოს ხმით))
11 A: თან პახოდუ მე მწერს	35 ((ყველა იცინის))
12 G გოგო ვიღაც მწერს სად იყიდე ჩექმებით	36 B: შე ქუჩის ქალო

- 13 და რავარი სათქმელია ახლა რო 37 M[მე ვუთხარი
- 14 ძლინკებისაა 38 A: [და პახოდუ მე მწერს გოგო ვინაა ეგი
((ივინის))
- 15 მე ვუთხარი 39 შოკში ჩავარდა გოგო
- 16 შენც უთხარი რო სადაც მაგარ M მე ვაწყნარებ რაღაც გაუგებრობაა და
40 მაღაზიაში გაირკვევა ((ივინის))
- 17 B: ახლა მე თან ამას ვწერ რეაქციებს 41 C: დედააააა
დაუკვირდითქო
- 18 მე ჯერ პასუხს არ მცემსთქო 42 ამაყენეეეეეეთ ((ივინის))
- 19 C: ((ივინის)) 43 B: აუ ვიხიხეთ ძირს რა
- 20 B: არ მცემს პასუხს და ვეკითხები 44 A: მაგარი იყო
- 21 თქვენ საღორიელი ხო ხართთქო? 45 C: აუ ჭუმბურიძე რო ვიცი ახლა
- 22 K კიო(.) 46 M ნე ვინავატა იაა(-) ონ სამ პრიშოლ
((ფიქტიური ციტირება))
- 23 A ამაზე მომწერა კიო 47 ((ყველა ივინის))
- 24 შენ ((ივინის)) (-)

B და A C-ს სასაცილო ამბავს უყვებიან. საუბარს იწყებს B. ის ჯერ არკვევს, იცის თუ არა C-მ, როგორ "ააგდეს" ჭუმბურიძე (სტ. 1-2). უარყოფითი პასუხის შემდეგ იწყებს ძირითადი შინაარსის მოყოლას, თხრობის დროს იყენებს ლექსიკურ განმეორებას: "მე ვუთხარი ... მე ვუთხარი" (სტ. 15/25/27/37). აღმოჩნდა, რომ B მეგობარ გოგონას უცხო ადამიანის ინტერნეტ-გვერდიდან გაესაუბრა. ეკითხება: სად შეიძინა ჩექმა, რომელიც "გლავნიზე" დადებულ სურათში აცვია (სტ. 9) (იგულისხმება ინტერნეტ-გვერდზე განთავსებული ფოტო). გოგონას ჩექმა "ძლინკია" (მეორადი მოხმარების ფეხსაცმელია) B და A ამის შესახებ ინფორმირებულნი არიან. B სთხოვს A-ს, დაუკვირდეს მსხვერპლის რეაქციებს. ჭუმბურიძე გაება მეგობრების დაგებულ მახეში: A-ს სწერს, რომ ინტერნეტში შემოსულ მოსაუბრეს ვერ ეუბნება, რომ ჩექმა მეორადი მოხმარებისაა და პასუხს არ სცემს. B ეკითხება, საღორიაზე თუ ცხოვრობო (სტ. 21). მთხრობელის სიცილი საუბარს აფერხებს (სტ. 22-23), ეს სიგნალია, რომ ყველაზე სასაცილო სწორედ ახლა იწყება: B-მ მეგობარ ჭუმბურიძეს დაუწყო ლანძღვა, მუქარა; დააბრალა, რომ იგი შეეყვარებულის წართმევას უპირებს, რამაც მსხვერპლი შოკში ჩააგდო (სტ. 29). ისტორიის

თხრობის პროცესში C თითქმის შეუჩერებლად იცინის, იცინის ყველა, რაც იმის დასტურია, რომ ისტორია დადებითად შეფასდა. საუბრის არასერიოზული მოდალობა პარტნიურული, კოოპერაციული დინამიკით მიმდინარეობს. B და A გოგონები ერთმანეთს ხელს უწყობენ ამბის მოყოლაში. C კარგი მსმენელის როლშია, იცინის და ემოციებს გამოხატავს: დედაა (სტ. 32), ვაიმე ცუდად ვარ (სტ. 28), ამაყენეთ (სტ. 41), ამით B-ს და A-ს სტიმულს აძლევს ხალისით გააგრძელონ თხრობა. გოგონებმა ასევე გამოიყენეს მარკირებული ხმით ციტირება (სტ. 33-34), ფიქტიური საუბრის ციტირება (სტ. 45). კვლევები ადასტურებს, რომ ბიჭების ხუმრობის დიდი ნაწილი სექსუალურ თემებს ეხება. ხშირად იყენებენ ვულგარულ, ეროტიკულ გამოთქმებს [Bierbach, 1996; Fine, 1987]. მათი მიზანია გართობა და დომინანტური პოზიციის მოპოვება. ის, ვინც კარგად ხუმრობს, ჯგუფშიც წარმატებულია [Branner 2003: 133]. შემდეგ დიალოგში ქართველი ბიჭი ყვება ანეკდოტს.

მაგალითი 2. საუბრობენ ბიჭები:

1 A: კაროჩე(-)	21 A:მართლა
2 კაროჩე	22 B: [მომიხიჭინეთ
3 ქუთაისელი	23 G: [უნდა გაგვეცინოს ბოლოს?
4 ორი ქუთაისელი შეხვდნენ ერთმანეთს კაროჩე	24 A: ანეკდოტი იყო ეს თუ=
5 და ერთი ეუბნება აუ კაროჩეო	25 B: დრამა დრამა ((იცინის))
6 ერთი ქალი გავიცანო	26 D: რაო?
7 წავიყვანე რესტორანშიო	27 B: ბიჭო სამი საათი ზის და ყვება და ვერ გაიგე?
8 ვაქეიფეო(.)	28 D: თავიდან დაიწყე თავიდან
9 მერე ტანსაცმელი ვუყიდეო(.)	29 A: ორი ქუთაისელი შეხვდა ერთმანეთს=
10 მერე ოქროულობაო(.)	30 B: ვაი მე
11 მერე ბეწვეულობაო(.)	31 [არ გინდა რაააა
12 B: [ბიჭო დაამთავრე	32 G:[არ გვინდა არ გვინდა
13 A:D[და მერე კიდე ბოლოსო	33 B: გაჩუმდი ((ყველა იცინის))
14 B ბოლოსო წავიყვანე და კაი პრიჩოსკა	34 A: აუ იგი თუ იცით თქვენ(--)

გავუკეთეო

15 მერე მერეო?	35 იგი(-) იგი(-)
16 მერე გოუშვი სახლშიო	36 G: (H)გადმოაგდე ენა წავიკითხავთ
17 მერე შე კაცო თუ სახლში უშვებდი და სახმარად არ გინდოდა	37 B: ვიცით ვიცით
18 ჩემი ცოლი წაგეყვანაო	38 უკვე ვიცით
19 B:ჰაჰაჰა ((ირონიულად))	39 ((ყველა იცინის))
20 G: მართლა? ((ირონიულად))	40 B: მე მოვყვები მაგარს

A ყვება ანეკდოტს: მამაკაცმა გაიცნო ქალი, უყიდა ყველაფერი, რაც სურდა და ბოლოს სახლში გაუშვა. მეგობარმა უთხრა, თუ „სახმარად“ არ გინდოდა, ჩემი ცოლი წაგეყვანაო (ქვეტექსტი: მოგებული დავრჩებოდიო). მსმენელებმა ანეკდოტი უარყოფითად შეაფასეს, არ გაეცინათ. ფრაზებით: მართლა? მომიხიჭინეთ, უნდა გაგვეცინოს ბოლოს? ეს ანეკდოტი იყო თუ დრამა? (სტ. 20-25), ყველა გამოხატავს ირონიულ დამოკიდებულებას მონათხრობის და მთხრობელის მიმართ. ახალგაზრდების უარყოფითი რეაქცია, სავარაუდოდ, გამოიწვია არა ანეკდოტის შინაარსმა, არამედ თხრობის მანერამ. იგი გრძელი და მოსაწყენი იყო. ბიჭები ერთვებიან თხრობაში: "ბიჭო დაამთავრე" (სტ. 12), "სამი საათი ზის და ყვება " (სტ. 21). მთხრობელი ცდილობს, სხვა რამეს მოყვეს, მაგრამ ვერ ახერხებს: "აუ იგი თუ იცით თქვენ, იგი, იგი" (სტ. 34-35). ბიჭები მეტს ვეღარ ითმენენ, მოყოლის საშუალებას აღარ აძლევენ და აჩერებენ ფრაზებით: "გადმოაგდე ენა წავიკითხავთ", "ვიცით, ვიცით, უკვე ვიცით" (სტ. 36-38). ახლა B განაგრძობს ანეკდოტების მოყოლას. მოცემული მაგალითი ბიჭების ჩვეული დისკურსია. ბიჭების საუბარი ვულგარულია. ამას ადასტურებს ანეკდოტის შინაარსიც. ანეკდოტების მოყოლა ერთგვარი ვერბალური დუელია, რომლის დროსაც გამარჯვებულია ის, ვინც უკეთესად ყვება, ვინც უფრო სასაცილო ისტორიები იცის. დამარცხებულია ის, ვინც მონათხრობზე არავის გაეცინება. A-მ ვერ მოახერხა რაიმე საინტერესოსა და სასაცილოს მოყოლა, ამიტომ მას სიტყვა ჩამოართვეს.

არასერიოზული, სახუმარო მოდალობის შემდეგ ახალგაზრდებში სჭარბობს ერთმანეთის გაღიზიანების, გახელების, გამოჯავრების მოდალობა. გახელება უმეტესად საპირისპირო სქესის წარმომადგენელთა შორის ხდება, ე.წ. ჰეტეროსექსუალური გახელება. მაგ: „გიორგის უყვარს ანა“. ადრეული ასაკის მოზარდებში გახელება ინტერაქციის მეოთხედს შეადგენს,

შუა ასაკის მოზარდებში კი იგი 50%-ია. [Krappmann, 1995: 195] ქილიკი, დაციწვა, მასხრად აგდება ახალგაზრდების ყოველდღიური ცხოვრების განუყოფელი ნაწილია. ბიჭებში უფრო ხშირია ასეთი მოდალობა, რადგან ბიჭებისათვის ქილიკი და სხვების დაციწვა მამაკაცურობისა და სიმწიფის მაჩვენებელია. ქილიკისა და გახელების განმასხვავებელი ნიშანია ის, რომ გახელებას უფრო თამაშისა და ხუმრობის მოდალობა აქვს, ვიდრე ქილიკს. ქილიკი (გაქილიკება) არის ემოციური ქმედება, რომელიც დგას პროვოკაციასა და ხუმრობას, გაღიზიანებასა და თამაშს შორის [Günther, 1996: 102]. ქილიკის დროს პირები ერთმანეთს ხუმრობით აკრიტიკებენ და დასცინიან. ინტერაქცია ძირითადად მიმდინარეობს სიცილით. როგორ განვითარდება ინტერაქციის დროს ქილიკის მოდალობა, ბევრადაა დამოკიდებული მსხვერპლზე, იმ პირზე, ვისაც აქილიკებენ. იგი ან მხარს უბამს ქილიკს, ან წყვეტს ამგვარ საუბარს, ან აქვს აგრესიული რეაქცია და ქილიკი გადაიზრდება სერიოზულ ჩხუბში.

ადრეული ასაკის მოზარდებში ხშირია ირონიული მინიშნებები, დაციწვა მსხვერპლის გარეგნობის გამო, სიტყვათა თამაში მისი გვარისა და სახელის გამოყენებით, მიბაძვა. ნაკლებად გვხვდება სარკასტული შენიშვნები, მხიარული შეკითხვები, რაც იმატებს შუა ასაკის მოზარდებში. მსხვერპლს დასცინიან, მაგალითად, ცუდი გარეგნობის გამო (39%), ჭარბი წონის გამო (13%), შეზღუდული ინტელექტუალური და ფიზიკური შესაძლებლობების გამო (15%), ოჯახური მდგომარეობის, არაჰიგიენურობის, ეროვნული წარმომადგენლობის გამო (10%). ქილიკი გარეგნობის გამო უფრო ხშირია გოგონებში, ვიდრე ბიჭებში (გოგონები 48%, ბიჭები 29%) [Branner 2003: 248]. ბიჭები სხვას დასცინიან უმეტესად არასპორტულობის გამო, გოგონებთან მეგობრობის გამო, რაიმეს მიმართ შიშის გამო. ისინი დასცინიან უმეტესად სხვა ჯგუფის წარმომადგენლებს, მაგრამ ეს მოდალობა ჯგუფის შიგნითაცაა მიღებული.

მაგალითი 3. საუბრობენ ბიჭები:

1	A: ტოტი მომიტყდა და გადავიხიე ფეხი	14 Q (h) ქე გაქ თავი ქვასანაყში ნახათქუნებივით
2	B: შენ მოგიკვდი მე ((ქალის ხმით))	15 B: გემოვნებაზე არ დაობენ (.)
3	G: დედა რატო ვარ ცოცხალი ((ქალის ხმით))	16 G: რო დაობენ მიტო ვდაობთ
4	D: [რა მეწყინაა	17 A: გრძელი თმა უფრო გიხდებოდა
5	B: [ერთი კინკილა გული მქონდა და	18 (h) ტანი არ გაკლია, სიმაღლე და

ისიც დამეწვა

6 D: აუ რა მეწყინა	19 თმები რო დაგეყენებია თავის ადგილას
7 ვაი გული((ქალის ხმით))	20 კი მოგისობდი ხელებს ((ყველა იცინის))
8 B: დღეს ღამე არ დამეძინება ისე რაცხა	21 B: ხო იბლატავე ხალხში კაი
9 A: აუ დაგადრობთ ახლა ჩლიქებს	22 M მერე მარტო რო დავრჩებით ...(--)
10 B: ჩლიქებსაც დაგადრობ და ჰაჰა	23 A: აღარ მომწონხარ <<შეცვლილი ინტონაციით>> ((ყველა იცინის))
11 ვაიიიიი ჩემიიიი °°bla°°	24 (h) კარე უნდა შეგეჭრა
12 G: ჩლიქები გაწიე ბიჭოოოო	25 G: კარე არა
13 A: ზაპოჟნიკთან იყავი?	26 პოდუმი ((იცინის))

A-მ ფეხი იტკინა და დაიწუწუნა, რასაც სხვა ბიჭები ქილიკით პასუხობენ, იყენებენ მარკირებულ ხმას (ქალის ხმა) და გამოთქმებს, რომელიც სპეციფიკურია ქალისთვის: შენ მოგიკვდი მე; დედა რატო ვარ ცოცხალი; რა მეწყინაა; ერთი კინკილა გული მქონდა და ისიც დამეწვა; ვაი გული (სტ. 1-8), ანუ ადარებენ A-ს ქალს. ქალთან შედარება ქართველი ბიჭისთვის დიდი შეუაცხყოფაა, მაგრამ არა არასერიოზული მოდალობის დროს. A ცდილობს, საუბრის ეს მოდალობა არ დაარღვიოს, თუმცა, გაბრაზება უკვე ეტყობა და მიმართავს ბიჭებს ჯგუფისთვის ტიპური არასერიოზული მოდალობის მატარებელი მუქარით: აუ დაგადრობთ ახლა ჩლიქებს. ეს გამოთქმა ნიშნავს, რომ იგი მათ ცემით ემუქრება (სტ. 9). A არ სჯერდება ამას და ცდილობს, საპასუხო დარტყმა მიაყენოს თავდამსხმელს, რათა ამ ვერბალურ დუელში არ დამარცხდეს. იწყებს საუბარს B-ს ვარცხნილობაზე, ადარებს მის ფიზიკურ აღნაგობას გოგონას აღნაგობას; B-ს თმა რომ არ შეეჭრა, ადვილად აერეოდა იგი A-ს გოგონებში (სტ. 18-20). B-ს არ ესიამოვნა A-ს სიტყვები და ემუქრება, რომ ცალკე დაელაპარაკება (სტ. 21-22). A ისევ აგრძელებს მასხრობას და წინადადებით: აღარ მომწონხარ, კარე უნდა შეგეჭრა (სტ. 23-24), B-ს გაცინებასაც ახერხებს.

მოცემული მაგალითი ადასტურებს, რომ ქილიკსა და დაცინვას სხვადასხვა სოციოლინგვისტიკური ფუნქცია აქვს: ერთი მხრივ, იგი საშუალებაა საწინააღმდეგო აზრის გამოთქმისა, უარყოფითი დამოკიდებულების ჩვენებისა, მეორე მხრივ, შესაძლებელია, მან ახალგაზრდების ჯგუფში შეამსუბუქოს დაძაბულობა, გააღრმავოს მეგობრობა. თუ

მოსაუბრეს სურს, რომ მისი არასერიოზული საუბარი სერიოზულად არ მიიღონ, სწრაფად უნდა მიაწოდოს მსმენელს ან მსხვერპლს ინფორმაცია ინტონაციის შეცვლით, გამომწვევი ტონალობით, საუბრის სწრაფი ტემპით, სიცილით, ღიმილით, შესაბამისი ნაწილაკებით, როგორც ეს მოახერხა A-მ 23-ე და 24-ე სტროფებში. პიროვნების საპასუხო რეაქცია ბევრადაა დამოკიდებული სიტუაციაზე, აგრეთვე, პარტნიორის ხასიათსა და ენობრივ ქცევებზე, მოსაუბრისა და პარტნიორის ურთიერთდამოკიდებულებაზე, დისკურსის კონტექსტზე, მაყურებლების რეაქციაზე. თუ მსხვერპლი რეაგირებს ხუმრობით, ე.ი. მან ქილიკი, ვერბალური თავდასხმა ხუმრობად მიიღო. B-ს სიცილი საუბრის ბოლოს იმის დასტურია, რომ საუბრის არასერიოზული მოდალობა ბოლომდე შენარჩუნდა.

ჯგუფში ლანძღვა-გინებას უმეტეს შემთხვევაში არ აქვს სერიოზული მოდალობა. იგი გამოიყენება გართობის, თამაშის მიზნით. არასერიოზულ ლანძღვა-გინებას სამეცნიერო ლიტერატურაში "რიტუალურ ლანძღვას" უწოდებენ [Schmidt, 2004: 200]. ისიც ვერბალური დუელის ერთ-ერთი სახეობაა. შესაძლებელია, რიტუალურმა ლანძღვამ სერიოზული სახეც მიიღოს. თამაშის ფუნქციით შექმნილი კონფლიქტები ბიჭებს სჭირდებათ საკუთარი ენობრივი შესაძლებლობების საჩვენებლად, ვერბალურ დუელში გამარჯვების მოსაპოვებლად. რიტუალური ლანძღვის დროს ბიჭები იყენებენ სკაბრებს, გინებას. სალანძღავი სიტყვებით თამაში გვხვდება გოგონებშიც. გოგონებიც იგინებიან, მაგრამ ძირითადად მაშინ, როცა ბიჭების საუბრის იმიტირებას ახდენენ. რიტუალური ლანძღვისას გოგონებს უფრო წყევლა-მუქარა ახასიათებთ.

საქართველოში ვერბალური დუელის ტრადიციული ფორმაა კაფიაობა. აქ ვერბალური ბრძოლა ხდება ვულგარული რითმიანი ლექსებით. თითქმის ყველა ქართველმა ბიჭმა იცის, თუნდაც მცირე რაოდენობით, გარითმული, უხამსი ლექსი და, შესაბამისად, შეუძლია კაფიაობის რიტუალის ჩატარება.

მაგალითი 4. საუბრობენ ბიჭები:

1 B: ეჰ	7 ღვინო დუდუკი ქალები ჰე ჰე ჰე
2 მამულო საყვარელო შენ როსლა აყვავდები	8 B: რაც გამყოფებს აქტიურად დედას გტირობს ფაქტიურად
3 A: შენ როსლა აყვავდები შენ?	9 A: ატყდა რეკვა

გლეწე რეზკად და შეიქმნა სესერეკა

- 4 B: შენ საერთოდ ვინმე თუ გიყვარს? 10 B: აქეთ ფიცარი იქით ფიცარი
ისე გაგლახე ველარ გიცანი
- 5 მე ჩემს მარცვალს ვთესავ ხნულში A: გარბიან ტაქსები
მოსავალი მინდა წმინდა 11 წერენ სოჩიკები
ქუთაისის სიყვარულში შემეჯიბროს ვისაც
უნდა რა კაია პონჩიკები
- 6 A: ჩემი ცხოვრება ვალები 12 B: მკიდია პონჩიკი მამიდა(-)თუ ქალი
მამინდა

B ამბობს ფრაზას ლექსიდან, რასაც მოჰყვება A-ს ირონიული შენიშვნა: შენ როსდა აყვავდები? B-ს არ ესიამოვნა ეს ირონიული გადახვევა, რადგან ის პატრიოტული პათოსით ყვებოდა ლექსს. B აგრესიულად ეკითხება A-ს: "შენ საერთოდ ვინმე თუ გიყვარს" და ისევ ამბობს ლექსს ქუთაისის სიყვარულზე. დაგვიანებით, მაგრამ შაირით სცემს A პასუხს დასმულ შეკითხვას, თუ უყვარს ვინმე. B-ც არ აყოვნებს პასუხს. ბიჭებს ჰყავთ მაყურებლები. ისინი არ ერევიან საუბარში, იცინიან და ამით მხარს უჭერენ მათ ვერბალურ პაექრობას. შეგნებულად ავარიდეთ თავი საუბრის მთლიანი ვერსიის ჩვენებას, ბიჭების ვერბალური დუელი მალე გადაიზარდა სკაბრეზულ და არანორმატიული ლექსიკით გაჯერებულ კაფიაობაში. მსგავსი პაექრობის დროს არც ერთი შეურაცხყოფელი სიტყვა თუ წინადადება საწყენად არ მიიღება, მეტიც, ასატანია ოჯახის წევრების შეურაცხყოფაც. ეს მნიშვნელოვანია, რადგან ქართველი ბიჭი დედის ან დის სერიოზულ შეურაცხყოფას არავის აპატიებს.

ყოველივე ზემოთქმული არ ნიშნავს იმას, რომ მოზარდები არ საუბრობენ სერიოზულად. ისინი ზრდასრული ადამიანების მსგავსად საუბრობენ პრობლემებზე, სერიოზულ თემებზე, აკეთებენ ანალიზს, დასკვნებს. სერიოზული მოდალობის საუბრებს შესაძლებელია ახლდეს აგრესიული ან კოოპერაციულობის მოდალობა. ბიჭებისთვის უფრო ტიპურია აგრესიული საუბრის სტილი, უფრო ხშირია კონფლიქტური სიტუაციები მათ პირ-ჯგუფში, ვიდრე გოგონებთან. აგრესიის გამოხატვის დროს ბიჭები იყენებენ მრავალ ვულგარულ სიტყვას.

მაგალითი 5.

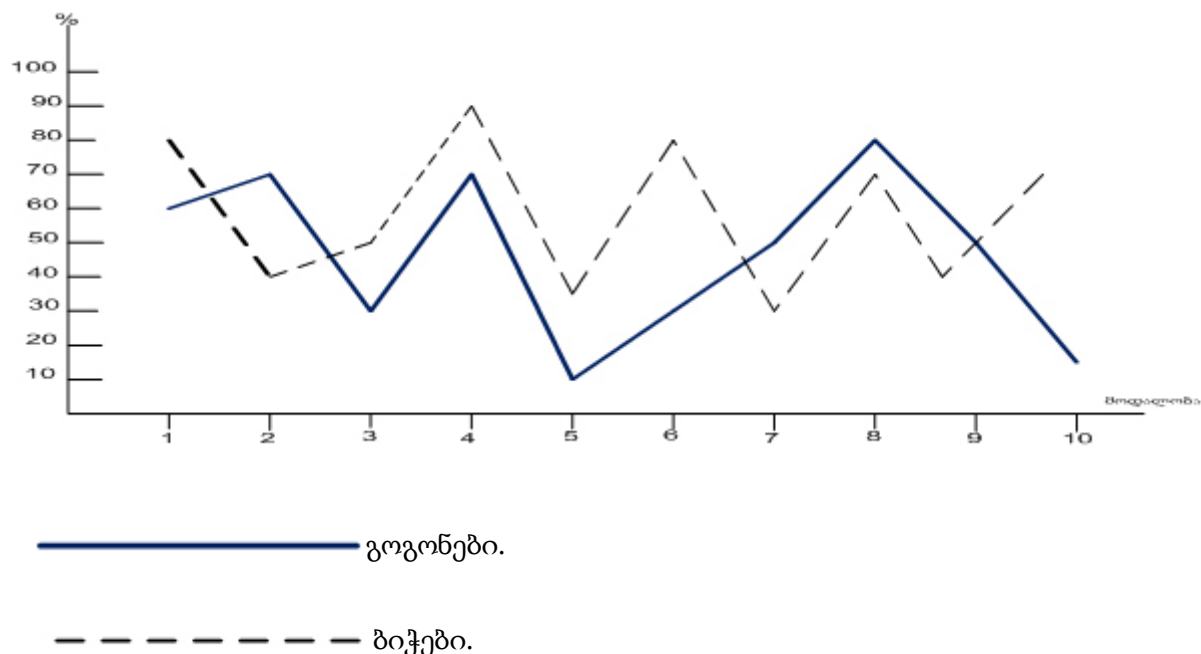
- 1 B:მოდო ბიჭო აგერ, მე შენ გეტყვი, მე შენ
გეტყვი 25 Z: დავაგინო დავაგინო
- 2 კაროჩე შენ ხარ ბიჭო სირი. 26 მამაშენია სირი მამაშენია
- 3 Z: რა 27 B: აპა რა იყო გოგოები იდგა იქ
- 4 B: <((acc))> მე აგიხსნი 28 იდგა და ეს მოვიდა და პანჩური
- 5 <((acc))> მე შენ აგიხსნი 29 ხო იყავი შენ იქ მიდი თქვი ((მიმართავს E-
ს))
- 6 რატო ხარ სირი 30 E: მე რატო მთხოვ პასუხს
- 7 Z:მე არ ვარ სირი და არასოდეს ჩამიდენია 31 B: თქვი ბიჭო
- 8 B: = მაცალე ერთი წუთით ბიჭო 32 Z: მიაყენე ბიჭო თავი
- 9 გოგონებში ვდგავარ და შენ პანჩურს 33 მიაყენე ბიჭო
მირტყამ ბიჭო ((D იცინის))
- 10 ეს სირობაა ბიჭო და ასეთი რამ არ უნდა 34 B: ნუ იცინი ბიჭო ((მიდის))
ჩაიდინო და კიდე=
- 11 Z: =უარესი სირობა გაქ [ჩადენილი 35 Z: ნუ მიდიხარ ბიჭო
- 12 B: [რა? 36 გვერდზე გავიდეთ
- 13 Z: ფუ შენი ((ურტყამს B-ს)) 37 B: (? ?)
- 14 B: [წადი შენი 38 Z: შენ რატო მიდიხარ და თან რატო
ლაპარაკობ
- 15 A: [გააშველეთ ბიჭო 39 B: (? ?)
- 16 ..[[.. 40 Z: ზურგს უკან ნუ ლაპარაკობ თორე
აგეწვება (H) ტრაკუნები (- -)
- 17 B: შე ბოზო გამ= 41 B: ((უკან ბრუნდება)) რა გინდა შენ?
- 18 Z: =შე სირო შე სირო შე= 42 Z: [წამოდი გვერდზე
- 19 B: [გამოუშვი შენი 43 B: [ხო უნდა შეხვიდე სხვის
მდგომარეობაში (.)
- 20 E: [ატაკე ბიჭო 44 გოგოები იყვნენ⁻
- 21 B: გამიშვი შენი 45 Z: წამო
((A და D აშველებენ))

(1.) 22 ((აღარ ურტყამენ ერთმანეთს))	B: წადი და მოვალ არ მეშინია ბიჭო 46 ((მიდის)) (-)
23 A B: არასპრავედლივი ხელი მომხვდა	47 °bɪa° რას მიზამ მომკლავ თუ რას მიზამ
24 K კრეტინი ხარ ბიჭო გოგონები იდგა	

ბიჭები ჩხუბობენ იმის გამო, რომ Z-მ B გოგონების თვალწინ შეურაცხყო (სტ. 9). B ცდილობს, აუხსნას Z-ს, რატომაც მისი საქციელი "სირული". Z არ ითმენს „სირის“ წოდებას და საუბარი გადაიზრდება ხელჩართულ ჩხუბში (სტ. 13-21). ჩხუბის პროცესში ბიჭები ერთმანეთს აგინებენ, იყენებენ შეურაცხმყოფელ სიტყვებს, აწვევებენ ერთმანეთს საუბარს (საუბარი ერთმანეთს გააწვევტინეს 9-ჯერ), არ უსმენენ ერთმანეთს, ცდილობენ საკუთარი აზრის დაფიქსირებას. იყენებენ ბრძანებით წინადადებებს (მაგ: წამო! წადი! მოდი ბიჭო! მაცალე ერთი წუთით ბიჭო!), ახალგაზრდულ ჟარგონს (მაგ: სირი, სირობა), მიმართვის ჟარგონულ ფორმებს (ბიჭო, შე სირო, შე ბოზო), რუსიზმებს (კაროჩე, სპრავედლივი), კოლოკაციებს (თავის მიყენება; ატაკო ვინმეს). საუბრის დინამიკა კონკურენტულია, მოდალობა სერიოზული, აგრესიული. პირდაპირი, აგრესიული საუბარი არც მოზარდი გოგონებისთვისაა უცხო, მაგრამ იგი ბიჭებში უფრო ხშირია.

როგორც განხილული მაგალითებიდან ჩანს, მოზარდების ინტერაქციის მოდალობათა არჩევანი მრავალფეროვანია. საუბრის პროცესში მოდალობები ხშირად იცვლება. მაგალითად, ადვილად გადადის სერიოზული მოდალობა არასერიოზულში ან, პირიქით, არასერიოზული მოდალობა შეიძლება შეწყდეს მოკლევადიანი სერიოზული ჩართვებით და ა.შ. ემპირიულ მასალაზე დაყრდნობით ახალგაზრდების დისკურსის მოდალობის პროცენტული მაჩვენებლები შემდეგია (იხილეთ სქემა: ბიჭებისა და გოგონების საუბრის მოდალობები): ბიჭებში სჭარბობს შემდეგი მოდალობები: ქილიკის (80%), სერიოზული კონფლიქტის (50%), რიტუალური ლანძღვის (90%), კაფიაობის (40%), გაქირდვის (80%), აგრესიის (70%). გოგონებთან მეტია გახელება-გამოჯავრება (70%), ირონია (50%) და სერიოზული საუბრები (60%). გოგონებსა და ბიჭებში ხუმრობის პროცენტული მაჩვენებელი თითქმის ტოლია (ბიჭები - 70%, გოგონები - 80%). საერთო ჯამში, გოგონებსაც და ბიჭებსაც არასერიოზული მოდალობა უფრო ახასიათებთ, ვიდრე სერიოზული, კერძოდ: ხუმრობა, ქილიკი, გახელება, ირონია, რიტუალური ლანძღვა.

სქემა: ბიჭებისა და გოგონების ინტერაქციული მოდალობა

1. ქილიკი (ბიჭები 80%, გოგონები 60%)
2. გახელვა, გამოჯავრება (ბიჭები 40%, გოგონები 70%)
3. სერიოზული კონფლიქტი (ბიჭები 50%, გოგონები 30%)
4. რიტუალური ლანძღვა (ბიჭები 90%, გოგონები 70%)
5. დისენსუსი-შაირობა/კაფიაობა (ბიჭები 40%, გოგონები 10%)
6. გაქირდება, მასხრად აგდება (ბიჭები 80%, გოგონები 30%)
7. ირონია (ბიჭები 30%, გოგონები 50%)
8. ხუმრობა (ბიჭები 70%, გოგონები 80%)
9. სერიოზული საუბარი (ბიჭები 40%, გოგონები 60%)
10. აგრესია (ბიჭები 70%, გოგონები 20%)

[1] (-) kurze Pause; (- -) längere Pause (weniger als eine halbe Sekunde); (1.0) Pausen von einer Sekunde und länger; (? ?) unverständliche Stelle; ..[.... der Text in den untereinanderstehenden Klammern überlappt sich; ..[[... Mehrfachüberlappung verschiedener Sprecher/innen; = ununterbrochenes Sprechen; (h) integrierter Lachlaut; ? steigende Intonation; . fallende Intonation; °bla° sehr leise; Tonsprung nach oben; ¯ Tonsprung nach unten ((liest)) Kommentar zum Nonverbalen; <((acc))> accelerando, zunehmend schneller. [Selting, 1998: 91]

ლიტერატურა

1. Bierbach Ch. Chi non gaga un kilo – zählt 20 Mark Strafe! Witze von Kindern zwischen zwei Kulturen . In Kotthoff, Helga (Hg) : das Gelächter der Geschlechter. Humor und Macht in Gesprächen von Männern und Frauen. Konstanz : Universitäts- Verlag Konstanz, 1996
2. Branner R. Scherzkommunikation unter Mädchen. Angewandte Sprachwissenschaft. Herausgegeben von Rudlof Hoberg. Band 13. Peter Lang, europäischer Verlag der Wissenschaft, 2003
3. Deppermann A. Authentizitätsrhetorik: Sprachliche Verfahren und Funktionen der Unterscheidung von „echten“ und „unechten“ Mitgliedern sozialer Kategorien. In : Essbach, Wolfgang (Hg): wie/ihr/sie. Identität und Alterität in Theorie und Methode. Würzburg: Ergon, 2001
4. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. Dudenverlag, Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich, 2003
5. Fine, Gary A. With the Boys. Little League Baseball and Preadolescent Culture. Chicago and London: University of Chicago Press, 1987
6. Günther, S. Zwischen Scherz und Schmerz _ Frotzelaktivitäten in Alltagsinteraktionen. Scherzkommunikation. Hg. Helga Kotthoff.- Opladen: Westdeutscher Verlag, 1996
7. Kallmeyer, W. Konversationsanalytische Beschreibung. Soziolinguistik. Hg. Ulrich Ammon, Norbert Dittmar u. Klaus J. Mattheier: Vol. 2.- Berlin, New York, 1988
8. Krappmann, L. Oswald, H. Alltag der Schulkinder. Weinheim und München: Juventa, 1995
9. Neumann-Braun, K. Doppermann, A. Ethnografie der Kommunikationskulturen Jugendlicher. Zeitschrift für Soziologie. 27.4. 1998
10. Schmidt, A. Doing peer-group. Die interaktive Konstitution jugendlichen Gruppenpraxis. Frankfurt: Peter Lang (Europäische Hochschulschriften), 2004
11. Selting, M. Gesprächsanalytisches Transkriptionssystem. In: Linguistische Berichte 173. 1998

ემოციური ცნება ბრაზის შედარებითი კვლევა ინგლისურ, ქართულ და რუსულ ენებში

სპეციალური ფსიქოლოგიური ლიტერატურის თანახმად, ბრაზი არის მავნე, დამღუპველი ემოცია, რომელსაც ბაძებს ფიზიკური ან ფსიქოლოგიური შეზოჭილობის გრძნობა. ინგლისური ენის განმარტებით ლექსიკონებში ემოცია *anger* შემდეგ დეფინიციებს ვხვდებით: *Oxford Advanced Learner's Dictionary* -ს მიხედვით, იგი განმარტებულია, როგორც „the strong feeling that you have when something has happened that you think is bad and unfair” [Oxford..., 1995: 40]. *Collins Cobuild English Language Dictionary* კი ბრაზის შემდეგ განმარტებას გვაძლევს „Anger is the strong emotion that you feel about an action or situation which you consider unacceptable, unfair, cruel or insulting, and about the person responsible for it” [Collins..., 1992: 49]. *Longman Dictionary of English Language and Culture*-ის თანახმად, ბრაზი არის „strong and sometimes violent feeling of displeasure, usually leading to a desire to step or hurt the person or thing causing it” [Longman 1992: 50]. *Random House Dictionary*-ში, ბრაზის მნიშვნელობა შემდეგია: „A strong feeling of displeasure and belligerence aroused by a wrong; wrath ire” [The Random..., 1987: 45]. ამგვარად, ზემოთქმულიდან გამომდინარე შეგვიძლია იმის თქმა, რომ ბრაზი არის უსიამოვნების ძლიერი გრძნობა, რომელსაც იწვევს ცუდი, მიუღებელი, სასტიკი და შეურაცხყოფელი შემთხვევა და რომელსაც მიჰყავართ მისი გამომწვევი პიროვნებისათვის ტკივილის მიყენებამდე.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, ბრაზი არის „ძლიერი გაჯავრება, ძალზე გულის მოსვლა, გახელება” [ქართული... 1962: 63]. სულხან-საბას ლექსიკონის მიხედვით კი ბრაზი არის „სიცოფე ძლიერი”. [ორბელიანი, 1991: 113]

Словарь современного русского литературного языка ბრაზს განმარტავს, როგორც ძლიერი აღელვების, აღშფოთების გრძნობას (чувство сильного возмущения, негодования) და ასევე სიბრაზისა და გაღიზიანების მდგომარეობას (состояние раздражения, озлобления). აქვე მოცემულია ბრაზით გამოწვეული მდგომარეობა - განრისხება (вспышка гнева) და ბრაზის მორევა (порыв гнева). აღნიშნულ ლექსიკონში ვხვდებით ასევე ბრაზის ტიპს, სახელდობრ, царский гнев-ს [Словарь Современного..., 1961: 35].

Словарь русского языка ზემოხსენებული ლექსიკონის იდენტურ განმარტებას გვთავაზობს. აქაც ბრაზი ძლიერი აღელვებისა და აღშფოთების გრძნობაა (чувство сильного возмущения, негодования) [Словарь Русского..., 1981:41]. **Словарь русского языка** აღნიშნული

ემოციით გამოწვეულ მდგომარეობასაც ასახელებს, კერძოდ, განრისხებას (Вспышка гнева, быть в гневе). **Толковый словарь русского языка** ბრაზს განმარტავს, როგორც ძლიერი აღელვების, აღშფოთებისა და გაღიზიანების გრძნობას (чувство сильного негодования, возмущения, раздражения) [Толковый словарь ..., 1940: 51].

რუსული ენის განმარტებით ლექსიკონებში *ბრაზის* დეფინიციების განხილვის შედეგად შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ბრაზი არის ძლიერი გრძნობა, რომელიც იწვევს აღელვებას, აღშფოთებასა და გაღიზიანებას. მოყვანილია, ასევე, ფრაზები, რომლებიც გამოხატავენ ამ ემოციის შედეგად განცდილ მდგომარეობას - განრისხებასა და ბრაზის მორევას.

ინგლისურ, ქართულ და რუსულ ენებში სალექსიკონო დეფინიციების განხილვის შედეგად შეგვიძლია გავაკეთოთ ზოგადი დასკვნები. ემოციური ცნებები *anger*, *ბრაზი* და *гнев* სამივე ენაში მიიჩნეულია, როგორც ძლიერი ემოცია/გრძნობა. აღნიშნული ემოციის ნეგატიურ ბუნებაზე ხაზგასმა კეთდება მხოლოდ ინგლისურ და რუსულ ენებში. ემოციის გამომწვევ მიზეზებს ასახელებს ინგლისური ენის ლექსიკონები, ხოლო ქართულსა და რუსულ ენებში მიზეზები დასახელებული არ არის. აქვე აღსანიშნავია, რომ სამივე ენაში მოცემული სალექსიკონო დეფინიციები გარკვეულწილად იდენტურია ფსიქოლოგ პ. ეკმანის [Ekman, 1980: 69] მიერ მოწოდებული განმარტებისა, რომელშიც იგი ბრაზს ახასიათებს, როგორც გაღიზიანებისა (იხ. რუსული დეფინიცია) და უსიამოვნების (იხ. ინგლისური დეფინიცია) ძლიერ გრძნობას (იხ. ქართული, ინგლისური, რუსული დეფინიციები). ის ფაქტი, რომ ემოცია ბრაზი ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაზე დაყრდნობით ხასიათდება განსხვავებული ინტენსიურობით, დაწყებული უბრალო გაღიზიანებით, დამთავრებული მძვინვარებითა და რისხვით, აისახება ენობრივ დეფინიციებშიც. კერძოდ, ინგლისურ ენაში ინტენსივობა გამოიხატება შემდეგნაირად: *displeasure - violent - belligerence*, ქართულში - *გულის მოსვლა - გაჯავრება - გახელება - გაცოფება*, რუსულ ენაში *раздражение, возмущение, негодование, озлобление*. შედარების საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საერთო სამივე მოცემული სალექსიკონო დეფინიციებისათვის არის ის, რომ ყველა მათგანი დასახელებულ ემოციას მიიჩნევს ძლიერ გრძნობად, რომელიც ხასიათდება გარკვეული ინტენსიურობით (იხ. ცხრილი # 1).

ცხრილი № 1

ემოციის აღმნიშვნელი ცნებების სტრუქტურა ბევრი მეცნიერის მიერ წარმოდგენილია, როგორც რამდენიმე საფეხურისგან შემდგარი სცენარი.

	ძლიერი ემოცია/გრძ ნობა	ნეგატიური ემოცია/გრძ ნობა	ემოციის გამომწვევი მიზეზები	ემოციით გამოწვეული ქმედება	ინტენსივობა
Anger	+	violent, feeling, <u>feeling</u> of displeasure, belligerence.	person, <u>smth</u> bad, unfair, unacceptable, cruel, insulting, wrong, wrath, <u>ire</u> .	<u>desire</u> to step or hurt the person.	displeasure, violent, <u>belligerence</u> .
ბრაზი	+	-	-	-	გულის მოსვლა, გაჯავრება, გახელება, გაცოფება.
Гнев	+	чувство возмущения, негодования, раздражения, озлобления.	-	-	чувство раздражения, возмущения, негодования, озлобления.

ლეიკოფი და კოვეშეცი [Lakoff, 1987:87] anger-ს აღწერენ, როგორც მოვლენათა გარკვეულ მიმდევრობას:

ბრაზის მიზეზი;

ბრაზის არსებობა;

ბრაზის კონტროლირების მცდელობა;

ბრაზზე კონტროლის დაკარგვა;

სამაგიეროს გადახდა.

ფსიქოლოგები ბრაზს რამდენიმე საფეხურიანი სცენარის მიხედვით ახასიათებენ:

ბრაზის ოთხი საფეხური:

ბრაზის წინა, ანუ მოსამზადებელი, პერიოდი, როდესაც წარმოიშვება უთანხმოება;

გაცხელების პერიოდი - აღნიშნულ ეტაპზე ადამიანი ემოციურად ხდება ჩართული;

აფეთქება (outburst), როდესაც ადამიანი კარგავს მოთმინებას;

შედეგები - გაცხარება.

ბრაზის საფეხურები:

ბრაზის მიზეზები-ბრაზის მიზეზი შეიძლება იყოს უმნიშვნელო. იგი შეიძლება გამოიხატოს რაიმეს გადაჭარბებითა თუ ფიზიკური დისკომფორტით;

ზიანის გამომწვევი შემთხვევა - ბრაზი შეიძლება წარმოიშვას როგორც რეაქცია რაღაც შემთხვევაზე;

ბრაზის გაჩენა - ადამიანი განიცდის ფიზიოლოგიურ დისკომფორტს: სხეულის ტემპერატურისა და შინაგანი წნევის მომატებას;

კონტროლის მცდელობა, როდესაც ადამიანი ცდილობს შეიკავოს ბრაზი;

კონტროლის დაკარგვა - ადამიანი კარგავს კონტროლს თავის თავზე;

დასჯის აქტი.

ბრაზის ხუთი საფეხური:

გაღიზიანება;

აღშფოთება;

მრისხანება;

გაშმაგება;

მძვინვარება.

ზემოდასახელებული სცენარების შეჯერებული ვარიანტი შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ ცხრილის სახით (იხ. ცხრილი 2).

ცხრილი 2

ბრაზის წინა, ანუ მოსამზადებელი, პერიოდი	ბრაზის მიზეზი	ზიანის გამომწვევი შემთხვევა	ბრაზის ინტენსივობა	მსუბუქი გაღიზიანება
გაცხელების პერიოდი	ბრაზის არსებობა/გაჩენა	კონტროლირების მცდელობა		აღშფოთება
აფეთქება	კონტროლის დაკარგვა			მრისხანება გაშმაგება მძვინვარება
შედეგები	სამაგიეროს გადახდა	დასჯის აქტი		

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ბრაზს იწვევს ცუდი, უსიამოვნო, მიუღებელი, სასტიკი და შეურაცხყოფელი შემთხვევა, უსამართლო მოპყრობა და, ასევე, დასახული მიზნის გზაზე არსებული ნებისმიერი დაბრკოლება.

ბრაზის არსებობა ხასიათდება რიგი ფიზიოლოგიური თუ ექსპრესიული ცვლილებებით. ასახელებენ სხეულის ტემპერატურის, შინაგანი წნევისა და გულის ცემის მომატებას, ასევე გაქცევისა ან ბრძოლის ჰორმონების გამოყოფას. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ფსიქოლოგების მიერ დადგენილია, რომ ბრაზის დროს ადამიანი გრძნობს, თუ როგორ უდუღს სისხლი, ალმური ასდის სახეზე. აქედან გამომდინარე, ენაში ბრაზთან დაკავშირებულ ლექსიკურ ერთეულებში ვხვდებით სიტყვებს სისხლი, გული. თედო სახოკია გულთან დაკავშირებით აღნიშნავს: „როცა კაცი აღშფოთებულია ბრაზისგან, გულმოსულია, შეშინებულია ან კიდევ გახარებული, ეს სულიერი განცდა, პირველყოფლისა, მოქმედებს გულზე, აფორიაქებს მას, არღვევს მის წონასწორობას, გამოჰყავს იგი დამშვიდებული მდგომარეობიდან: გული საგულეში აღარ ჩერდება, ბუდეში ვეღარ ეტევა, ბორგავს, გარეთ განოხტომას ლამობს!“ [სახოკია, 1979: 113].

ქართულ ენაში სიტყვა გული რიგ ზმნებთან შესატყვისობაში გამოხატავს სიბრაზისგან გამოწვეულ ემოციურ მდგომარეობა: გულზე გახეთქვა, გულის მოსვლა, გულზე ცეცხლის

მოკიდება, გულის ადუღება, გულის გასივება, გულის ყელში მობჯენა, გულის ყელში გაჩრა, გულის აყოლება, ბრაზის გულშივე ჩაკვლვა . თ. სახოკია აღნიშნავს: „ძალიან გაბრაზების დროს სული გვიგუბდება და ისეთ გრძნობას განვიცდით, თითქო გული ბუდიდან დაიძრა, ყელში მოგვებჯინა ან შიგ ჩაგვეჩარა და გარეთ გამოსვლას ჰლამისო" [სახოკია, 1979: 117].

ეს ემოციები ინგლისურ ენაში აისახება შემდეგ გამონათქვამებში: to flush with anger; to burn with anger; **someone's blood is up**; to make one's blood boil; flame with anger; fire someone with anger; blow a gasket/stack/fuse; flash with anger. რუსულ ენაშიც ვხვდებით იდენტურ გამონათქვამებს: у него кровь кипит. მსგავსი გამონათქვამები არის ქართულ ენაშიც, სახელდობრ: ავენთე და დავენთე, ალმურის მოკიდება, სისხლი უდუღს, სისხლის ყელში მობჯენა. როგორც შევნიშნეთ, სამივე ენისათვის საერთოა ბრაზის გამოხატვა სემა *სისხლის* გამოყენებით და საგულისხმოა ასევე, რომ ზმნა, რომელსაც ეთანხმებიან, ასევე იდენტურია (სისხლი უდუღს, кровь кипит, blood boils).

ქართულ ენაში ბრაზის მდგომარეობას, რომელიც გამოხატულია *სისხლის ყელში მობჯენით*, ზუსტი ექვივალენტი არ აქვს ინგლისურ და რუსულ ენებში, თუმცა, შესაძლებელია ვთქვათ, რომ ინგლისური გამონათქვამი blood is up სემანტიკურად რამდენადმე შეესაბამება მას, თუ შედარების კრიტერიუმად ავიღებთ სისხლის მოძრაობას ქვემოდან ზემოთ. მოცემული ფრაზებისა და იდიომების განხილვისას ცხადი ხდება, რომ ბრაზის კოგნიტური მეტაფორები, კერძოდ ბრაზი, როგორც ცხელი სითხე კონტეინერში და ცეცხლი, საერთოა მოცემული ენებისათვის (იხ. ცხრილი 3).

ცხრილი 3

კოგნიტური მეტაფორები	anger	ბრაზი	гнев
ბრაზი - ცხელი სითხე	to make one's blood boil	სისხლი უდუღს	у него кровь кипит
ბრაზი - ცეცხლი	to burn with anger, flame with anger, fire someone with anger, blow a gasket/stack/fuse	ავენთე და დავენთე, ალმურის მოკიდება, გაცეცხლება	

ამრიგად, შეგვიძლია იმის თქმა, რომ ცნება ბრაზის ფსიქოლოგიური და ფიზიოლოგიური მახასიათებლები აისახება სამივე ენის ფრაზეოლოგიასა თუ იდიომატურ გამონათქვამებში. შეგვიძლია ასევე დავასკვნათ, რომ ემოცია ბრაზის კონცეპტუალური სფერო მოცემულ იდიომებზე დაყრდნობით იდენტურია ქართული, რუსული და ინგლისური ენებისათვის.

ბრაზი რუსულ ენაში ასოცირდება დაბრმავებასა და დამუნჯებასთან. აღნიშნულის გამოსახატავად გამოიყენება შემდეგი მეტაფორები: ослепленный злобой; гнев ослепил меня; закатив глаза; ничего не видя перед собой; налитые кровью глаза; гнев застилал глаза; глаза косят от злости. ამ ემოციურ მდგომარეობას ასახავს შემდეგი ინგლისური ფრაზებიც: blind with anger (სიბრაზისგან დაბრმავება); to be speechlessly angered (სიბრაზისგან დამუნჯდა, ენა ჩაუვარდა).

ინტენსიურობა შეიმჩნევა, ასევე, იმ ზმნებშიც, რომლებიც გამოხატავენ აღნიშნული ემოციით გამოწვეულ მდგომარეობას მეტაფორა „ცეცხლის“ საშუალებით: fire/flare/blaze up. აღსანიშნავია ისიც, რომ მოცემული ზმნები ასევე გამოხატავენ ბრაზის სტადიებს - საწყისი (blow a gasket/stack/fuse), საშუალო (fire /flare/ flame/blaze up), ბოლო (burn).

ადამიანი ყოველთვის არ ავლენს ბრაზს. გარკვეულ შემთხვევებში იგი ცდილობს, თავის თავში ჩაახშოს და არ მისცეს მისი გამოვლინების საშუალება. ინგლისურ ენაში მსგავსი მცდელობის გამომხატველია შემდეგი ფრაზები: suppress one's anger; turn one's anger inward; to keep anger bottled up inside somebody.

ბრაზი ქართულ ენაში შედარებულია ჭურჭელთან, რომელიც შეიძლება აივსოს ან დაიცალოს. ამის გამომხატველია მოთმინების ფილა/თასი დაეცლება/აევსება. რუსულ ენაშიც ვხვდებით მსგავს შედარებას - чаша терпения переполнилось. ინგლისურ ენაში ემოცია ბრაზის მეტაფორა, ჭურჭელი არ გვხვდება. ქართულ ენაში ბრაზის მდგომარეობას გამოხატავს ზმნები - დაცლა - შევსება, რუსულში - მხოლოდ შევსება.

ქართულ და ინგლისურ ენებში მოთმინების დაკარგვას გამოხატავენ, ასევე, ბეწვი/მაფი გაუწყდება, one's patience wears thin.

ბრაზი „მოწინააღმდეგეა“. ამ მეტაფორის ფარგლებში ბრაზი განიხილება, როგორც უარყოფითი ემოცია, რომელსაც მივყავართ არასასურველ ფიზიოლოგიურ ეფექტებამდე. იგი არღვევს ადამიანის ნორმალურ არსებობას და წარმოადგენს საფრთხეს, როგორც სუბიექტისათვის, ასევე გარშემომყოფთათვისაც. მოცემული მეტაფორა აქტუალურს ხდის

ფსიქოლოგიური მდგომარეობის კონტროლისა და თვითკონტროლის დაკარგვის საფრთხის პრობლემას: сдерживать гнев, злость захватывает раздражение; бороться со злостью; сдерживать раздражение; овладеть собой; одолевать негодование; не поддаваться злобе; одолел гнев; охватило безумие; противостоять своему гневу.

ბრაზი არის სიგიჟე, რომელიც კონტროლს აკარგვინებს ადამიანს. ამას გამოხატავს შემდეგი ფრაზები: go wild, start raving; flail smb's arms; foaming at the mouth; go out of mind; tear smb's hair out; bang smb's head against the wall.

ბრაზი, როგორც „სიგიჟე," შესაძლებელია, დავახასიათოთ, როგორც ცოფი. მსგავსი კოგნიტური მეტაფორა არ გვხვდება ლეიკოფთან და კოვეშჩთან. ინგლისურ ენაში ბრაზს, როგორც ცოფს, გამოხატავს to foam with anger; foam at the mouth, რუსულში - быть в бешенстве, говорить с пеной у рта, ხოლო ქართულში - *პირიდან ცოფების ყრა, დორბლების წამოყრა*.

გაბრაზებული ადამიანი წააგავს მხეცს, რომელიც ვეღარ აკონტროლებს თავს. ამის გამომხატველია: ferocious temper; to arouse one's anger; unleash one's anger; get anger out of one's hand.

ბრაზი გააზრებულია, როგორც ცხელი სითხე კონტეინერში (Anger is a hot fluid in a container). ეს არის პირობითი მეტაფორა, რომელშიც ბრაზი წარმოდგენილია, როგორც ცხელი სითხე, კერძოდ, ხაზგასმულია ტემპერატურის ცვლილება, სითხის დონე გულისხმობს ბრაზის ინტენსივობის ცვლილებას; სითხის მოცულობა - ბრაზის კონტროლს, ხოლო სითხის აფეთქება - კონტროლის დაკარგვას.

რუსულ ენაში ბრაზი არის სტიქია (ცეცხლი, წყალი): вспыхнул гнев; подлить масла в огонь; тлеет злоба; разгорается злость; захлестнула злость; закипеть от ярости; наполниться раздражением; переполнить чашу терпения; лопаться от злости; выплеснуть ярость; кровь кипит от негодования; точка кипения; довести до белого каления; взволновать, остывать после вспышки гнева; кипеть/закипать от гнева.

ბრაზი არის ჭექა-ქუხილი. რუსულ ენაში გამოიყოფა ამ ემოციისათვის უნიკალური მეტაფორული სახე, რომელიც აერთიანებს ცეცხლსა და წყალს - ჭექა-ქუხილი, ღრუბელი. ბრაზი არის სტიქიური, უმართავი მდგომარეობა, რომელიც მოულოდნელად შეიპყრობს და დაიმორჩილებს ადამიანს. იგი შეესაბამება წამიერ აფეთქებას და წვას: взгляд туманится гневом и начинает извергать молнии; гнев, настоящий гнев засверкал в его глазах; метать громы и молнии: воспламеняется гневом; загоревшимися гневом черными глазами; пылающее от гнева лицо; судя по глазам, гроза была не за горами.

ბრაზის ემოციურ მდგომარეობას, ასევე, გამოხატავს *მოთმინების* შემცველი ფრაზები, რომლებიც გვხვდება სამივე ენაში, რუსულში - *терять терпение*, ინგლისურში - *to lose one's temper/patience; to run out of patience*, ქართულში - მოთმინების დაკარგვა.

ინგლისურ ენაში მოთმინების მნიშვნელობით იხმარება როგორც *patience*, ასევე - *temper*. ზმნები, რომლებიც ბრაზის მდგომარეობას ასახავენ, გამოხატულია არა მხოლოდ ზმნა დაკარგვით, როგორც ეს არის მოცემული ქართულ და რუსულ ენებში, არამედ ასევე *to run out-*ის მეშვეობით.

ბრაზის გამომხატველია, ასევე, ფრაზები *to be out of temper*. ბრაზის მდგომარეობაში ჩავარდნას გამოხატავენ *to get, to fly, to go into a temper*.

სამივე ენაში იდენტურია ბრაზის გამომხატველი შემდეგი ფრაზები: *to exhaust smb.'s patience*, მოთმინება დაეღუვა და *чье-л. терпение истощается, вывести кого-л. из терпения*, ასევე, *терпение лопнуло*, მოთმინებიდან გამოყვანა.

სიბრაზის თანმხლებ კინემატურ გამოვლინებებს გამოხატავს ზმნა *to clench* არსებით სახელებთან (*fist, teeth, hand*) შესიტყვებაში. ქართულ ენაში კბილების ღრჭენა/კრაჭუნი, ლესვა, შუბლგაუხსნელი, შუბლის შეკვრა, რუსულში - *сжимать кулак, зыны*. მსგავსი კინემატური გამოვლინება ქართულ ენაში გამოიხატება ზმნებით *კრაჭუნი, ღრჭენა და ლესვა*.

ინგლისელთა აღქმით, ბრაზი ხანმოკლე ემოციაა: *dies quickly in a good man, anger grows old fast*, თუმცა მისი შედეგი შეიძლება საბედისწერო აღმოჩნდეს: *anger is a brief madness, but it can do damage that lasts forever*. ამ ემოციის ნეგატიურ ბუნებაზე მეტყველებს შემდეგი ფრაზები: *anger is a sworn enemy, anger and haste hinder good counsel* და სხვ. ინგლისური კულტურა *anger*-ს ადარებს ქარს, რომელიც გონებიდან დევნის ყოველგვარ ნათელს (*anger is a wind that blows out the light of the mind*).

ბრაზის დასაძლევად ინგლისური ენის ლექსიკა გვაწვდის შემდეგის სახის რჩევებს: *kill your anger while it's hot, sleep with your anger*. ამ ემოციის ხანმოკლე ბუნებაზე მეტყველებს ფრაზები, რომ ათამდე დათვლასა და ანბანის 26 ასოს ჩამოთვლაში ბრაზიც გაივლის: *if you are angry count to ten, when in angry say the alphabet*.

ქართულ ენაში ბრაზზე არსებული გამონათქვამებიდან გვხვდება ისეთებიც, რომლებიც ქართულ კულტურასთან მჭიდრო კავშირს ავლენს. ქართულ ენაში ბრაზის გამომხატველი

ფრაზები გემოს შეგრძნებებთან არის დაკავშირებული, როგორცაა *გაპილპილება*, *გაწიწმატება*. მსგავსი პარალელი არ გვხვდება რუსულსა და ინგლისურ ენებში.

რუსული ენისათვის სპეციფიკურია ბრაზის სახეობა - царский гнев, რაც ქართულსა და ინგლისურ ენებში არ გვხვდება.

ამრიგად, ჩვენი გახილვის საგანს წარმოადგენდა ფსიქოლოგიური და ენობრივი თვალსაზრისით იმ ემოციის განხილვა, რომელიც ინგლისურ, ქართულ და რუსულ ენებში სახელდება სიტყვებით anger/ბრაზი/ гнев. ფსიქოლოგთა განმარტებით. სამივე ენაში ვხვდებით ფრაზეოლოგიურ ერთეულებს, რომლებიც: ასახავენ აღნიშნულ ემოციას; გამოხატავენ ამ ემოციის თანმხლებ ფიზიოლოგიურ გამოვლინებებს; ინგლისურ ენაში, ასევე, ვხვდებით ანდაზებს, რომლებიც რჩევას აძლევენ ინდივიდს, თუ როგორ დააღწიონ თავი სიბრაზის გრძნობას.

ლიტერატურა

1. Ekman. Universals and cultural differences in facial expressions of emotion. University of Nebraska Press, 1980
2. Lakoff G., Kövecses Z. The cognitive model of anger inherent in American English // Cultural models in language and thought. Cambridge: Cambridge University Press.-1987
3. ორბელიანი ს. ლექსიკონი ქართული.- თბილისი, 1991
4. Oxford Advanced Learner's Dictionary, AS Hornby, Fifth Edition, Oxford University Press, 1995
5. The Random House Dictionary of the English Language, Second edition, New York, 1987
6. სახოკია თ. ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი.- თბილისი, 1979
7. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი.- თბილისი, 1962
8. Словарь Русского Языка в четырех томах.- Москва, 1981
9. Словарь Современного Русского Языка. Москва.-Ленинград, 1961
10. Collins Cobuild English Language Dictionary, Collins London and Glasgow.- 1992
11. Longman Dictionary of English Language and Culture.- 1992

ს ა რ ჩ ე ვ ი

1.	აპოლონ თაბუაშვილი რამდენიმე უცნობი დეტალი ირანისა და ქართლ-კახეთის სამეფოს 1795 წლის დაპირისპირების შესახებ.....	2
2.	თეიმურაზ გვანცელაძე აფხაზური ენა და ქართული გრაფიკა.....	11
3.	მაია გურგენიძე აზრევიატურისა და მოკლე შეტყობინებების ენის რამდენიმე მნიშვნელოვანი ასპექტის გამო თანამედროვე ინგლისურში.....	24
4.	მაია დარასელია დისკურსის პრაგმატული კოჰერენტულობის ფორმირების შესახებ.....	31
5.	მაია ხაჩიძე ზენა და ქვენა გრძნობებს შორის მოქცეული ადამიანის პრობლემა (ქართული ლიტერატურის მაგალითზე).....	40
6.	მანანა ტაბიძე ფარული და ღია ენობრივი დაგეგმვის თავისებურებანი XIX-XX საუკუნეების საქართველოში.....	54
7.	მერაბ ნაჭყებია ქართული ტოპონიმები ჩრდილოეთ კავკასიის ტერიტორიაზე (1944-1957 წლები).....	70
8.	მერი ნიკოლაიშვილი რა განსაზღვრავს ზმნის კონსტრუქციებს ქართულში?.....	78
9.	მირანდა გობიანი ახალგაზრდების დისკურსის მოდალობა.....	89
10.	რუსუდან თუთბერიძე	

ემოციური ცნება ბრაზის შედარებითი კვლევა ინგლისურ, ქართულ და რუსულ ენებში.....102